

ZORA, ŠT. 9 IN 10

LETNIK XVII.

JUBILEJ

SPOMINSKA KNJIGA

∴ „ZARJE“ ∴

UREDIL

ALOJZIJ REMEC

LJUBLJANA, 1911

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA V LJUBLJANI

ZORA ŠT. 9 IN 10

LETNIK XVII.

JUBILEJ

SPOMINSKA KNJIGA „ZARJE“

UREDIL

ALOJZIJ REMEC

LJUBLJANA, 1911

TISKALA KATOLIŠKA TISKARNA V LJUBLJANI

Kazalo.

	Stran
Slovensko katol. akad.-tehn. društvo „Zarja“ v Gradeu.	
Častni člani, ustanovniki, redni člani po tečajih	V
Odbori dosedanjih tečajev	VI
Redni člani in starešine po abecednem redu ob koncu XX. tečaja	VII
Dr. Martin Malnerič: Zgodovina „Zarje“ od ustanovitve do l. 1911.	
Katoliška vera in moderna kultura	1
Katoliški preporod na Slovenskem in slovensko dijaštvo	4
Ustanovitev „Zarje“	12
Značaj, ustroj in razvoj „Zarje“	16
Katoliško načelo in njega izpričevalo	21
Narodna ideja in narodno delo	28
Slovensko vseučiliško vprašanje	37
Socialni značaj in socialno delo	42
„Zarja“ in dijaštvo	42
„Zarja“ in ljudstvo	51
Izobrazba in družabnost	57
Dr. Anton Breclj: Pred „Zarjo“	59
Anton Ogrizek: Ob desetletnici	62
Dr. Janko Kotnik: Iz Cojzovega dnevnika	65
Dr. Ivan Česnik: Madona. Legenda	70
Alojzij Remec: 15. VI. 1911.	77
Vinko Vodopivec (A. Remec): Zarja	78

Slov. kat. akad.-tehn. društvo „Zarja“ v Gradcu.

Častni člani.

Dr. Fran Kos, c. kr. profesor v Gorici.
Dr. Janez Evang. Krek, sem. profesor,
drž. in dež. poslanec v Ljubljani.

Matija Ljubša, c. kr. kurat v Gradcu.
Dr. Aleš Ušeničnik, profesor bogoslovja
v Ljubljani.

Ustanovniki.

Dr. Anton Bonaventura Jeglič, knez in
škof ljubljanski.
† Dr. Josip Gabrijevčič, prelat in pro-
fesor bogoslovja v Gorici.
Fran Jarc, župnik v pokoju v Ljub-
ljani.

Janez Kalan, župnik in urednik v Ljub-
ljani.
Dr. Fran Kos, c. kr. profesor v Gorici.
Dr. Aleš Ušeničnik, profesor bogoslovja
v Ljubljani.
Ivan Benedik, župnik v pokoju v Gradcu.

Imenik rednih članov po tečajih.

I. tečaj.

Dermastia Josip, stud. iur.
Jarc Anton, stud. phil.
Jarc Baldomir, stud. ing.
Jarc Evgen, cand. phil.
Kolenec Franc, stud. phil.
Malgaj Friderik, cand. phil.

II. tečaj.

Detela Anton, stud. phil.
Dermastia Karol, stud. phil.
Koletič Josip, stud. phil.
Podkrajšek Rudolf, stud. ing.
Povše Evgen, stud. iur.

III. tečaj.

—

IV. tečaj.

Malnar Josip, stud. phil.
Rabuza Anton, stud. phil.

V. tečaj.

—

VI. tečaj.

Kotnik Franc, stud. phil.
Pogačnik Lovro, stud. iur.
Polovič Ivan, stud. phil.
Rožič Valentin, stud. phil.
Zor Sava, stud. phil.

VII. tečaj.

—

VIII. tečaj.

Cukala Franc, stud. theol.
Jesenko Rok, stud. iur.
Koletič Josip, stud. phil.

Majdič Ivan, stud. iur.
Mastnak Franc, stud. iur.
Pengov Franc, stud. phil.
Podobnik Ivan, stud. phil.
Šorli Peter, stud. phil.
Trstenjak Ernest, stud. phil.

IX. tečaj.

Malnerič Martin, stud. phil.
Podobnik Josip, stud. iur.

X. tečaj.

Česnik Ivan, stud. phil.
Gorjanc Davorin, stud. phil.
Koch Franc, stud. iur.
Primšar Franc, stud. med.
Rakun Alojzij, stud. iur.

XI. tečaj.

Erman Jernej, stud. iur.
Grobljar Ignacij, stud. iur.

XII. tečaj.

Bizjak Franc, stud. iur.
Juvan Alojzij, stud. iur.
Kovač Franc, stud. iur.
Logar Franc, stud. iur.
Madjer Blaž, stud. phil.¹
Milač Ivan, stud. iur.
Puntar Josip, stud. phil.
Schaubach Boštjan, stud. iur.

XIII. tečaj.

Macháček Fran, stud. med.
Polak Venceslav, stud. iur.

¹ Prvi Hrvat.

XIV. tečaj.

Arnšek Andrej, stud. med.
 Beuc Ivan, stud. med.
 Breznik Anton, stud. phil.
 Brozovič Ivan, stud. iur.
 Oberman Niko, stud. iur.
 Ogrizek Anton, stud. iur.
 Petrovec Franc, stud. iur.
 Popović Petar, stud. iur.
 Potokar Adolf, stud. geod.
 Rupnik Pavel, stud. iur.
 Terseglav Franc, stud. phil.

XV. tečaj.

Sokol Damijan, stud. phil.

XVI. tečaj.

Deanović Stjepan, stud. med.
 Ilc Josip, stud. iur.
 Hojnik Ivan, stud. iur.
 Horvatin Ljudevit, stud. med.
 Kramberger Ljudevit, stud. med.
 Rueh Franc, stud. ing.

XVII. tečaj.

Bergant Peter, stud. iur.
 Cerček Srečko, stud. ing.
 Hodžar Jakob, stud. iur.

Kodré Anton, stud. iur.
 Koser Janko, stud. iur.
 Koser Ljudevit, stud. iur.
 Kotnik Janko, stud. phil.
 Leskovec Ivan, stud. iur.
 Milavec Anton, stud. iur.
 Munič Josip, stud. iur.
 Oštir Karl, stud. phil.
 Remec Alojzij, stud. iur.
 Šček Virgilij, stud. iur.
 Verce France, stud. ing.

XVIII. tečaj.**XIX. tečaj.**

Dr. Rožič Valentin, stud. iur.

XX. tečaj.

Cankar Izidor, stud. phil.
 Čižman Anton, stud. iur.
 Detela Fran, stud. iur.
 Dilberović Vjekoslav, stud. med.
 Gombotz Josip, stud. iur.
 Hrast Mato Don, stud. phil.
 Šenk Josip, stud. iur.
 Topić Grgur, stud. phil.
 Tuzlančič Stjepan, stud. med.

Odbori dosedanjih tečajev „Zarje“.**I. Letni tečaj 1901.**

Cand. phil. Evgen Jarc, predsednik;
 stud. iur. Josip Dermastia, podpredsednik;
 stud. phil. Franc Kolenc, tajnik;
 cand. phil. Miroslav Malgaj, blagajnik;
 stud. phil. Anton Jarc, knjižničar.

II. Zimski tečaj 1901/02.

Stud. iur. Josip Dermastia, predsednik;
 stud. phil. Franc Kolenc, podpredsednik;
 stud. tehn. Baldomir Jarc, tajnik;
 stud. phil. Anton Detela, blagajnik;
 stud. tehn. Rudolf Podkrajšek, knjižničar.

III. Letni tečaj 1902.

Stud. iur. Josip Dermastia, predsednik;
 stud. phil. Josip Koletič, podpredsednik;
 cand. phil. Anton Jarc, tajnik;
 stud. phil. Anton Detela, blagajnik;
 stud. phil. Franc Kolenc, knjižničar.

IV. Zimski tečaj 1902/03.

Stud. phil. Franc Kolenc, predsednik;
 stud. tehn. Rudolf Podkrajšek, podpredsednik;
 stud. phil. Josip Malnar, tajnik;
 stud. phil. Anton Detela, blagajnik;
 stud. phil. Anton Rabuza, knjižničar.

V. Letni tečaj 1903.

Stud. phil. Franc Kolenc, predsednik;
 stud. tehn. Rudolf Podkrajšek, podpredsednik;
 stud. phil. Josip Malnar, tajnik;
 stud. phil. Anton Detela, blagajnik;
 stud. phil. Anton Rabuza, knjižničar.

VI. Zimski tečaj 1903/04.

Stud. phil. Anton Detela, predsednik;
 stud. phil. Anton Rabuza, podpredsednik;
 stud. tehn. Rudolf Podkrajšek, tajnik;
 stud. iur. Josip Dermastia, blagajnik;
 stud. phil. Franc Visintin, knjižničar.

VII. Letni tečaj 1904.

Stud. phil. Anton Detela, predsednik;
 stud. phil. Josip Malnar, podpredsednik;
 stud. phil. Anton Rabuza, tajnik;
 stud. iur. Josip Dermastia, blagajnik;
 stud. phil. Franc Vizintin, knjižničar.

VIII. Zimski tečaj 1904/05.

Stud. iur. Lovro Pogačnik, predsednik;
 stud. phil. Valentin Rožič, podpredsednik;
 stud. phil. Franc Kotnik, tajnik;
 stud. phil. Karol Dermastia, blagajnik;
 stud. phil. Josip Koletič, knjižničar.

IX. Letni tečaj 1905.

Stud. phil. Valentin Rožič, predsednik;
stud. iur. Franc Mastnak, podpredsednik;
stud. iur. Josip Podobnik, tajnik;
stud. iur. Martin Malnerič, blagajnik;
stud. phil. Franc Kotnik, knjižničar,

X. Zimski tečaj 1905/06.

Stud. phil. Franc Kotnik, predsednik;
stud. iur. Martin Malnerič, podpredsednik;
stud. med. Franc Primšar, tajnik.
stud. iur. Ivo Česnik, blagajnik;
stud. iur. Franc Koch, knjižničar.

XI. Letni tečaj 1906.

Stud. phil. Franc Kotnik, predsednik;
stud. iur. Josip Podobnik, podpredsednik;
stud. iur. Jernej Erman, tajnik;
stud. iur. Ivo Česnik, blagajnik;
stud. iur. Franc Koch, knjižničar.

XII. Zimski tečaj 1906/07.

Stud. phil. Davorin Gorjanec, predsednik;
stud. iur. Franc Kovač, tajnik;
stud. iur. Franc Logar, blagajnik;
stud. iur. Jernej Erman, knjižničar;
stud. iur. Jan Milač, gospodar.

XIII. Letni tečaj 1907.

Stud. phil. Josip Puntar, predsednik;
stud. iur. Boštjan Schaubach, podpredsednik;
stud. iur. Franc Kovač, tajnik;
stud. iur. Franc Logar, blagajnik;
stud. iur. Jan Milač, knjižničar;
stud. iur. Alojzij Juvan, gospodar.

XIV. Zimski tečaj 1907/08.

Stud. iur. Martin Malnerič, predsednik;
stud. iur. Boštjan Schaubach, podpredsednik;
Stud. med. Andrej Arnšek, tajnik;
stud. iur. Jan Milač, blagajnik;
stud. iur. Anton Ogrizek, knjižničar;
stud. iur. Franc Logar, gospodar.

XV. Letni tečaj 1908.

Stud. iur. Ivo Česnik, predsednik;
cand. iur. Fran Kovač, podpredsednik;
stud. iur. Pavel Rupnik, tajnik;

stud. iur. Venceslav Polak, blagajnik;
stud. iur. Niko Oberman, knjižničar;
stud. med. Andrej Arnšek, gospodar.

XVI. Zimski tečaj 1908/09.

Stud. iur. Franc Kovač, predsednik;
stud. iur. Anton Ogrizek, podpredsednik;
stud. iur. Pavel Rupnik, tajnik;
stud. iur. Venceslav Polak, blagajnik;
stud. med. Ivo Beuc, gospodar;
stud. med. Ludvik Kramberger, odborniški namestnik.

XVII. Letni tečaj 1909.

Stud. iur. Anton Ogrizek, predsednik;
stud. med. Andrej Arnšek, podpredsednik;
stud. iur. Joško Ilc, tajnik;
stud. tehn. Fran Rueh, blagajnik;
stud. med. Ludvik Kramberger, knjižničar;
stud. med. Stjepan Deanović, gospodar;
stud. med. Ljudevit Horvatin, odborniški namestnik.

XVIII. Zimski tečaj 1909/10.

Stud. med. Ludvik Kramberger, predsednik;
stud. iur. Ivan Brozovič, podpredsednik;
stud. iur. Janko Koser, tajnik;
stud. iur. Niko Oberman, blagajnik;
stud. iur. Ivan Leskovec, knjižničar;
stud. iur. Anton Kodre, gospodar;
stud. iur. Ivo Česnik, odborniški namestnik.

XIX. Letni tečaj 1910.

Stud. tehn. Fran Rueh, predsednik.
stud. iur. Pavel Rupnik, podpredsednik;
stud. tehn. Fran Vrce, tajnik;
stud. iur. Joško Munih, blagajnik;
stud. iur. Ivan Leskovec, knjižničar;
stud. med. Stjepan Deanović, gospodar;
stud. iur. Jan Milač, odborniški namestnik.

XX. Zimski tečaj 1910/11.

Stud. tehn. Fran Rueh, predsednik;
stud. med. Ivo Beuc, podpredsednik;
stud. iur. Franc Detela, tajnik;
stud. iur. Jakob Hodžar, blagajnik;
stud. phil. Josip Lovrenčič, knjižničar;
stud. iur. Anton Kodré, gospodar;
stud. iur. Pavel Rupnik, odborniški namestnik.

Imenik rednih članov in starešin po abecednem redu ob koncu XX. tečaja.

Arnšek Andrej, cand. med.
Beuc Ivan, cand. med.
Dr. Breclj Anton, zdravnik v Gorici.
Dr. Breznik Anton, gimnazijski učitelj
v Št. Vidu nad Ljubljano.
Brozovič Ivan, cand. iur.

Cankar Izidor, stud. phil. in urednik v Ljubljani.
Dr. Cukala Franc, podravnatelj „Marjanišča“ v Celovcu.
Dr. Česnik Ivan, abs. iur.
Čizman Anton, stud. iur.

- Deanović Stjepan, cand. med.
 † Dermastia Ivan, kurat v Plaveh
 Dr. Dermastia Josip, odvetniški koncipient.
- Detela Anton, profesor v Kranju.
 Detela Franc, stud. iur.
 Diberović Stjepan, stud. med.
 Gombotz Josip, stud. phil.
 Gomilšek Fran Sal., župnik v Št. Petru na Medvedovem selu.
 Dr. Gorjanec Davorin, gimn. učitelj v Ljubljani.
 Hožar Jakob, cand. iur.
 Hojnik Ivan, stud. iur.
 Don Hrast Mato, stud. phil.
 Ilc Josip, cand. iur.
 Jarc Anton, c. in kr. mornariški kurat v Pulju.
 Jarc Evgen, c. kr. gimnazijski profesor, drž. in dež. poslanec v Ljubljani.
 Dr. Jesenko Rok, odv. koncipient v Celovcu.
 Juvan Alojzij, abs. iur.
 Kodrè Anton, stud. iur.
 Kolenc Franc.
 Koletič Josip, abs. phil.
 Dr. Kotnik Franc, c. kr. gimnazijski učitelj v Celovcu.
 Kotnik Janko, cand. phil.
 Kovač Franc, abs. iur.
 Kramberger Ljudevit, cand. med.
 Dr. Krulje Franc, dekan v Laškem trgu.
 Leskovec Ivan, stud. iur.
 Ljubša Matija, c. kr. kaznilnični kurat v Gradcu.
 Logar Franc, abs. iur.
 Lovrenčič Josip, stud. phil.
 Macháček Fran, abs. med.
 Madjer Blaž, kr. profesor v Osijeku.
 Malgaj Friderik, gimnazijski učitelj.
- Malnar Josip, c. kr. gimnazijski učitelj v Kranju.
 Dr. Malnerič Martin, c. kr. sodni praktikant na Dunaju.
 Milač Ivan, cand. iur.
 Milavec Anton, stud. iur.
 Munič Josip, cand. iur.
 Oberman Niko, cand. iur.
 Ogrizek Anton, cand. iur.
 Oštir Karel, stud. phil.
 Pengov Fran, profesor v Št. Vidu nad Ljubljano.
 Podkrajšek Rudolf, inženir v Ljubljani.
 Dr. Pogačnik Lovro, združni komisar v Ljubljani.
 Polak Venceslav, abs. iur.
 Porenta Gašper, gimnazijski učitelj v Št. Vidu nad Ljubljano.
 Povše Evgen, c. kr. finančni koncipist v Ljubljani.
 Puntar Josip, abs. phil. in stud. iur.
 Rabuza Anton, c. kr. profesor v Mariboru.
 Dr. Rakun Alojzij, odvet. koncipient v Gorici.
 Remec Alojzij, stud. iur.
 Rojnik Štefan, c. kr. računski višji preglednik v Gradcu.
 Dr. Rožič Valentin, blagajnik Družbe sv. Mohorja v Celovcu.
 Rueh Franc, cand. ing.
 Rupnik Pavel, cand. iur.
 Schaubach Boštjan, abs. iur.
 Šenk Josip, stud. iur.
 Dr. Šorli Peter, stolni vikar v Gorici.
 Trstenjak Ernest, c. kr. vojaški kurat v Trstu.
 Topič Grgur, stud. phil.
 Vales Alfonz, c. kr. profesor v Trstu.
 Verce France, stud. ing.

Dr. Martin Malnerič:

Zgodovina „Zarje“ od ustanovitve do l. 1911.

Katoliška vera in moderna kultura.¹

Vzroki nasprotja med katoliško vero in zmotami moderne kulture segajo precej daleč nazaj v pretekla stoletja. Humanizem in protestantizem sta mu že položila temelj.

Humanizem je postavil grške in rimske ideale poleg krščanskih, je povzdignil na oltar individualizem ter zavrgel idejo celokupnosti, ki je prevevala vse življenje srednjega veka. „Čista človečnost“ je humaniste kmalu zavedla v naturalizem. Humanisti so zavrgli vsako znanost in umetnost, ki nima neposrednega namena v človeku samem, zlasti tudi sholastično modroslovje. Pod vplivom humanizma je zmagalo individualistično rimsko pravo, v čigar recepciji je iskati početek gospodarskega individualizma. —

„Ideje, katere so zastopali humanisti, niso nikdar več izumrle, ampak so nastopale in še nastopajo pod praznimi imeni: racionalizma, liberalizma itd., različne po imenih, enake po bistvu, edine v sovraštvu do svete Cerkve in njenih služabnikov.“

Protestantizem je posledica humanizma. Začel je oznanjati „čisti evangelij“ in otvoril ljut boj proti katoliški Cerkvi. Ta boj, ki ga je rodil „duh ošabne samozavesti“², izvira iz sovraštva do vsake

¹ Viri: Karel Capuder: Zgodovina Danice od nje ustanovitve do leta 1905, v knjigi: Po desetih letih, 7, X. — Dr. Mahnič: Vojskujoče sile v devetnajstem veku, R. K. V.; O bistvu Cerkve, R. K. I.; 1789—1889. — Avtoriteta itd., R. K. I. — Katoliški liberalizem, R. K. I. — Novodobna veda — pa Aristotel in Tomaž Akvinski, R. K. III. — Najnovejša socialno politična revolucija, R. K. VI. — Več luči! O idealizmu, R. K. I. — Dr. Heinrich Brück: Geschichte der kath. Kirche in Deutschland im XIX. Jahrhundert. — Dr. J. Ev. Krek: Katoliška Cerkve v Evropi in XIX. vek, Kat. Ob. IV. — Materialistično modroslovje, Kat. Ob. I. — „Socializem“. — Javna breznačajnost, Z. (Z. = Zora.) 1. 1910. — Pesch: Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung. — Dr. August Egger: Zur Stellung des Katholizismus im 20. Jahrhundert. — Dr. E. Lampe: V zarji novega stoletja, D. i. S. I. 1901. — G. F.: Človeško srce in vera ob koncu stoletja, Z. I. 1910. — J. H.: Nekaj o humanizmu, Z. I. 1901. — J. Š.: Katolicizem in moderna kultura, Z. I. 1902. — Ivan Hubad: Vpliv liberalizma na narodno-gospodarskem polju, Z. I. 1899. — Razmerje med državo in Cerkvijo, izvirajoče iz naravnega reda, R. K. VI. — Pravno razmerje med Cerkvijo in državo, R. K. VII. — Jur. dr. Frant. Nosek: O poměru Cirkve ke státu. Studentska hľadka 1. 1911. — Dr. A. Medved: Iz časov vernega razumnštva. Voditelj I. — Socialno vprašanje, R. K. VII. — Dr. Mahnič: Naša zvezda, R. K. VII. — Kaj nas loči, R. K. VII. — Cerkve in politika, R. K. VIII. — Norbert Schneider: Leo XIII. Sein Leben und Wirken. — Dr. Krek: Leon XIII. — socialni papež, Kat. Ob. V. — Dr. Mahnič: Idealizem, realizem in njega dekadenti, R. K. VII. — Dr. O. F. Walzel: Deutsche Romantik. — Dr. Matthias Murko: Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. — Uvodni članki v Jahrbuch der Zeit und Kulturgeschichte, 1907. — France Stelč: Daniel O'Connell, Koledar slov. kat. nar. dij. za leto 1908/09. — Fr. Trdan: Pod okriljem katoliških načel, Koledar slov. kat. nar. dij. za leto 1910/11. — Dr. A. Ušeničnik: Sociologija. — Svobodna misel, Čas 1. 1908. — O. Zimmermann, S. J.: Freidenkerbewegung, Stimmen aus Maria Laach 1. 1911. — Dr. M. Preslesnik: Svoboda poduka, Kat. Ob. V. — J. A.: Materialistiška vzgoja, Z. 1889. — Bajda Kazak: Dijak, liberalizem in socialno vprašanje, Z. 1899. — Dr. Rudolf Horvat: Najnovije doba hrvatske povjesti. — Fr. Schissdor: Die Leo Gesellschaft, 1891—1901. — Hrvatska Straža: Slobodna misao, O krščanskoj demokraciji, I. II. — Budućnost hrvatske kulture, I. V., zlasti str. 10—24. Syllabus, Hrv. Str. I. V. — Ivan Žmavc: Stara klasika pa krščanska umetnost, R. K. IV.

² Isti duh ošabnosti je privedel tudi vzhodno cerkev do razkola; ošabnost je tedaj tudi mati bizantinizma.

avtoritete v verskem in v etičnem oziru. — Ako hočemo pojem „katoliški“ prav razumeti, moramo, kakor pravi dr. A. Egger, ločiti dvoje: nauk božji in cerkveni. Katoliška vera ne vsebuje samo božjega nauka, verskih in нравnih resnic, marveč uči tudi, da je katoliška Cerkev božja ustanova, ki je božjega izvora kakor evangelij, da je katoliška Cerkev ustanovljena od Jezusa Kristusa, da váruje njegove božje nauke in jih ohrani nepokvarjene pod vodstvom Sv. Duha. To nalogo Cerkve so, kakor poudarjajo kat. teologi zlasti nasproti modernizmu, že odločno poudarjali apostoli, zlasti sv. Peter, sv. Pavel in sv. Janez. Sv. Pavel zahteva posebno v svojem (drugem) pismu na Timoteja z vso silo svoje energije, naj čuva zaklad svete vere nepokvarjen proti vsem onim, ki bodoje izkušali razlagati verske resnice po željah svojega pokvarjenega srca. Proti temu temeljnemu načelu, da je katoliška Cerkev od Jezusa Kristusa ustanovljena, da čuva in brani zaklad sv. vere, se je boril protestantizem, kakor se bori proti njemu prosvetljenstvo, svobodomiselstvo, antikolicizem, antiklerikalizem, zlasti pa framasonstvo (ki šteje danes do dva milijona organiziranih pristašev¹), t. j. vsa protikatoliška stremjenja, ki jim je katoliška vera mračnjaštvo, nazadnjaštvo, duševno suženjstvo, čigar središče je Rim, in ki zahtevajo svobodno državo, svobodno šolo in vzgojo, svobodno ljubezen in svobodno misel.

Bogoslovnemu protestantizmu, ki je proglasil razum vsakega posameznika za edinega razlagatelja sv. pisma, je sledil kmalu „modroslovni protestantizem“. Bakon uvede strogo induktivno metodo, njega zanima le individualni pojav; v modroslovju zavlada empirizem, zvezan z utilitarizmom. Človek postane predmet opazovanja kot vsaka druga stvar. Na tej podlagi se razvije naturalistično modroslovje, sensualizem, skepticizem, Kantov criticizem, Heglov panlogizem, filozofski in estetski subjektivizem.

Na gospodarskem polju privede opazovanje „naravnih zakonov v človeku“ A. Smitha tako daleč, da zgradi svoj sistem na „natornem“ nagonu sebičnosti, neomejenega egoizma. Gospodarski nazori in naravoslovna Darwinova teorija vpoštevajo samo „močnejšega“. V javnem življenju zavlada politična in gospodarska oligarhija „močnejših“: cuius regio, illius religio. Toda kmalu se pojavijo žalostne posledice. Sloji atomizirane družbe nastopijo drug proti drugemu; zadnja posledica odpada od kat. Cerkve je revolucija in socialna anarhija, ki ju spremljata nihilizem in pesimizem: „Svetovni nazor, ki počiva svobodno na znanstvenem spoznanju, . . . bi utegnil spoznati smrt za vsedobrotno rešiteljico. Smrt se nam zdi pripravno sredstvo, odtegniti se zemskemu trpljenju, spasiteljica, osvoboditeljica, ki jo pokličemo lahko tudi prostovoljno.“²

V umetnosti dovede naturalizem do dekadence brez moči, ki bi krepila um, blažila srce, jačila voljo, „neka trdost, melanholija, črna misel o minljivosti in strašni smrti“.

Krvavi sadovi francoske revolucije so sicer marsikomu odprli oči, tako da je zlasti na slovstvenem polju nastala močna reakcija proti strupeni sapi prosvetljenstva in ledenega racionalizma: romantika je za pol stoletja zavladata v slovstvu, „katere jedro je: religija, vera, Cerkev, avtoriteta, tradicija“ (dr. Kralik). Imena: Chateaubriand, Alessandro Manzoni, Silvio Pellico, Daniel O'Connell, Balmaes, Friderik Schlegel, Klemen Brentano, Jožef pl. Görres i. d. pričajo o povratku mnogih plemenitih mož h krščanstvu, h katoliški Cerkvi.

Vendar je zidala romantika preveč na samo čuvstvo, v svojih izrodkih celo na preveliko sanjavo in mehkužnost, tako da je postala zmes resnice

¹ Koncem l. 1910: 1,897.561.

² Tako piše Gumpłowicz, s čimer izraža najjasnejše socialno-pesimistični nazor, ki je zavladał že dolgo pred njim.

in prevare. — Trajni pomen romantike je ta, da je vzbudila in razvila narodno-kolektivistični čut, vzbudila zanimanje za srednji vek in njega germansko-krščansko kulturo, za katoliško vero kot ideal harmonije, za preprosto ljudstvo, njegovo življenje in preteklost, da je oplodila znanstvo in prebudila tudi manjše narode k življenju. Slovanska romantika se posebe odlikuje po svojem demokratičnem značaju; romantika je vzbudila v Slovanih zavest celokupnosti, ilirizem pa je rodil že l. 1832. narodno-političen program, ki je bil za Hrvate merodajen l. 1848., kakor tudi v poznejših dobah. — Zanimanje za srednji vek in njegovo kulturo je seznanilo mnoge s tedanjimi gospodarskimi razmerami. — Toda moč absolutizma, s katerim se je krščanstvo bojevalo od prvih svojih začetkov, je dušila pravo svobodno življenje tekom cele prve polovice devetnajstega stoletja, zadobivši tudi med katoliki svoje pristaše, janzeniste in jožefince. Obenem je razdiral družbo narodno-politični princip. Odpor proti absolutizmu in boj za narodne pravice je rodil dogodke leta 1848. V Avstriji, kamor je dobil liberalizem dostop že za časa Jožefa II., je sicer absolutistična doba po l. 1849. izkušala udušiti vsako svobodnejše gibanje, toda bilo je že prepozno. Med tem je Vatikan napovedal boj modernim zmotam. Pij IX. je nastopil proti temeljni zmoti devetnajstega veka, naturalizmu, ter 8. decembra l. 1854. slovesno proglasil dogmo brezmadežnega spočetja Device Marije ter tako privedel do zmage, kakor pravi dr. Mahnič: oni princip, po katerem se čeznaravno življenje vceplja človeštvu, ki je — milost; obenem je katoliški svet izkazal čast Njej, ki je strla glavo kači, ki je privedla človeka do odpada od Boga: duhu ošabnosti. L. 1864. pa je Pij IX. objavil Syllabus ter zavrgel zlasti nauk, „da se rimski papež more in mora z napredkom, z liberalizmom in novejšo omiko spraviti in poravnati“. Začela se je stroga ločitev duhov. Ko pa je bila proglašena nezmotljivost sv. očeta v verskih in nravnih stvareh, tedaj je liberalizem začel najsrdatejši boj proti katoliški Cerkvi, ki je samo izpolnila nauk o svojem božjem izvoru. Nastal je na Nemškem „kulturni boj“, ki ni pustil več sv. hostije varne v tabernakeljnu, ki pa je vzdramil nemške katolike pod vodstvom episkopata v mogočno opozicijo, katere uspeh je bil velik: „Stranka centruma, katoliška stranka na Nemškem, je po dolgem boju izvojevala popolno zmago. Sad kulturnega boja, ki ostane, je ta, da je katoliška stranka pod silo kladiva skovana v trdno in mogočno maso, da so mnogi tisoči katolikov, ki so bili poprej politično in cerkveno indiferentni, postali zavedni svoje celokupnosti in da bodo skoz desetletja z navdušenjem sledili zastavi, s katero so zanje združeni tako vzvišeni spomini“ (dr. Barth, — dr. Šusteršič na III. slov. kat. shodu). Za Pijem IX., čigar krsto je oskrunila framasonska svojat, je zavladal v Cerkvi socialni papež Leon XIII. Njegove okrožnice proti socialistom, komunistom in nihilistom, o važnosti zakonske zveze, o državni oblasti, o prostožidarstvu (v kateri je posebno poudaril pomen mladinskih društev), o državnem redu, o najvažnejših dolžnostih krščanskih državljanov, o delavskem vprašanju, o važnosti modroslovja sv. Tomaža Akvinskega, o človeški svobodi, o študiju sv. pisma, o enotnosti Cerkve — so položile temelj vsemu javnemu življenju katoličanov. — Ketteler, Windhorst, Lichtenstein so organizirali katolike v močno politično in socialno organizacijo. V Avstriji, kjer je bil dosegel liberalizem svoj vrhunec l. 1873., dobivši pot do postavodaje, je tudi napačila nova doba katoliške misli. Katoliki so se začeli tudi v Avstriji za dobe Taffeja počasi dramiti, prirejati katoliške shode, ustanavljati politična in nepolitična društva. Precej je oviral katoliški pokret v Avstriji narodnostni boj; dualizem je vplival slabo tudi na razvoj skupnega dela vseh katoliških narodov avstrijske monarhije. Vendar so se razmere bistveno

predružačile. Katoličani so spoznali, kam vede liberalizem, ki se je zajedel v vse javno življenje, kam plave brezbožnost, ki se je začela širiti med širše sloje, povzročajoč rast zločina in nenravnosti. — Avstrijski katoliški shodi so postali velikega pomena tudi za Slovence in slovensko dijaštvo. Že na drugem splošnem avstr. katol. shodu l. 1889. je predlagal dr. Koloman Belopotocky ustanovitev znanstvenega društva po zgledu Görresove družbe na Nemškem. Dve leti pozneje je stopila v življenje Leonova družba, po katere zgledu je bila ustanovljena tudi slovenska Leonova družba. Kat. akad. društvo „Austria“ pa je postalo zgled slov. kat. akad. društvom.

Katoliški prepoved na Slovenskem in slovensko dijaštvo.¹

(S posebnim ozirom na Gradee in Štajersko.)

Danes nam ni več treba dokazovati, da lahko govorimo o katoliškem prepovedu na Slovenskem. Katoliška misel sicer še ni našla poti do vseh src in njeni nasprotniki so še vedno močni ter ji bolj sovražni kot v prejšnjih časih: saj se je popolnoma odkrito pojavila med Slovenci organizacija „Svobodne Misli“, ki je prav sorodna framasonstvu, šele zadnja leta. Vendar je katoliška misel zmagala že po vsej slovenski domovini z malimi izjemami in obrodila krasne organizacije na polju leposlovja in znanstva, izobrazbe in umetnosti, socialnega in političnega življenja, narodnega gospodarstva, narodne obrambe in družabnosti. — Vse to veliko delo ni nastalo čez noč, a vendar v primeroma kratki dobi dobrih dveh desetletij, kar dokazuje, kako je slovensko ljudstvo verno in kako zmožno je, da se organizuje.

Tudi v dobi narodne probuditve smo imeli mnogo katoliško mislečih mož, največ duhovnikov, katerih imena ostanejo neizbrisna v zgodovini slovenskega naroda zaradi njihovih zaslug: Anton Martin Slomšek, prvi slovenski ljudski pedagog in širitelj ljudske izobrazbe, vzbuditelj Družbe sv. Mohorja, oče Bratovščine apostolstva sv. Cirila in Metoda, buditelj slovenskega in avstrijskega domoljubja, ljubitelj kreposti in

¹ V i r i: Dr. Jos. Pavlica: Duhovnemu očetu v slovo in naročilo, K. O. I. — Dr. A. Ušeničnik: Sociologija, str. 508 sl. Isti: Kardinal Missia in katoliška renesansa med Slovenci, K. O. V. — J. Mazovec: Mahnič, Luč, VI. — I. Butkovič: Ideje vodilice presvjetloga dr. Anton Mahniča, istotam. — Fr. H. Žundalek: Biskup dr. Anton Mahnič, Vlast 1910. — I. Samsa: Dr. Anton Mahnič, Zora XVII. — Dr. Lončar: Politično življenje Slovencev. Isti: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba v Bleiweisovem zborniku. — Dr. Ivan Prijatelj: Janka Kersnika Zbrani spisi, zv. VI, sešitek I. Isti: Istorija najnovije slovenačke književnosti v letopisu Matice Srpske l. 1907. — Dr. Karol Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva, IV, 233 sl. — J. Apih: Leto 1848 in Slovenci. — J. Š.: Krščanski socializem na Slovenskem. — Katoliška demokracija. — Socialni pomen katoliških akademskih društev, Zora V. — M. Dagarin: Razvoj krščansko-socialne ideje med Slovenci, Zora 1907. — Dr. Krek: Slovensko pismo, Hrvatska Straža, VIII, 883. — Dr. Josef Gruden: Der soziale Wirken der kath. Kirche in Österreich, Band IV. Heft 1. In der Diözese Ljubljana. — Slov. kat. shod, R. K. I, II, IV. — Naši realisti pa realizem, R. K. II. — Slovenski roman, R. K. IV. — Spomini s kat. shoda, R. K. IV. — Poročila o prvem, drugem in tretjem slov. kat. shodu v Ljubljani. — Vtisi prvega zadružnega shoda na Dunaju l. 1906. Z ozirom na slovensko zadružništvo. Napisal Svetoslav Premrou. — Dr. Evgen Lampe: Dr. Janez Ev. Krek, Društveni kol. 1905. — Štiri znamenite desetletnice, istotam. — I. K.: Velik moment. Dr. Mahnič: Pisma o vzgoji, R. K. I. — Slovenska akademija, R. K. I. — Beseda in vabilo našim somišljenikom na Slovenskem, R. K. III. — Slovenskim dijakom, R. K. IV.; Leonina, R. K. IV, VI.; Leonova družba, R. K. VII. — Slovenskim dijakom v „Dijaški priligi“, R. K. IV, V. — Sumljiva znamenja v slov. akad. in dijaških krogih. „Vesna“, nje okrožje in nje ozadje. Dijaško gibanje na Slovenskem. Napredno-radikalni tok v češkem narodu, R. K. VI. — Naš list pa slovensko dijaštvo, R. K. VI. — Radikalizem, R. K. VII. — Liberalizem v srednjem šolstvu, R. K. VII. — J. Puntar: Slovenski narod, njegova inteligenca in dijaštvo, Čas, 1908. — Akademsko tehnično društvo „Triglav“, njegov razvoj in zgodovina tekom 30. let. — Dr. Jan. Ev. Krek: O nalogah slov. katol. dijaštva, Zora X.

nasprotnik praznih besed; dr. Janez Bleiweis, čigar geslo je bilo: „Vse za vero, dom, cesarja!“¹ Njegov program je prevzel l. 1873 „Slovenec“² ki je imel namen zagovarjati celoto Avstrije pod habsburško-lotarinškim žezlom, zedinjenje Slovencev v eno upravno enoto, duševno edinstvo in složnost, a obenem tudi katoliško Cerkev, versko šolo in potrebe kmečkega stanu.³ — Koroško pa je probujal poleg Matije Majerja-Ziljskega — Andrej Einspieler, kateremu je bil program: Vsakemu svoje in vse za Boga, cesarja in domovino! Dalje so si pridobili za slovensko slovstvo zlasti veliko zaslug: Metelko, Ravnikar, Jarnik, Janežič. Slovenščina je dobila najprej največjo veljavo v semeniščih, in to ne samo v Ljubljani, marveč tudi v Celovcu, Gradcu⁴, Gorici, Mariboru. Okoli l. 1840. so imela že vsa semenišča na Slovenskem zasebne slovenske, oziroma slovske knjižnice ter bralna društva.⁵

L. 1848. pa je imelo tudi na Slovenskem svoj odmev. Že so začele „Celjske novine“ zagovarjati neodvisnost šol od Cerkve, odpravo samostanov, sekularizacijo cerkvenega imetja, plačevanje duhovnikov iz državne blagajne in odpravo celibata. — Posvetno izobraženstvo je začelo pod vplivom liberalizma v vseučiliških mestih širiti svoje liberalne nazore tudi v slovenski domovini, kakor hitro je prenehala absolutistična doba, ki je sledila letu 1848.¹ Dvajset let pozneje so štajerski naprednjaki ustanovili v Mariboru „Slovenski Narod“ z narodnim in svobodomiselnim programom in geslom: Vse za narod, omiko in svobodo. Dr. Vošnjak, dr. Zarnik, oče slovskega radikalizma, dr. Razlag so stopili na čelo naprednega gibanja. — Tudi katoliški liberalizem je dobil svoje pristaše: glavni zagovornik mu je bil Božidar Raič.

Med tem pa so prestopali napredni izobraženci v nemški tabor. Za narodnost so se mnogi navduševali samo v svojih mladih letih; v poznejših letih pa so se radi izneverili slovenskemu narodu in postali „nemškutarji“, „lahoni“ in „mažaroni“. To poroča zgodovina o mnogih slovenskih liberalcih iz dobe narodnega idealizma in „laži brez zla“. Duh liberalizma je rodil tudi dunajsko akademično društvo „Sava“ l. 1867. ter l. 1869. „Slovenijo“ na Dunaju in „Vendijo“ v Gradcu. Istega leta se je vršil v Ljubljani dijaški tabor s sledečim sporedom: 1. Razgovor o „slovenski omladini“, katera se naj ustanovi kot liberalna stranka; 2. razgovor o slovenskem vseučilišču v Ljubljani in 3. o tem, ali je vpliv duhovščine na slovensko politiko in literaturo narodu koristen ali ne? — „Kulturni boj“ na Slovenskem je vodilo v prvi vrsti liberalno dijaštvo; ta boj se je osredotočil v podlistkih „Slov. Naroda“, kjer so razpravljali o svobodni šoli, civilnem zakonu, itd. — V Gradcu se je kazal najbolj radikalnega Janko Kersnik. — Napačne moderne ideje so si priborile kmalu tla na leposlovnem polju: Stritar, Kersnik, Jurčič, Trdina, Vošnjak, Tavčar⁷ i. dr. Stritar se je navzel duha pesimistične (dunajske?) šole in ga izkušal širiti med Slovenci. Svojim liberalnim nazorom pa je dal duška s stih:

Izpóved mojo čujte: Jaz svobódi
 Iz srca vdan sem, — mírno poslušajte!
 V politiki poštenje mene vodi;

Temó sovražim — kamen pobirajte!
 Za mir gorim in spravo med naródi;
 Slovenec liberalen sem, — metajte!

¹ To geslo je bilo izpočetka tudi geslo bratskega društva „Danice“.

² Slovenec je izhajal že l. 1865., pa je po dveh letih prenehal.

³ Dr. Lončar: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, str. 223.

⁴ V Gradcu je bila ustanovljena slov. stolica na liceju že l. 1812.

⁵ Dr. Glaser, IV, 247.

⁶ Dr. Lončar: Pol. življenje Sl., str. 6.

⁷ Dr. Tavčar se je poleg „francoskega“ liberalizma (ki pa je postal na Kranjskem pristno kranjski, brez tujih „e s t e t s k i h“ primesi) učil najbrž tudi hebrejščine, kajti imena njegovih junakov postanejo pomenljiva, če jih bereš od desne proti levi, n. pr. „Lesovej“.

Slovensko slovstvo pred katoliškim prepородom razodeva dualizem romantike (po obliki) in realizma (po vsebini), vedno bolj in bolj bližajoč se naturalizmu. Stritar je sicer nastopil proti temu toku, vendar je jasno, da „obsojajoč naturalizem, preganja svojega rodnega vnuka“ (R. K. IV, 22).

Na narodno-gospodarskem polju so zavladala liberalna podjetja z lukrativnim značajem, z značajem pokrajinske decentralizacije in z namenom, nabirati „narodni kapital“, brez ozira na socialne potrebe kmečkega stanu, ki tvori večino slovenskega naroda.

Politična stranka Mladoslavencev je postajala vedno bolj radikalnoliberalna. Nasproti ji je stala konservativna katoliška stranka pod Klunovim vodstvom, ki si je bila sicer v načelih jasna, a v praksi okorna, nedosledna. Narodni radikalizem se je začel širiti med Slovenci posebno živahno od l. 1884. Panslavistična stremjenja v ruskem in pravoslavnem zmislu so bila sicer že v „vseslovanski“ dobi narodnega idealizma precej razširjena, pa so imela slabe posledice za obstoj akademskih organizacij. V Gradcu so imela vseslovanski značaj društva „Vendija“ (ust. 1869), „Sloga“ (ust. 1873), „Slovansko pevsko društvo“, „Slovanska Beseda“ ter „Slavija“ (1890—1892).

Vzgoja je postala že v srednjih šolah liberalna. Liberalizem je razdril vezi med učiteljem in učencem. Celó v ljudskih šolah so se pokazale posledice liberalizma, kajti liberalni učitelji so bili mnenja, da je vsak učitelj obenem „protižupnik“.

V družabnem oziru so imele „čitalnice, ki so postale plesalnice“, slab vpliv na družinsko življenje, ker so ločile prepogosto družinskega očeta od družine. Pod naslovom narodnosti so dobila društva pretežno zabavni značaj, kar je zlasti slabo vplivalo na akademske organizacije, ki imajo vzgojevalen pomen. Tudi npravno življenje tedanjega dijaštva kaže velike napake.¹

Narodno-obrambna organizacija Družbe sv. Cirila in Metoda je začela kmalu po svoji ustanovitvi (l. 1885.) postajati vedno bolj in bolj brezbarvna, naznotraj pa liberalna. — Sokolska organizacija je enako dobivala vedno bolj liberalno lice, stoječ zlasti pod vplivom češkega radikalizma, ki je bil naprednim Slovencem vzor s svojim husitstvom in antikatalicizmom vred. — O čeških vplivih na slovensko dijaštvo omenimo še par besed pozneje.

Takšne so bile vobče razmere na Slovenskem pred katoliškim prepородom, ki mu je duševni oče v prvi vrsti dr. Mahnič, sedanji vladika na Krku. Slovenski katoliki so bili v tej dobi premalo edini in odločni. Ravno zaradi tega se je posrečilo nasprotniku, najti pot do naroda. Deloma je bila ovira duhovnega starešinstva pri boju za katoliške ideje narodno-politična posvetnost duhovne oblasti, ki je ovirala polet katoliške misli.

Razmere so se začele čistiti od l. 1887. dalje, ko so škofje goriške metropolije izdali skupen list proti svobodomiselnemu slovenskemu časnikarstvu, imenoma zoper „Slovenski Narod.“²

Zadnji čas je bil, da je nastopil med Slovenci dr. Mahnič, najprej v podlistkih „Slovenca“, potem pa od l. 1888. (do 1896) z lastno revijo: „Rimskim Katolikom“. Naslov dr. Mahničevega lista — pove njegov program: „Naš list naj služi razodeti resnici, katere nezmotljiva učiteljica je rimska Stolica; ta beseda nas bo vodila,“ — to je bistveni del dr. Mahničevega programa. — „Ker je pa naravno spoznanje podlaga verskemu, tako da se vera omaje, kakor brž zavladajo v umstvomljanju krivi nazori, bodi naš list odprt tudi razmotrivanju vsakršnih znanstvenih, pred vsem pa filozofičnih vprašanj, ki se kakorkoli stikajo z vero“ (R. K. I, 3—4).

¹ Iz naroda za narod, str. 82.

² Dr. Glaser: IV, 242.

„Rimski Katolik“ je pravi zaklad za rešitev vseh načelnih vprašanj, bodisi glede apologetike, bodisi v modroslovnem, socialno-političnem, slovstveno-kritičnem, zgodovinsko-modroslovnem oziru, v narodnostnem, ženskem, dijaškem vprašanju. Globoko modroslovno mišljenje, — metafizični radikalizem — je temelj dr. Mahničevega delovanja, ki je namenjeno najprej slovenskemu izobraženstvu ter v veliki meri slovenski srednješolski in akademični mladini.

Nasproti liberalizmu poudarja dr. Mahnič pomen avtoritete: cerkvene, državne, avtoritete naroda in družine.

Dr. Mahnič poudarja avtoriteto katoliške Cerkve, formalni princip katoliške vere, oznanjujoč vero v Cerkev, „kateri je Bog izročil vso resnico, da jo nepokvarjeno, brez primesi vsaktere zmote, oznanja in na življenje upotreblja.“ Dr. Mahniču je katoliška Cerkev „družba neenaka v svojih udih (societas inaequalis) z dvojnim pomenom: ožjim — Cerkev učeča, vladajoča in kaznujoča — brez vernikov in v širšem z verniki“ (R. K. I, 66—68).¹ — Dr. Mahnič se ne spušča na dolgo in široko v bogoslovna razmotrivanja, n. pr. v razlaganje sv. pisma. Njegova glavna sila je analiza sodobnega duševnega življenja ter odločno katoliško stališče, ki ga je zavzel tako energično, da je morda naša trditev upravičena: kakor tudi za njim nikdo. „Rimski Katolik“ je epopeja na katoliško Cerkev.

„Ti pa nevesta Kristusova! stopaj neomahljivo po poti do zmage, dokler si popolnoma ne vpokoriš narodov, katere ti je dal Bog v dedščino. Prišli bodo še hudi časi, zmajevali se bodo prestoli, družba bo razpadala, stresal se bo grešni svet, — tedaj bodo narodi spoznali, koliko so grešili, da so tebe zapustili ... Ti pa boš kakor ljubeča mati skesanim otrokom zopet stegovala svoje roke nasproti; ti boš trpeče tolažila, obupajoče vzdigovala; ti boš vse v eni veri, v eni ljubezni združila, ker tebi je prerokoval Sv. Duh: ‚V tvojem kinču in lepoti začni, vzpevaj in kraljuj, radi resnice in pohlevnosti in pravice.‘“²

Dr. Mahnič poudarja avtoriteto države, zahtevajoč avstrijsko domoljubje in legalni princip ter nasprotujoč demokratskemu radikalizmu, narodno-političnemu principu in panslavističnemu rusofilstvu.

Dr. Mahnič oznanja npravno dolžnost hvaležnosti in ljubezni do naroda, naglaša „mili genij slovanstva“, ki mu je sinteza in harmonija. „tvorljivosti in oživljajoče ideje“ — nasproti nasilnemu bizantinizmu Rusov.

Družinsko življenje zida dr. Mahnič na avtoriteti moža, a vendar vpošteva veliki družabni pomen žene.

V modroslovju zagovarja dr. Mahnič sholastično šolo, krščanski idealizem in veliki pomen metafizike nasproti modernim zmotam naturalizma, sensualizma, racionalizma, subjektivizma, Kantovega kriticizma, Schopenhauerjevega pesimističnega voluntarizma. V etiki nastopa dr. Mahnič proti framasonskemu „čistemu človečanstvu“, npravstvenemu purizmu, herbartizmu. V estetiki zagovarja dr. Mahnič metafizično motrenje lepote nasproti njenemu golemu čuvstvenemu zaznavanju; zato zameta fantastični romanticizem, realizem, naturalizem, dekadenco. Danes, ko nasprotniki sami priznavajo, da je Stritar prežet šopenhauerjanstva, nam je boj med dr. Mahničem in Stritarjem razumljiv, če hočemo biti dosledni, razumljiv tudi njegov nastop proti Gregorčiču, ki je le priča, kako se je v slovenskem slovstvu globoko zajedel pesimistični nazor, katerega smo označili v začetku spisa za enega izmed glavnih napak moderne kulture.

¹ Vprašanje liturgije reši dr. Mahnič takole: Liturgija spada v javno cerkveno upravo in je kot taka predmet cerkvene jurisdikcije, ta pa je omejena na papeža in škofo. R. K. I, 70.

² Naša zvezda, R. K. VII, 303.

Dr. Mahnič pojmuje tudi pomen krščanske demokracije v zmislu evangelijskega stavka: „Prišel sem, ne da bi si dal služiti, ampak da bi služil,“ ko želi z Leonom XIII., da se prične radikalna, vseobsežna socialno-politična reforma pri ljudstvu, s pomočjo ljudstva, od zdolaj navzgor, v prid in povzdigo ljudstva in velike množice (R. K. VIII, 331), ko zahteva socialne pravice: „Pravica vsem ljudem na podlagi božjega prava.“

Politika je dr. Mahniču veda; njegova politična metoda je vestno opazovanje političnih pojavov in proučevanje njihovih razlogov; pridno zasledovanje nasprotnika; kritika njegovega pogubonosnega dela; politična ločitev, organizacija katolikov začeniši pri mladini, delo za svobodo katoliške Cerkve, kreposti in resnice, naroda in njegovega jezika, tlačnega ljudstva. „Troje je, za kar se moramo po vrsti poganjati z vsemi močmi: prvič socialno-gospodarska reforma, drugič verska vzgoja, od ljudske šole skozinskoz do vseučilišča, tretjič narodne pravice na podlagi enakopravnosti. Kdor izmed teh treh točk le eno izpušča, ž njim ne moremo hoditi.“ (R. K. II. 447.)

Posebno pozornost pa je posvetil dr. Mahnič slovenski mladini. — Pod njegovim vplivom je bila ustanovljena dne 24. oktobra leta 1894. „Danica“.

Že od l. 1881.—1886. je prinašal uradni goriški škofijski list „Folium periodicum“ pisma o vzgoji, ki jih je začel dr. Mahnič takoj v prvem letniku R. K. prevajati. „Šola kolikor mogoče neodvisna od države: to so glavne misli, ki so me v teh pismih vodile“ (R. K. I, 35). Do mladine goji dr. Mahnič posebno ljubezen, zakaj v njej gleda ono ljubezen, ki jo slavi sv. Pavel. — V teh pismih o vzgoji postavi dr. Mahnič temelj svojemu vzgojevalnemu delu; v njih nastopa proti naturalizmu, Kantovemu kategoričnemu imperativu in nravstvenemu purizmu; posebe se še ozira na vzgojo ženstva. — V zgoraj med viri navedenih člankih pa je dr. Mahnič korenito premotril gibanje slovenskega akademičnega dijaštva. Proč od češkega radikalstva in husitstva, proč od društev, v katerih se mladina napeljuje k dvoboju, v katerih se navaja k stalnemu zbližanju moškega in ženskega spola, k čitanju liberalnih in radikalnih listov! Treba je naše katoliško dijaštvo enotno organizovati, jih duševno, duhovno in gmotno podpirati, treba zanje imeti gorko, ljubeče srce. Posebe še poudarja dr. Mahnič potrebo slovenskega katoliškega akademičnega društva v Gradcu po zgledu „Danice“, ki se je ustanovila neposredno pod vplivom njegovih idej ter v zmislu resolucij I. katoliškega shoda v Ljubljani, ki se je vršil l. 1892., s čimer se je izpolnila ena izmed najbolj vročih želj dr. Mahniča.

Za prireditve I. slov. katoliškega shoda v Ljubljani si je pridobil velike zasluge tudi tedanji knezoškof ljubljanski dr. Jakob Missia. Dr. Missia je vzbudil med Slovenci katoliško zavest, zedinil najprej duhovščino in določil stališče duhovnika do politike, prenovil svojo škofijo v ljubezni do Kristusa in v duhovnem življenju. — Prvi katoliški shod je postavil vedo in umetnost, vzgojo in pouk, politično in socialno življenje na katoliško stališče. »Leonova družba«, ki se je ustanovila leta 1896., je sad prvega katoliškega shoda in predvsem dr. Mahničevega truda. Dr. Mahnič se je leta 1896. poslovil od Slovencev, ko je postal krški škof. Z njegovim prihodom med brate Hrvate se začenja na Hrvaškem nova doba. Ustanovil jim je Leonovo društvo, Pijevo društvo, Katolički savez, Staroslovensko akademijo, »Hrvatsko Stražo«, časopis »Pučki prijatelj«,¹ začel na Krku gospodarsko organizacijo ter povzročil med akademičnim dijaštvom katoliško secesijo. — Knezoškofa dr. J. Missia pa je naslednik dr. Anton Bonaventura Jeglič, ki si je postavil za nalogo,

¹ Tudi je zasnoval dr. Mahnič idejo katoliške enciklopedije.

poglobiti versko in нравno življenje v svoji škofiji po geslu: »Pridi k nam Tvoje kraljestvo — po Mariji!« Organizacija Marijinih družb je največ zasluga presvetlega knezoškofa dr. A. B. Jegliča.

Okolu dr. Mahniča se je bilo zbralo že precej delavcev, da navedemo samo nekaj imen: dr. Aleš Ušeničnik, častni član »Zarje«, ki je prevzel uredništvo naslednika »Rimskega Katolika« — »Katoliškega Obzornika« in sedanjega »Časa«; dr. Josip Pavlica, dr. Andrej Pavlica, Ignacij Kralj, dr. Ivan Jurič, Fabiani, Mlejnik, sedanji nadškof goriški dr. Frančišek Sedej, Andrej Kalan i. dr. Dr. France Lampé pa je že leta 1888. začel izdajati nov leposloven list s katoliškim programom: »Dom in Svet« ter združil okolu sebe lepo vrsto leposlovnih pisateljev in si vzgojil sam — kakor dr. Mahnič — svoje pristaše. Z »Dom in Svetom« se začenja med Slovenci katoliško leposlovje, dočim se je začela gojiti dobra cerkvena glasba že leta 1877. Kmalu po prvem katoliškem shodu pa se je ustanovilo društvo za krščansko umetnost (leta 1895.).

Na Štajerskem je povzdignil duhovno življenje in bogoslovno vedo sedanji knezoškof labodski, dr. Mihael Napotnik, zlasti s tem, da je ustanovil leta 1888. »Voditelja v bogoslovnih vedah«.

Socialno vedo in narodno-gospodarsko delo v zmyslu krščanske demokracije pa je razvil med Slovenci pravzaprav šele dr. Janez E. v. Krek. — Vsa velika izobraževalna organizacija pod vodstvom »Slovenske krščansko-socialne zveze«, Orlovska organizacija, strokovne organizacije, »Kmetске zveze«, »Jugoslovanska strokovna zveza«, združna organizacija — vse to je delo dr. Kreka.

Dr. Krek je mož velikih idej, velikega optimizma in velikih dejanj. Zato prezira malenkostno medsebojno sovraštvo in prepire, zato oznanja mir, božji mir: »Vsak oče, vsaka mati naj uči otroka moliti ne samo zase, ampak tudi za druge in mu naj pri tem, ko ga uči spoznavati svoje posestvo, svojo lastnino, vedno vceplja misel: Glej, to zemljo boš ti obdeloval, pa moreš srečno na njej živeti le, če boš zvezan v miru, v ljubezni s svojimi stanovskimi tovariši!«

Svoje organizacijsko delo nasloni dr. Krek na najkrepkejši organizem: katoliško Cerkev. »Če bi mogli s svojim glasom pretresti zemljo, ali če bi mogli vsaj seči v vsako slovensko srce, potem bi bil naš prvi opomin: Spoštujmo cerkveno oblast.«¹ — Ta oblast pa ne pomeni mogočne v l a d e, marveč odgovorno s l u ž b o. »Cerkvena avtoriteta ima svoj temelj v veri na večno živi princip edinosti, na našega Zveličarja. Izmed ljudi so po njegovi volji izbrani ljudje, da vodijo njegov božje-človeški organizem in posredujejo zedinjevanje človeštva z Bogom,« pri čemur pa se ne smejo izgubiti v formalizmu svoje avtoritete, kajti duhovniki so služabniki ljudem, ljudje so pa cooperatores Dei.² (»Zora«, X. Po desetih letih: 34—35.)

Dr. Krekovega dela nam na tem mestu ni mogoče zadostno oceniti. Njegovo delovanje je učiteljsko, pisateljsko, organizatorično in politično. — Že na I. katoliškem shodu je zasnoval idejo velike socialne organizacije. Dve leti pozneje se je rodila delavska organizacija: »Slovensko katoliško delavsko društvo«, istega leta tudi katoliško društvo za delavke v Ljubljani. Delavsko konsumno društvo v Ljubljani, strokovna društva so nato rastla drugo za drugim. Dr. Krek je ustanovil »Zadružno« in »Gospodarsko zvezo«, najmočnejši gospodarski organizaciji na slovanskem jugu, povzdignil veljavo in blagostanje kmetškega stanu potom »Kmečkih zvez«, s političnim, stanovskim, izobraževalnim in gospodarskim delokrogom.

¹ Socializem, str. 20.

² Dr. Mahnič poudarja enako, da morajo biti duhovniki tudi v izvrševanju svoje zapovedovalne in kaznilne oblasti — ponižni in krotki. Toda tudi lajki ne smemo misliti, da je duhovstvo organ ljudstva. — Op. pis.

Dr. Krek je prvi zedinil Slovence in Hrvate v stalnih organizacijah — od Triglavca do Kotora. — Drugi slovenski katoliški shod (leta 1900) je izdelal natančen socialni program — največ po zaslugi dr. Kreka. Kakor je dr. Kreku narodnost¹ — dolžnost, tako mu je dolžnost — in ne morda samo miloščina — tudi socialno delo, ker mora vsak za mnoge stvari biti hvaležen družbi, ki ga je vzgojila.

»Dr. Krekovo delo je zgled splošnega, vse ljudske koristi obsegajočega delovanja. V znanosti in leposlovju, v cerkvi in rodbini, z besedo in pismom, v knjigah in časopisih, v knjižnicah in zadrugah, v občinah in posojilnicah, v državnem in deželnem zboru, — povsod se dela, povsod nas navdaja ena misel: Dvigniti slovensko ljudstvo do časti in veljave, do blagostanja in sreče na temelju krščanske omike,« tako piše dr. E. Lampe ob desetletnici dr. Krekovega delovanja; da pa se tako dela, je v veliki meri zasluga dr. Krekova, kajti on je razvil med Slovenci »p r a p o r l j u d s k e g a v s t a j e n j a«, pod katerim stopajo tisoči slovenskega ljudstva, med njimi tudi slovensko katoliško dijaštvo.

V klasičnih besedah je narisal dr. Krek naloge slovenskega katoliškega dijaštva: »Veda, ki moli, te bo organizirala,« kajti »veda ni absolutno sveobodna, ker ima nujen odnos do Boga in človeštva;« le ta veda »ti bo ohranila trojni potrební stik: z naravo, z ljudstvom, z Bogom. Ta veda more napojiti žejni um, pa tudi brisati solze in dušiti jok in uliti balzam v rane in nositi mir in tolažbo in srečo!« — Praviš: »Bogata sem in premožna in ničesar ne potrebujem.« Pa ne veš, da si uboga in nesrečna in siromska in slepa in naga. »Kupi si od mene v ognju očiščenega zlata, da obogatiš, in belih oblačil, da se oblečeš, da se ne vidi sramota tvoje golote; pomaži si z mazilom oči, da izpregledaš!« — Le ta veda ima vzgojno silo, ki iz nje vzgajate sebe in druge! — S e b e, to je prvi cilj! — Vzgoja za pošteno krščansko rodbinsko življenje — je bližnji nadaljni cilj akademskih društev.

»Rodbinsko vzgojen, naslonjen ob blagoslovljeno romarsko palico, boš pravo zadel.« (O nalogah l. c.)

* * *

Da je vplival tudi napredek katoliške politične stranke na Slovenskem ugodno na dijaško organizacijo, je umljivo. Saj je zahtevala že ustanovitev »Danice« političnih korakov. Za napredek katoliške politike na Slovenskem pa si je pridobil poleg dr. Kreka največ zaslug dr. Ivan Šusteršič.

Leta 1890. se je namreč slovenski klub v kranjskem deželnem zboru razcepil; od leta 1894., ko so se naprednjaki na shodu v Ljubljani konstituirali v narodno stranko, se je začel ljuti boj za zmago. Liberalci so začeli naravnost divjati. Toda vse težave niso oplašile katoliških politikov. Dr. Šusteršič, ki je posvetil temu boju svoja najboljša leta, je razbil liberalno premoč in — zmagal — pod praporom katoliškega slovenskega ljudstva.

Na Štajerskem so bile razmere precej drugačne, najbolj zaradi obmejnega narodnega boja. Tudi na Štajerskem si je pridobila za ohranitev slovenskega jezika v obmejnih krajih največ zaslug slovenska duhovščina. — I l i r i z e m je imel največ pristašev ravno med štajerskimi Slovenci. Neoporečno pa so si pridobili štajerski narodni prebuditelji za ves slovenski narod velike zasluge.²

¹ Prim. tozadevno 4. in 5. snopič „Socializma“. Narodno pravo je dr. Kreku del osebnega in družinskega prava; kar ni pojmovati zasebno pravo, jedro narodne avtonomije: narodno zastopstvo in narodno šolstvo.

² Grafenauer, Zgodovina najnovejšega slov. slostva, str. 64.

Gradec s svojo potujčeno okolico je spominjal tam učeče se dijaštvo žalostne preteklosti Slovencev v teh krajih, na Stanka Vraza je vplival podobno kot Jena na Kolárja. V svojih djulabijah II. poje Stanko Vraz:

	(Št. 13.)	(Št. 57.)
Onkraj Ilirije grad stoji na stēni, U tom gradu tuži junak zatravljeni; —	Oj grade, oj grade spasi ime svoje! Pa ti meni vrati sinke majke moje!	A ondē na rubu sēvernog prostora — Lašta se Vildunska i Gradačka Gora.
	(Št. 14.)	
Tuži, prisluškuje s jedne razvaline Ne bi li on čuo glasak iz daljine.	Kud se godēr krenem, puno j' tvojih traga, Al' nigdē nij čuti tebe mila blaga.	Vrag tu uguši Slavi dēcu u kolēvci — Prē neg zapēvaše slavskog jutra pēvci.

Razumljivo tedaj, da je narodna ideja napredovala najbolj ravno na Štajerskem, kjer je vplival duh romantike tudi na Slovence, zlasti na one, ki so živeli v Gradcu. Posebno razvito je bilo narodno življenje v Gradcu leta 1848. Tajnik graške »Slovenije«, okoli katere se je zbiralo tudi dijaštvo, je imel leta 1848. celó nalogo, če treba, osnovati na slovenskem Štajerskem črno vojsko — proti cesarju upornemu Gradcu.¹

Graško vseučilišče je bilo ustanovljeno za obe narodnosti notranje-avstrijskih dežel. Zato ni čudno, da so se vršila od leta 1850. do 1855. na pravni fakulteti predavanja v slovenskem jeziku, ki so pa morala prenehati vsled nemške nestrpnosti. — Še leta 1870. je vlada določila 7200 K za slovenska predavanja v Gradcu, kar pa je pozneje črtala.

Narodnemu življenju je dajal za časa narodne probuje največ impulzov ravno krog štajerskih narodnjakov; prvi tabori so se vršili na Štajerskem; istotam so nastale prve slovenske posojilnice, društva, časopisi. Tudi »Slovenska Matica« je bila ustanovljena največ pod vplivom štajerskih Slovencev.

Žal, da je isti štajerski krog slovenskega izobraženstva tudi najprej krenil na liberalna pota ter postal tako velika ovira napredku katoliške misli.

Vse te tradicije in dediščino že navedenih slovanskih organizacij v Gradcu je prevzelo leta 1875. ustanovljeno slovensko akademično društvo »Triglav«, ki si je izbralo geslo: Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos! z literarno-zabavnim značajem. Ta zabavni značaj društva je bil tolik, da so se Triglavani v dobi najbolj cvetoče ideje slovenske in slovanske redno udeleževali veselic nemškega dijaštva, ker odnošaji z nemškim dijaštvom nekdanj niso bili prenapeti.² Posebne vrste »zabava« je bilo v liberalnih akademičnih društvih sabljanje, katero je »Triglav« kaj pridno gojil. Vrhunec je doseglo sabljaštvo v Gradcu leta 1892., ko se je ustanovilo akademično društvo »Ilirija«, čegar člani niso imeli drugega opravka, kot da so se po Gradcu sabljali, z Nemci in Slovenci, vsepovprek. — Kako dosledna je tedaj izjava »Triglava« v letu 1890., da ni »Triglav« nikdar gojil protikatoliških teženj! Slovenski napredni akademiki v Gradcu so tudi stali v neposrednem stiku — s češkimi radikali. L. 1891. se je vršil v Pragi shod naprednega slovanskega dijaštva, leto pozneje se je vršil enak shod na Dunaju s političnim, literarnim in socialnim programom. Po poročilu dijaškega lista »Vesne« leta 1892.,³ so se udeležili tega shoda tudi graški slovanski napredni dijaki ter sta zastopala »Triglav«

¹ Apih, L. 1848 in Slovenci, str. 206.

² Triglav (str. 30). Zgodovina »Triglava« prizna (str. 30) da je dobilo društvo v drugi dobi svojega obstoja vsaj začasno mogoče preveč zabaven značaj.

³ Citirano v R. K. VI, 482.

dva zastopnika. Leta 1893. pa so razkrili skrivno organizacijo češke mladine: »Omladino«, ki je bila vprizorila dne 18. avgusta istega leta velike protidinastične in proticerkvene demonstracije. Sodišče je obsodilo vse obtožence skupaj na šestindevedeset let, večinoma težke ječe. Rudolf Mrva, član »Omladine« je izdal organizacijo; izdajalca je zadela po pravilih »Omladine« smrtna kazen, ki sta jo izvršila dva njegova prejšnja tovariša. Vaclav Čížek, član »Omladine« pa je izdal pred sodiščem, da je imela »Omladina« stike tudi s Slovenci v Gradcu.¹ — Tako so bolj umljivi dogodki med slovenskim dijaštvom leta 1892., ko se je dunajska »Slovenija« postavila na odločno napredno stališče, enako tudi ferialno društvo »Sava«. Isto leto imenuje rudarski spolek »Prokop« v Ljubnem društvo »Triglav« svojim podpornim članom in »Triglav« obratno društvo »Prokop« svojim podpornim članom.²

Za preprosto slovensko ljudstvo v Gradcu in na Gornjem Štajerskem se »Triglav« ni brigal, dočim je socialni demokrat Resel že leta 1892. na III. socialno demokratičnem shodu zahteval za slovenske delavce v nemškem delu Štajerske slovenski časopis.³ — Tega poklica društva v Gradcu pred »Zarje« niso čutila v sebi.

Ustanovitev „Zarje“.

Že I. slovenski katoliški shod je sklenil resolucijo: »I. katoliški shod priporoča, naj se ustanovita za slovenske visokošolce na Dunaju in v Gradcu posebni katoliški dijaški društvi po zgledu dunajske »Austrije«, pod pokroviteljstvom odločnih slovenskih katoličanov,«⁴ resolucija, ki je vplivala najprej na ustanovitev »Danice«. Ker je ustanovitev »Danice« popisana na drugem mestu,⁵ se nam ni treba muditi pri tem tudi za ustanovitev »Zarje« tako važnem dogodku.

Že leta 1890. je pozval »Slovenec« slovenske akademike, naj si osnujejo katoliška akademična društva, oziroma naj »Triglav« in »Slovenija« postaneta katoliško-narodni društvi.⁶ Nato je »Triglav« tako-le označil svoje stališče: »Akademično društvo »Triglav« smatra to misel kot popolnoma nepotrebno: 1. ker »Triglav« ni nikoli gojil protikatoliških teženj; 2. ker bi se s tem zaneslo seme razdora med graške Slovence, katerim je pač edinost potrebna.«⁷ Zgodovina »Triglava« priznava, da so stala v »Triglavu« verska vprašanja popolnoma v ozadju⁸ in da se je vedno poudarjalo da je vera vsakega člana posebna zadeva, t. j. da je bilo društvo v verskem oziru javno breznačajno. Pozneje se je pa razvnelo nasprotje za načelno stališče društva največ pri proračunskih debatah o nabavi časopisja, — kakor pravijo zgodovinarji »Triglava« — »nasprotne stranke«.

Zgodovina »Triglava« poroča nadalje, da je dobil »Triglav« krog leta 1896. zlasti po obilnem vstopu kranjskih naprednih dijakov že zvečine napredni značaj.

To je hotelo društvo »Triglav« tudi javno pokazati, s tem da je volilo pesnika A. Aškercera za svojega častnega člana.

¹ R. K. VI, 486.

² Triglav, 51.

³ Dr. Krek, Socializem, str. 512.

⁴ Poročilo o I. slov. kat. shodu, str. 62.

⁵ Po desetih letih, str. 67 sl.

⁶ Triglav, str. 31.

⁷ Istotam.

⁸ Tekom prvih 30 let opazimo v »Triglavu« samo dve predavanji o verskem vprašanju: Gestrin: »Versko gibanje na Češkem v 15. stoletju« (!) in »Vera in kultura«, — zanimivo, da ravno v zgoraj popisani dobi okoli l. 1892.

Le član stud. med. Anton Breclj je glasoval proti tej izvolitvi, ker je bil odločen pristaš katoliške ideje. Z njim se začenja katoliško gibanje med slovenskim dijaštvom v Gradcu, dočim je bilo nemško katoliško akademično društvo »Carolina« ustanovljeno že leta 1888. — Dne 17. januarja 1897. je priobčil »Slovenec« članek z ostrimi besedami proti »Triglavu«, nakar je odbor »Triglava« poslal v vse časopise protestne izjave in se zahvalil za brezplačno pošiljanje »Slovenca«. ¹ Član Breclj (Br.) je na vprašanje občnega zbora, je-li on dopisnik tega članka, odgovoril, da odkloni vprašanje, da se pa s člankom strinja, nakar je izstopil iz društva. ² »Triglav« je obenem sklenil, da stopi v ožjo, bratsko zvezo z dunajsko »Slovenijo«, ki je že leta 1889. izključila iz svoje čitalnice list »Rimski Katolik« in leta 1892. ponovno manifestirala svoje napredno stališče.

Leta 1897. opazimo tedaj prvi načelni razdor v graškem slovenskem akademičnem dijaštvu. Anton Breclj se je nato oklenil »Danice«. Še istega leta je predaval na prvem sestanku slovenskega krščansko mislečega dijaštva v Ljubljani »o sodelovanju posvetne in duhovske inteligence« ter predlagal resolucijo za zблиžanje s srednješolskim dijaštvom, za povzdigo glasila »Zora« in za organizacijsko delo dijaštva med slovenskim ljudstvom. ³ Na vseslovenskem dijaškem shodu dne 20. avgusta leta 1898., ki se je vršil po zaslugi »Danice« (pač pod vplivom vseslovenskega istrsko-hrvatskega shoda 14. septembra leta 1897., ki je osnoval slovenski narodno-politični program na podlagi narodne avtonomije), je nastopil A. Breclj kot drugi govornik krščansko mislečega dijaštva ter predlagal, naj se v pravila ferialnega društva »Sava« pristavi, da »deluje društvo na krščanski podlagi in naj se postavi »Sava« na stališče programa vseslovenskega in istrsko-hrvatskega shoda, kar pa je shod zavrgel z vsemi glasovi proti trinajst glasom manjšine. Na tem shodu je pribil A. Breclj ad perpetuam rei memoriam, da je večina dijaštva javno izpovedala, da ne mara krščanstva. — Na II. sestanku slovenskega krščansko mislečega dijaštva l. 1899. je predaval A. Breclj o predmetu: »Alkoholizem in socialno vprašanje«. ⁴ Tudi je bil voljen v pripravljalni odbor za II. slovenski katoliški shod. Med tem se je zbralo okoli tovariša Breclja že nekaj katoliško mislečih visokošolcev v Gradcu, kakor Evgen, Anton in Baldomir Jarc, Franc Kolenc in Friderik Malgaj. Največ po njihovem prizadevanju se je ustanovilo leta 1899. slovensko delavsko izobraževalno društvo »Naprej«, kjer so začeli delovati v krščansko-socialnem zmislu. Omeniti nam je, da je sprejela »Danica« že leta 1897. krščansko-socialno delo v svoj program, tako da je bila tudi ta stran programa delovanja slovenskega katoliškega dijaštva že pred ustanovitvijo »Zarje« popolnoma jasna. Proti delovanju krščansko mislečih dijakov v »Napreju« so pa začeli liberalni dijaki, kakor tudi nekateri starejši gospodje v Gradcu, strastno nastopati. Začeli so se boji, podobni poznejšim v krščanskem izobraževalnem društvu »Domovina«, ki so končali s tem, da so »Triglavani« s svojim številnim vstopom preprečili delovanje krščansko mislečih dijakov v »Napreju«, ki so si nameravali ustanoviti v imenovanem društvu svoj lastni klub.

Tudi sicer so že nastopali katoliški akademiki iz Gradca. Tako poseza na II. slovenskem katoliškem shodu leta 1900. cand. phil. Evgen Jarc prav pridno v debato pri posvetovanjih šolskega in tiskovnega odseka. Na njegov predlog k resolucijam o srednjih šolah, katere je sestavil sedANJI

¹ Triglav, str. 31.

² Odbor pa ga je „za vedno izključil iz društva“.

³ Zgodovina Danice, str. 95 in 118.

⁴ Zora V, 132.

škof tržaško-koperski dr. Andrej Karlin, je bil sprejet dostavek: »Ker sta narodna in verska vzgoja v tesni zvezi, ponavlja II. slovenski katoliški shod mnogokratno zahtevo, da dobimo slovenske gimnazije po vsem Slovenskem«; v tiskovnem pa je bil sprejet na njegov predlog k resolucijam dr. M. Opeke o »Leonovi družbi« dostavek, da naj »Leonova družba« izdaja ali vsaj podpira znanstvene publikacije slovenskih razumnikov ter da se naj »Katoliški Obzornik« ozira na vse znanstvene stroke.

II. slovenski katoliški shod je sklenil nadalje resolucijo sledeče vsebine: »II. slovenski katoliški shod jemlje z zadovoljstvom na znanje, da se je ustanovilo na Dunaju slovensko katoliško dijaško društvo »Danica«; istotako z veseljem pozdravlja dosedanje delovanje graških akademikov v prosepah krščanskega napredka in priporoča, naj se osnuje dunajski »Danici« podobno društvo tudi za slovenske visokošolce v Gradcu.« — Proti drugemu delu resolucije je imel cand. phil. Evgen Jarc nekatere pomisleke, povdarjajoč, da je na vseučilišču v Gradcu več krščansko mislečih dijaškov, ki delujejo v krščanskem zmislu med slovenskimi delavci v »Napreju«, za ustanovitev novega akademičnega društva po zgledu dunajske »Danice« pa da mislijo, da zdaj ni primeren čas. (Pač le vsled njihovega majhnega števila. — Op. pis.) Nasproti temu je odgovoril stud. iur. Lavrenčič iz »Danice«, da vseučiliščniki itak potrebujejo za-se nekega ognjišča in da to, da so graški krščansko misleči akademiki doslej delali v prilog delavcem, nikakor ne izključuje, da se ne bi ustanovilo novo akademično društvo.¹

Evgen Jarc je ostal po II. slovenskem katoliškem shodu v živahnem dopisovanju z »Danico«. Toda razmere v Gradcu so bile še precej neugodne, tako da se je ustanovitev novega društva zavlekla skoro še celo leto. V »Danici« so že mislili, da se novo društvo v letnem tečaju 1910. ne ustanovi.

Nepričakovano so dobili veselo novico iz Gradca, da se vrši dne 6. junija 1901. ustanovni občni zbor slovenskega katoliškega akademičnega društva »Zarja« v Gradcu. — Pismo, ki ga je pisal »Danici« cand. phil. Evgen Jarc, se glasi:

Tovariši!

V četrtek, 6. t. m. bo ustanovni shod »Slovenskega katoliškega akademičnega društva „Zarja“ v Gradcu«. S tem se zopet izvrši ena izmed resolucij II. slovenskega katoliškega shoda in stori v naši organizaciji važen korak naprej!

Tovariši! Znano je Vam vsem, s kakimi težavami se mora boriti krščansko dijaštvo zlasti v Gradcu, znano Vam je, kolik terorizem da izvaja tukajšnje slovensko liberalno dijaštvo. »Krščanstva ne maramo«, — je zaklal predsednik tukajšnjega slovenskega dijaškega društva na vseslovenskem dijaškem shodu! — Težak je za nas začetek, ovire se nam zde nepremagljive. Vendar pa nas tolaži eno: to je vrla »Danica«. Vi bodete naša opora, Vi nas bodete bodrili, da ne omagamo! Ramo ob rami hočemo korakati z Vami v boj za našega naroda najdražje svetinje! — Tovariši! Ustanovni shod naj bi bil dokaz naše solidarnosti; zato Vas vabimo, da pridete v četrtek v Gradec, ako je Vam le mogoče. Napojite nas s pravim navdušenjem za sveto stvar, ojačite nas za preteči boj! — Na delo krščansko!²

* * *

¹ Poročilo o II. slov. kat. shodu, str. 40.

² Izvirnik v arhivu bratskega društva „Danica“.

Bilo je ravno na praznik sv. Rešnjega Telesa leta 1901. Bodoči »Zarjani« so šli deputaciji »Danice«, broječi pet članov, do Judendorfa nasproti, toda pri veliki gnječi, ki je vladala na ta praznik na mali postaji, so se zgrešili. V Gradcu pa je čakal deputacijo »Danice« za vsak slučaj »Zarjan«, ki jim je potem razkazal mesto.

Zvečer se je vršil ustanovni shod »Zarje« v prostorni restavraciji »Zur Stadt Neu-Graz«. Predlagatelj društvenih pravil, cand. phil. Evgen Jarc, otvori ob deveti uri zvečer shod, pozdravi vse navzoče, zlasti slavnostne goste: č. g. kurata Matijo Ljubša, zastopnika slovenskega graškega delavstva, posebno pa drage tovariše »Daničarje«, ki se niso strahili poti in so z veseljem prihitali na zborovanje. Posebe pozdravi otvoritelj shoda g. dr. Breclja, začetnika katoliškega gibanja med slovenskim graškim akademičnim dijaštvom. — Nato prečita brzojavne pozdrave. Slovenski poslanci katoliško-narodne stranke, zbrani v slovenskem centru na Dunaju so poslali sledeči brzojavni pozdrav: »Srčno pozdravljamo najmlajšo postojanko katoliško narodne prosvete v blagor naroda slovenskega. Vivat, crescat, floreat, da narodu zasije zarja lepše bodočnosti. — Žitnik, Šusteršič, Pogačnik, Povše, Vencajz, Gregorčič, Berks, Žičkar.« Dekan in poslanec Žičkar je pozdravil shod še s posebno brzojavko: »Obžalujem, da ne morem priti. Sprejmite moja najiskrenejša voščila! Bog blagoslovi novo slovensko katoliško akademično društvo, katero naj deluje na vsestranski blagor slovenskega naroda.« Tudi predsednik »Danice«, cand. iur. Šinkovic, je poslal posebno brzojavno čestitko: Posestrinske pozdrave »Zarji«, zažareli na temnem nebu, pošilja »Danica«. Bog, ki ljubi pogumne in močne, daj bratskemu društvu blagoslova, da bo »Zarja« zasadila nov mejnik v razvoju slovenskega krščanskega dijaštva. Na delo krščansko!

Nato govori Evgen Jarc o splošni želji v domovini, da bi se po zgledu »Danice« ustanovilo podobno društvo v Gradcu in o resolucijah II. katoliškega shoda. »Stališče slovenskega krščansko mislečega dijaštva v Gradcu je jako težavno vsled terorizma od strani liberalnega dijaštva. To je vzrok, da se je mnogo somišljenikov pogubilo v liberalni povodnji. Na prigovarjanje »Daničarjev« smo začeli s pozitivnim delom in vložili pravila, ki jih je namestništvo odobrilo z odlokom dne 22. majnika 1910, št. 4403. Prepričani smo sicer, da nas čaka mnogo težav in boja, kajti boriti se moramo s starimi predsodki in krivimi nazori, ki so se v raznih oblikah vkoreninili med slovenskim dijaštvom v Gradcu. Le en zgled: Gradec je klasično mesto menzur, ne samó med slovenskim in nemškim dijaštvom, ampak, kar je še bolj žalostno, slovenskih dijakov med seboj. — Naš program je program »Danice«. Biti hočemo predvsem verni sinovi matere katoliške cerkve in povsod izpričevati to svoje stališče. Biti pa hočemo tudi odločni v narodnem oziru in ne indiferentni, kakoršno je žal slovensko dijaštvo v velikem številu. Naše geslo je: Bog in narod!«

Nato se zahvali č. g. kurat M. Ljubša za pozdrav in izrazi veselje, da se ustanovi tako potrebno društvo krščansko mislečega akademičnega dijaštva v Gradcu. To je bila že od nekdanj njegova želja. Zato obljubi, da hoče podpirati mlado društvo, kolikor bo v njegovi moči. In res: č. g. kurat Ljubša je stal vedno ob strani »Zarje«. Ni ga bilo skoro občnega zbora, ki bi se ga ne bil udeležil. Zato ga je društvo izvolilo leta 1910. za častnega člana.

Po končanem govoru č. g. kurata Ljubše in potem ko je sklicatelj prečital pravila, se izvrši volitev odbora. — Nato želi med I. Hubad v imenu »Danice« bratskemu društvu mnogo vspeha in ostali člani »Danice«

izkušajo ovreči vse pomisleke proti težavam v bodočnosti ter dosežejo, da se ta večer sklene trajno prijateljstvo med »Zarjo« in »Danico«.¹

* * *

»Zora« je pozdravila ustanovitev »Zarje« s posebnim člankom, ki smatra za glavno nalogo »Zarje«, da vpliva na nravno in versko življenje članov in ostalega (še neorganizovanega) dijaštva in ki povdarja razliko med katoliškim akademičnim organizmom, v katerem mora vsak delati in živeti v zmislu društvenih načel, in med liberalnim značajem svobodomiselnih organizacij, ki konča z besedami: »Končno pa želimo ‚Zarji‘ božjega blagoslova. Slovenska ‚Zarja‘ zasveti v Gradcu med slovenskim dijaštvom! Sveti naj mu z ideali, katere si je zapisala na svoj prapor. Lepo število tovarišev Vas navdušeno pozdravlja kot svoje soboritelje za vero in vedo, v glavi hladen razum, v prsih gorko, navdušeno srce! Na delo krščansko!«²

Značaj, ustroj in razvoj „Zarje“.

Pravni in družabni značaj „Zarje“ je popolnoma podoben značaju bratskega društva „Danice“, čigar pravila in poslovnik je „Zarja“ prevzela z nekaterimi izpremembami. Če se ne oziramo na državne in akademične postave, — „Zarja“ je tudi izkušala v tem oziru vedno hoditi legalno pot, — iz katerih sledi, da „Zarja“ kakor tudi ostala akademična društva ni politično društvo, bi omenili samo, da ima priimek „katoliški“ svoj pomen, ki ima eventualno cerkveno-pravne posledice. O tem priča n. pr. zgodovina „Sillona“. „Zarja“ ni versko, tudi ne cerkveno društvo, pač pa je v pravnem odnosu do organizma sv. katoliške Cerkve, kar zaznamuje priimek „katoliški“.

„Zarja“ ni popolnoma neodvisna od drugih organizacij. Pojasnimo tedaj te zunanje odnose, ker tvorijo nekak okvir družabnega značaja „Zarje“. Zgodovinsko je nastala „Zarja“ pod neposrednim vplivom „Danice“, katere navodila so Zarjani posebno v prvih letih smatrali za merodajna, čeprav ste družbi enakopravni. — Tudi med „Leonovo družbo“ in „Zarjo“ obstoji vez, ki sicer ni izražena v pravilih „Zarje“, ki pa odseva iz „Leonove družbe“, katera določajo³ (§§ 2, 4, 9, 10) naloge „Leonove družbe“ nasproti slov. visokoškolskemu dijaštvu, in sicer v duševnem in gmotnem oziru, med drugim: da se osnuje slovenskim visokošolcem na Dunaju in v Gradcu posebno starešinstvo, čigar namen je, skrbeti za gmotno podporo⁴ (kar je razen podpore za društvo samo zasebnega značaja) in znanstveno izobraženje ter za krščansko življenje slovenskih visokošolcev. „Starešinstvo naj vzpodbuja visokošolce, da naj vstopijo v Marijanske kongregacije.“ — „Dotični (od odbora določeni) starešina naj zlasti skrbi za duševno in gmotno podporo bolnim visokošolcem“; ustanovi se naj poseben zalog za visokošolce (in mlade pisatelje). Ta vez med „Leonovo družbo“ in „Zarjo“ (ter „Danico“ in „Dnevom“) je le bolj moralnega značaja. Prav požrtvovalno je skrbel za kat. slovensko dijaštvo starešina g. ravnatelj Bogumil Remec. — Iz te zveze z „Leonovo družbo“ odseva tudi značaj „Zarje“, ki priznava ista znanstvena načela kot „Leonova družba“. — Do

¹ Prim. Zapisnik ust. obč. zb. „Zarje“; Zora, VII, str. 150—151 in Zgodovina Danice, str. 85—86, 112.

² Zora, VII, 132.

³ Prim. R. K. VII, 165 sl.

⁴ V pravilih „Leonove družbe“ je navedeno tudi: ustanovljenje zavetišča za slovenske visokošolce.

sedaj se je že vršilo nekaj skupnih sestankov akademikov in starešin, misel, ki jo je sprožil l. 1906. starešina g. dr. Brecelj. S sklepom dne 6. maja 1903 je pristopila „Zarja“ kot članica „Slovenski krščansko-socialni zvezi“ v Ljubljani, ki tvori enotno središče slovenske katoliške izobraževalne organizacije. S tem korakom je stopila „Zarja“ v neposreden stik s slovenskim katoliškim izobraževalnim delom in vplivala, da je dobila „Slovenska dijaška zveza“¹ glasovalno pravico v njenem odboru. Obenem je „Zarja“ prevzela dolžnosti, ki izvirajo iz zveze s „Slov. kršč.-soc. zvezo“, katera ima vodstvo in nadzorstvo nad vsemi svojimi članicami.

Ko se je ustanovila dne 24. junija l. 1909. Slovenska Liga Katoliških Akademikov (S. L. K. A.), je postala „Zarja“ nje podružnica, tako da so člani „Zarje“ redni člani S. L. K. A.²

Merodajno za društveno življenje so bili takoj izpočetka sklepi skupnih sestankov katoliško-narodnega dijaštva. Koncem vsakega leta je sklenil občni zbor „Zarje“, da so ti sestanki obvezni za vsakega člana „Zarje“. Vseh sklepov pa ni izvršila niti „Danica“, niti „Zarja“. Vodstvo sestankov je bilo navadno vsako drugo leto v „Zarji“, vodstvo komerza navadno najstarejšega člana istega leta. Resolucije teh sestankov navedemo suo loco. Od ustanovitve „Zarje“ so se vršili sledeči skupni sestanki:

Dne 4. sept. l. 1901. v Ljubljani. Na tem sestanku je predaval iz „Zarje“ tov. J. Dermastia: Cerkveni elementi v srednjeveškem pravu.

Dne 26. in 27. avg. l. 1902. v Ljubljani. Na tem sestanku je predaval tov. Franc Kolenc o vulkanizmu.

Dne 25. avg. l. 1903. v Ljubljani. Predaval tov. phil. Anton Rabuza: O arheologičnih raziskavanjih na Kranjskem.

Dne 13. septembra 1904 se je vršila desetletnica „Danice“.

Dne 28. julija 1905 se je ustanovila „Slovenska dijaška zveza“.

Dne 22. avgusta pa se je vršil njen I. občni zbor in običajni sestanek slov. kat. narodnega dijaštva, na katerem je predaval tov. M. Malnerič: Duh našega gibanja, tov. phil. V. Rožič pa je poročal o organizaciji slov. kat. dijaštva.

Dne 26., 27. in 28. avg. l. 1906. se je vršil III. slovenski katoliški shod v Ljubljani, na katerem je poročal tov. J. Puntar o srednjih šolah, in tovariš M. Malnerič o narodnem delu dijaštva. Isto leto se je vršil dne 28., 29. in 30. julija izlet in manjši sestanek v Idriji ter 21., 22. in 23. avgusta I. sestanek hrvatskega kat. nar. dijaštva na Trsatu.

Dne 4., 5. in 6. avg. 1907 se je vršil I. slov.-hrvatski vsedijaški katoliški shod v Zagrebu, na katerem sta predavala tov. I. Česnik o vodilnih idejah našega gibanja in tov. J. Puntar o dijaškem stanovskem vprašanju.

Dne 21. in 22. avg. 1908 se je vršilo zborovanje slov. katol. nar. dijaštva v Gorici (zlasti po prizadevanju „Zarje“), na katerem je predaval tov. M. Malnerič o znanstveni organizaciji med Slovenci in tov. A. Ogrizek: „Dijaške in politične struje s posebnim ozirom na kat. stranke.“

Dne 30., 31. avg. in 1. sept. 1909 se je vršilo v Ljubljani zborovanje slov. katoliško-narodnega dijaštva, na katerem je predaval iz „Zarje“ tov. S. Kovač o zgodovini slovenske ljudske izobrazbe.

¹ Po predlogu tov. Česnika.

² Pravila S. L. K. A. so glede delokroga podružnic nekoliko pomanjkljiva. Gotovo bi morala imeti vsaka podružnica kot taka svoje zastopstvo v načelstvu S. L. K. A., tako ga pa po sedanjih pravilih nima, če ne šteje deset članov, ki dobe potem enega zastopnika. O preprih med podružnicami ni nobene določbe, pač pa za posamezne člane; enako ne določajo pravila S. L. K. A. ničesar o premoženju, če se Liga razpusti.

L. 1910. so se vršili pokrajinski sestanki; Zarjani so največ sodelovali pri ustanovitvi dolensjske podružnice S. D. Z. in pri ustanovitvi štajerskega pododbora S. D. Z. Vzporedno z navedenimi sestanki se je vršil vsako leto občni zbor S. D. Z. večinoma v Ljubljani, l. 1908. v Gorici in l. 1910. v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem.

Če se ne oziram na skupne sklepe imenovanih sestankov, je zveza „Zarje“ z bratskimi društvi še vedno bolj moralnega kot pravnega značaja. Do skupne eksekutive ni prišlo, čeprav so bili stavljeni tozadevno različni predlogi. Vprašanje o eksekutivi je sprožil najprej tov. M. Božič („Danica“) na občnem zboru S. D. Z. dne 25. avg. l. 1906. predlagajoč, naj se sestavi v S. D. Z. odsek, ki revidira pravila „Zveze“ in se bavi z vprašanjem centralne organizacije slov. kat. dijaštva. S. D. Z. ne more biti tudi eksekutiva našega dijaštva, ker nihče („Zarjani“ pač!) ni formalno prisiljen vstopiti v društvo, čigar glavna naloga je kulturno delo med slov. narodom. V ta odsek so bili izvoljeni tov. Božič za Danico, tov. Gorjanec za Zarjo, tov. Markež za slov. bogoslovce. Ta odsek so pozneje smatrali za eksekutivo, seveda formalno, kajti če S. D. Z. nima eksekutive v rokah, je ne morejo imeti na njenem občnem zboru v to izvoljeni člani. — V „Zarji“ se je za eksekutivo posebno zavzemal tov. J. Puntar, želeč da bi reprezentirala vso našo dijaško organizacijo in da bi se predsednik „Zarje“ omejil na vodstvo notranjega društvenega življenja. Toda zmagala je opozicija, ki je poudarjala, da je društvo vzgojevalnega, izobraževalnega pomena, kjer naj vsak misli in ne samo par članov za celo organizacijo.

Manj trajnega pomena so bili za „Zarjo“ sklepi skupnih dijaških akademskih shodov v Gradcu. Po iniciativi „Zarje“ so sprejela graška akademična društva „Triglav“, „Zarja“ in „Tabor“ nekatere zadeve med skupne zadeve vsega graškega dijaštva, tako da je bilo posamezno društvo dolžno skupne sklepe izvrševati. V svrhu tozadevnega poslovanja je bil izvoljen skupen odbor iz vseh treh društev, ki so ga radikali zaradi vednega nasprotstva s „Triglavani“ v onem letu zapustili, ko bi bil moral biti njegov predsednik tedanji predsednik „Zarje“, ter so tako prelomili skupne sklepe. Verolomstvo se je vršilo dalje pri volitvah odbora v „Slovenskem podpornem društvu“ in v akademični podružnici Družbe sv. Cirila in Metoda, kar omenimo na poznejšem mestu. Sedaj je vezana „Zarja“ samo na sklepe pododbora „Slovenskega podpornega društva“ kakor ostali društvi „Triglav“ in „Tabor“; sklepe pododbora pa razveljavlja glavni odbor, če bi bili nepravilni proti posameznemu društvu, zlasti če bi posegali v razmerje „Zarje“ do ostale katoliškonarodne organizacije,¹ ki je za „Zarjo“ v prvi vrsti merodajna, ali če bi se sploh ne smatrala vsa tri društva za popolnoma enakopravna.

V svojem notranjem ustroju je napravila „Zarja“ važno izpremembo, ko je nekoliko predružačila svoja pravila; ta nova pravila je odobrilo visoko c. kr. namestništvo za Štajersko z odlokom dne 11. aprila 1908 št. 8 ¹³⁰⁸/₃. „Zarja“ si je privzela naslov „akademično-tehnično društvo“; tudi se je izvršila izprememba v tem zmislu, da smejo biti redni člani društva izjemoma tudi drugi slovenski (ne samo slovenski) katoliško misleči visokošolci, ki študirajo v Gradcu. K temu koraku je napolnilo „Zarjo“ precejšnje število hrvatskih kat. narodnih dijakov, ki še niso mogli ustanoviti svojega lastnega društva. L. 1907.—08. se je ustanovil v „Zarji“ samostojen hrvatski klub s kolikor mogoče veliko avtonomijo.

¹ Kar se je zgodilo n. pr. v aferi zaradi prilepljanja narodnih kolkov na prošnje.

Potrebno se nam zdi izpregovoriti nekaj besed o društvenem geslu: Bog in narod!, ki si ga je društvo pridržalo tudi po izpremembi društvenih pravil. To geslo ni imelo v „Zarji“ onega revolucionarnega pomena, kakršnega je imelo po poročilih „Rimskega Katolika“ (l. 1894, str. 34—36). Saj bi to ne bilo v soglasju z ostalimi pravili društva. Poleg Boga in naroda je priznavala „Zarja“ vedno tudi avtoriteto kat. Cerkve in avstrijske države, ter ni življenje v „Zarji“ nikdar nasprotovalo tudi patriotičnemu duhu. Obratno! Zanimanje za avstrijsko državno idejo odseva zlasti iz mnogih predavanj „Zarjanov“, ki so jih predavali bodisi v društvu samem, bodisi izvn društva in katerih predmet je bila zgodovina Avstrije, nje ustava in uprava, zgodovina vladanja cesarja Franciška Jožefa I. in podobno. Tudi so se „Zarjani“ kakor tudi „Daničarji“ udeleževali patriotičnih prireditev.¹

Vzgojni značaj društva je bil merodajen za stališče posameznega člana do društva. Osebna svoboda je bila v „Zarji“ toliko omejena, kolikor zahteva društveni smoter, njega čast in ugled. — Po reviziji društvenega poslovnika l. 1907. sta obstajala v društvu društveni sod za društvene in častni sod za zasebne zadeve. Če se ne oziramo na odborove seje, je bilo društveno življenje koncentrirano na občnih zborih, prijateljskih sestankih (društvenih večerih) in v posameznih klubih. Občni zbori so bili sposobni, vzgajati člane v pravilnem nastopanju in disciplini; služeč obenem društvenemu napredku so tvorili občni zbori najsolidnejšo podlago trajnega društvenega razvoja. Prijateljski sestanki, ki so se začeli redno vršiti šele leta 1904., so imeli nalogo, reševati manj važne zadeve ter so služili s predavanji in diskuzijami društveni izobrazbi na vseh poljih znanja, dočim so imeli posamezni klubi ožji delokrog.

V društvu so bili sledeči klubi: l. 1904.—05.: literarno-časnikarski, pravniški, pevski in igralski; l. 1905.—06.: literarni, telovadski, pevski, šahovski², štajersko-koroški klub „Ojstrica“ in abstinentiski; l. 1906.—07.: izobraževalni, časnikarski, organizacijski, govorniški in pevski; l. 1907.—08.: Ciril-Methodov, češki in ruski krožek, izobraževalni in časnikarski, filozofski, klub za proučavanje dijaškega vprašanja (pozneje zopet organizacijski), socialni, hrvatski, pevski in igralski; l. 1908.—09.: Znanstveni s pravniškim odsekom, časnikarski, organizacijski, obrambni, pevski in telovadski; l. 1909.—10.: poleg nazadnje navedenih abstinentiski in veslarski.

Društveni odbor je štel do izpremembe pravil samo pet odbornikov: predsednika, podpredsednika, tajnika, blagajnika in gospodarja, ki je obenem vršil nalogo knjižničarja in arhivarja; po izpremembi pravil pa ima odbor še knjižničarja in odborniškega namestnika. — L. 1907. si je društvo omislilo stalno mesto letopisca, ki naj poda na prvem občnem zboru (prijateljskem sestanku) vsakega leta verno sliko društvenega življenja v preteklem tečaju.

Stalna zastopstva je imela „Zarja“ poleg nekaterih že imenovanih: v akademski Marijini kongregaciji, v „Slov. kršč. izobraževalnem društvu Domovina“, dokler se ni izprevrglo l. 1909. v liberalno društvo, v „Slov. kat. izobraževalnem društvu Kres“ od ustanovitve dne 27. junija 1909 nadalje; „Zarja“ je imela tudi od l. 1904.—05. poverjeništvo Družbe sv. Mohorja, in sicer od l. 1906. za celi Gradec, poleg tega poverjeništva je bilo v društvu poverjeništvo „Zore“ in „Luči“. — „Zarja“ je imela skoro redno vsako drugo leto vodstvo S. D. Z., drugače

¹ N. pr. v jubilejnem letu 1908.

² Šahovski klub je priredil nekaj zanimivih turnirjev.

pa stalno vsaj nekaj odborniških mest. — Organizacijski in obrambni klub, klub „Zarjanov“ pod naslovom S. D. Z. — Svoje zastopstvo (2 ali 3 zastopnike) je imela „Zarja“ nadalje v S. L. K. A. ter v lokalnem odseku graških akademikov, dokler je ta obstojal. V zadnjem letu pa je dobila „Zarja“ stalno zastopstvo treh članov v kuratoriju Društva sv. Marte. — Za posebne prilike so bili v duštvu posebni odbori, tako n. pr. pripravljalni odbor za „Kres“, za razne prireditve, za skupne sestanke, za izpremembo pravil in poslovnika i. t. d.

Društvena knjižnica¹ je štela n. pr. l. 1906: 253 del, koncem l. 1909: 489 del, koncem zimskega tečaja 1910: 652 del. Društvu je daroval mnogo knjig č. g. kurat M. Ljubša; dalje so darovali več knjig: bratsko društvo „Danica“, Slov. Matica, Zadružna zveza, Slovenski pravniki i. t. d. — Društvena čitalnica je štela v zimskem tečaju 1910 — 60 časnikov in revij.²

Društvene finance so bile redno zelo skromne, zlasti prva leta. V prvih letih je dobilo društvo večkrat podporo od „Vzajemnega podpornega društva v Ljubljani“. Toda šele l. 1906. se je posrečilo dobiti stalno podporo mesečnih 40 K pri „Leonovi družbi“.³

Po številu članov je bilo društvo precej slabo do l. 1907. V prvem tečaju je štelo samo šest, v šestem tečaju samo sedem rednih članov. Jasno tedaj, da se društveno življenje ni moglo posebno razviti. V VII. tečaju sta bila v Gradcu navzoča (izmed 10 članov) poleg dveh odbornikov samo dva člana. „A vendar ni ginevalo navdušenje. Dajalo nam je pogum in vztrajnost, shajali smo se — tem pogosteje in si ostali v medsebojni ljubezni družina „Zarje“.“⁴

Da, gojitev prijateljstva je smatrala „Zarja“ za eno izmed glavnih svojih nalog; oklic na slov. abituriente v „Slovencu“ dne 28. sept. l. 1901. jo imenuje za prvo nalogo „Zarje“.

Društveni znak je belo-modro-rdeč trak z zlatim napisom: „Zarja“.

Kratko dobo deset let društvene zgodovine razdelimo lahko v dva dela: v dobo pred popolnim razdorom z ostalimi graškimi akademiškimi društvi in poznejšo, s pripombo, da je vladal izpočetka tudi popolen razdor. Mejniki med obema dobama je leto 1907./08., ki je obenem vrhunec moči narodnega radikalizma v Gradcu in doba ustanovitve „Svobodne Misli“ na Slovenskem. —

* * *

Da spoznamo značaj „Zarje“, je treba pregledati njeno delovanje, ki se je vršilo na temelju katoliške, narodne in demokratske ideje v socialnem zmislu; političnodemokratske ideje samo toliko, kolikor je bila politika predmet društvene izobrazbe. Politično pa društvo ni in ne more biti. Tozadevno je treba omeniti, da se slov. kat. dijaštvo sicer strinja z načeli „Zlate knjige“, ne strinja pa se z zahtevo, da bi moral vsak član naših organizacij politično nastopati. Jasno označi svoje stališče „Mladost“ v članku „Politična vzgoja“ pod poglavjem: „Naša načela“, dne 3. junija 1911, ki je namenjen v prvi vrsti „Orlom“: „Kdor se političnega življenja S. L. S. dejansko, vedno in z veseljem ne udeležuje, ta ne more naš biti, četudi je kolikortoliko naših misli.“⁵ —

¹ Društveno stanovanje je bilo najprej: Siberstraße 54, pozneje Lechgasse 30, naposled Brunngrasse 7, I.

² Časnikov: 16 slovenskih, 10 hrvatskih, 7 čeških, 1 poljski, 7 nemških in 19 raznih revij.

³ Zap. I. redn. obč. zb. v letnem teč. 1906.

⁴ Zap. redn. obč. zb. 21. X. 1904.

⁵ Seveda je tudi „Mladosti“ (nje člankarju) podlaga politične vzgoje n r a v n a vzgoja; iz tega sledi, da je treba tudi v politiki ravnati po нравnih zakonih.

Nasprotno stališče je zastopal tov. A. Ogrizek v svojem predavanju na sestanku v Gorici, dne 28. avg. 1908: „O naši struji se je pisalo, da smo samo privesek S. L. S. (na Kranjskem); toda mi se nismo nikdar izpostavljali za stranko, stranka pa se ni vmešavala v naše zadeve in če bi se, potem povemo vsakomur, da smo samostojni in da se ne pustimo od nikogar komandirati. Če simpatiziramo vsled svojega kulturnega ideala s S. L. S., nismo za to že odvisni in podrejeni. — Kdor hoče agitirati za kako katoliško stranko, svobodno mu. Če pa noče, je pa tudi dobro in je vseeno lahko naš društvenik. Če bi pa kdo izmed nas agitiral za kako liberalno stranko, . . . potem se razume, da takega pokličemo na odgovor.“¹ Prezreti seveda ne smemo, da je politika pot do zakonodaje; slednjo pa morajo študirati boljše vsi akademiki. Izrecno političnega značaja je bilo na prvi pogled zborovanje slov. graških akademikov v zimskem tečaju 1905/06, na katerem se je zbrano dijaštvo izjavilo za splošno in enako volilno pravico. — Enaka je zahteva I. sestanka krščansko mislečih dijakov l. 1897.: „Dovolji naj se popolna svoboda zborovanja in ustanavljanja društev (Po desetih letih, str. 120.) političnega značaja.“ Te in slične izjave izražajo le javno prepričanje dijaštva, brez poseganja v zakonodaje.

Vse društveno življenje se je vršilo v duhu imenovanih treh idej. Ob vsaki slovesnejši priliki: ob nastopu novega predsednika, ob sprejemu novih članov, na prvoletniških večerih, v oklicih na slovenske abituriente, pri vsem organizacijskem, socialnem delu se je poudarjalo to trojno načelo, kakor zlasti tudi v programatičnih člankih v „Zori“, v „Koledarčku slov. kat. narodnega dijaštva“ in v programatičnih predavanjih med dijaštvom in ljudstvom. Zgodovino „Zarje“ bode tedaj mogoče razumeti le, če pregledamo njeno delo v imenovanih treh smereh.

Katoliško načelo in njega izpričevalo.

Jedro liberalizma v odnosu do vseučilišča in do vseučiliškega dijaštva je napačno pojmovanje „akademiške svobode“, brezsmotrene, brezpredmetne, negacija abstraktnih, vedno veljavnih zakonov resnice, dobrote in lepote, božje in cerkvene avtoritete. Iz tega napačnega pojmovanja akademiške svobode izvira tudi napačno pojmovanje nalog akademičnih društev. „Vera je zasebna zadeva vsakega posameznika, se je vedno poudarjalo v „Triglavu“². Ali stopi akademik zato v društvo, da se ga ovira, težiti k Bogu, se mu vedno bolj bližati, kar je edinole mogoče po veri? Ali morda ne stopi visokošolec ravno zato v društvo, da tu laže doseže svoj namen, se laže izpopolnjuje? — Liberalno dijaštvo pa ne samo da prezira vero, marveč nastopa celo brutalno proti katoliškemu dijaštvu — v imenu akademiške svobode. O tem priča zgodovina katoliškega dijaštva v Gradcu več kot preveč.

„Zarja“ je bila nasprotna geslu: vera je zasebna zadeva vsakega posameznega člana in je zapisala na svoj prapor: „biti hočemo predvsem sinovi matere katoliške Cerkve in povsod izpričevati to svoje stališče,“³ pokorni zakonom božjim in cerkvenim zapovedim. „Tudi izvun ‚Zarje‘ so značaji. A če hoče kdo ostati veren in

Ne sledi pa iz tega, česar tudi članek „Mladosti“ ne trdi, da bi imela npravna vzgoja samo političen namen. Strinjamo se s pisateljem „Mladosti“ v tem, da je politična vzgoja do gotove mere potrebna, zlasti zaraditega, ker se človek v politiki, kakor je dejal sv. Frančišek Asiški, kaj lahko, „duhovno zapraši“. — Op. pis.

¹ Zora XIV, 166.

² Triglav, str. 30.

³ Besede prvega predsednika E. Jarca na ustanovnem občnem zboru.

značajan, mu nudi ‚Zarja‘ v dosego tega namena najbližjo pot.“¹ „Pri delu nam bodi zvezda-vodnica geslo preprostega kmetiča: Moli in delaj! Očitajo nam svetništvo, — grešniki smo, a propalnice tudi nismo,“ je dejal tov. L. Pogačnik na občnem zboru dne 21. oktobra 1904, ko je nastopil predsedstvo.

V svojem notranjem življenju je polagala „Zarja“ veliko važnost na udeležbo svojih članov pri akademični Marijini kongregaciji,² katero poudarjajo že pravila „Leonove družbe“. Glavni namen Marijinih kongregacij je: nravno in krepostno življenje po božjih zakonih in cerkvenih zapovedih in poleg tega: apostolsko delovanje njenih članov, ki morajo biti agitatorji za vse dobro. Tudi na Slovenskem so Marijine družbe: jedro mladinskega gibanja, s poklicem, vzgojiti krepostno mladino in po mladini kreposten narod.³

„Zarjani“ so se ves čas⁴ pridno udeleževali duhovnega življenja v Marijini kongregaciji. V nekaterih tečajih pa se je morda za kongregacijo v društvu premalo agitiralo. Zadnja leta je bilo mnogokrat v kongregaciji več „Zarjanov“ kot nemških sodalov. Sestanki so se vršili ob ponedeljskih zvečer z apologetskim govorom, sodalsko molitvijo, litanijami in blagoslovom, in sicer v cerkvi oo. jezuitov v Sporgasse. Poleg tega se je vršilo večkrat skupno sv. obhajilo in duhovne vaje, skupno sv. obhajilo navadno tudi ob slovesnem sprejemu novih članov v kongregacijo. — Tudi so se udeležili „Zarjani“ nekaterih sodalskih (družabnih) večerov in je „Zarjo“ zastopalo na slavnosti petindvajsetletnice moške Marijine kongregacije v Gradcu dne 19. marca 1910 pet članov. — V predstojništvu akademične Marijine kongregacije je imela „Zarja“ redno svojega odbornika (mesto prefekta ali pa njegovega namestnika). Marijina kongregacija je blagodejno vplivala za ublažitev narodnega nasprotstva med slovenskimi in nemškimi sodali.

„Zarja“ se je precej trudila, da bi pridobila graškim Slovencem slovensko službo božjo, kakor jo je „Danica“ dosegla na Dunaju. Toda čeprav je gotovo neoporečno v Gradcu mnogo več Slovencev kot na Dunaju, je bil dosedaj ves trud zaman, največ ravno vsled velike napetosti med Nemci in Slovenci v Gradcu, ki se je ukorenila tudi v krogih nemške duhovščine. Najbolj usodepolno je to za veliko množico slovenskih delavcev in obrtnikov v Gradcu, ki se vsled tega, ker ne slišijo božje besede v svojem jeziku, dosti lažje izgube v brezverstvu socialne demokracije, saj je več glavnih voditeljev nemške graške socialne demokracije slovenskega pokolenja, — kar ima tudi v narodnem oziru kaj žalostne posledice.

Vprašanje slovenske službe božje je postalo v „Zarji“ posebno aktualno v zimskem tečaju 1904/05 po prizadevanju tedanjega predsednika Lov. Pogačnika. Po posredovanju presvetlega knezoškofa ljubljanskega je dovolilo graško (ali bolje rečeno sekovsko) škofijstvo slovensko službo božjo pod pogojem, da dobe Slovenci cerkev v ta namen. Toda nobena župnija v Gradcu ni hotela dati Slovincem cerkve v to svrhu na razpolago, čeprav je v Gradcu več Slovencev kot v Ljubljani Nemcev. — L. 1908. je poslala „Zarja“ obenem s slov. kršč. izobraževalnim društvom „Domovina“ na IV. avstrijski katoliški shod na Dunaju peticijo za posredovanje za slovensko službo božjo v Gradcu in je napro-

¹ Zap. obč. zbor. 21. X. 1904.

² O zgodovini Marijinih kongregacij prim. J. Samsa; Iz zgodovine Marijinih kongregacij, Zora XVII.

³ Prim. Janez Kalan: Organizacija Mar. družb. Društ. kol. 1905.

⁴ Iz prvih let manjkajo v zapisnikih podatki o Marijini kongregaciji. Op. pis.

sila preč. g. dr. Jan. Ev. Kreka, da prevzame to nalogo. Dr. Krek je prišel v ta namen nalašč v Gradec po informacije, toda tudi njegov trud je bil zaman in ostane tudi v bodoče vsak napor najbrž brezuspešen, dokler ne dobe Slovenci v Gradcu svoje cerkve, oziroma kapele; da to doseže, si je postavila „Zarja“ v svoj program. V Gradcu je sicer nekaj slovenskih duhovnov, zlasti med oo. lazaristi (ki prirejajo sv. misijone tudi med ogrskimi Slovenci), kateri vodijo duhovno življenje graških Slovencev in Slovenk, zlasti požrtvovalno se trudi v tem oziru č. g. dr. Zdešar, vendar so graški Slovenci v verskem oziru dokaj zanemarjeni; le domače navade in globok verski čut obvaruje mnoge, da se ne izgube v brezverstvu in nemštvu. Kako lepo je videti ogrske Slovence ob nedeljah dopoldne, ko se zbirajo pred nekaterimi graškimi cerkvami, kakor doma pred svojo farno cerkvijo! —

Žalibog je nravno življenje mnogih graških Slovencev zelo slabo in je treba v tem oziru prenovitve. „Apostolstvo sv. Cirila in Metoda“, ki šteje čez 200 udov, je v tem oziru velikega pomena.

Iz prizadevanja „Zarje“ za slovensko službo božjo je razvidno, da je nemški nacionalizem v Gradcu tako močan, da ni bila mogoča trajna zveza med „Zarjo“ in nemškim kat. akad. društvom „Carolina“. Saj ima v Gradcu glavno besedo Neuteufel, ki je bil vzrok, da je „Danica“ pretrgala občevanje z „Austrio“ na Dunaju.¹ Zgodovina tega razmerja je približno sledeča:

„Zarja“ je naznanila „Carolini“ svojo ustanovitev, na kar je „Carolina“ prijazno odgovorila. — Povodom napada liberalnega nemškega dijaštva na „Carolino“ v zimskem tečaju 1901/02 je poslala „Zarja“ „Carolini“ priznanje za njen možati nastop, ker smatra napad na „Carolino“ za napad na isto sveto in vzvišeno idejo, za katero zastavlja tudi „Zarja“ kljub narodnostni razliki vse svoje moči.² — Na to priznanje ni dobila „Zarja“ nikakega odgovora. Pač pa je poslala „Carolina“ še v istem tečaju „Zarji“ vsled nekega migljeja vabilo na svoj plesni venček. Povodom tega povabila se je sklenilo, da je „Zarja“ nasproti „Carolini“ prijazna, a ne prijateljska.³ Tov. cand. phil. Anton Jarc je poudaril ob tej priliki, da katoliški Nemci za Slovence ne marajo; njega, ki se trudi za slovenske pridige in izpoveduje Slovence slovenski, imenujejo slovenizatorja.⁴ Vsled tega je sklenil občni zbor „Zarje“ dne 31. jan. 1902, da se društvo oficialno ne udeležuje prireditve „Caroline“. Ta sklep je zopet anuliral občni zbor dne 9. dec. 1903, ko je „Carolina“ povabila „Zarjo“ na svoj komerz. Ob tej priliki so poudarjali v precej dolgi debati nekateri, da je „Zarja“ ustanovljena za štajerske Slovence in da imajo nasprotniki vsled občevanja „Zarje“ s „Carolino“ eno orožje več proti „Zarji“, zlasti pri srednješolcih, drugi pa so poudarjali, da ni niti „Zarja“, niti „Carolina“ privesek kakšne stranke, da „Carolinci“ več trpe za svoja načela kot „Zarjani“ in da je toleranca na obeh straneh potrebna. Dne 14. dec. 1903 je bila tedaj v zmislu tega skepa „Zarja“ zastopana na imenovanem komerzu „Caroline“. — Toda sprejem ni bil iskren in očitvidno je bilo, da se „Carolinci“ niso nadejali obiska. Značilno je bilo tudi to, da „Grazer Volksblatt“ ni imenoval v svojem poročilu od treh na tem komerzu zastopanih društev nobenega. — Razmerje je stalo nejasno do 1. 1904. Tedaj pa sta občna zbora dne 9. in 11. decembra l. 1904. definitivno pretrgala vsako občevanje s „Carolino“. Tov. phil. A. Detela

¹ Zgodovina Danice, str. 93.

² Zap. II. redn. občn. zb. 27. XI. 1901.

³ Zap. III. redn. občn. zb. dne 31. I. 1902.

⁴ Istotam.

je podal povodom zopetnega vabila „Caroline“ pregled razmerja med obema društvoma od začetka in predlagal status quo ante. Toda zmagalo je mnenje, da mora „Zarja“ zavzeti jasno, odkritosrčno stališče. „Carolina“ ni naznanila v tem tečaju „Zarji“ svojega odbora, ter so se „Carolinci“ udeležili demonstracije na vseučilišču proti Slovanom (kakor tudi še pozneje; posebno tudi proti Italijanom, za kar jih je „Grazer Volksblatt“ posebno pohvalil) in so bili pisali po nemirih na Dunaju v letnem tečaju 1903 magnificenci rektorju pismo, iz katerega veje neka posebna mržnja do Slovanov in Slovencev. Te razloge je „Zarja“ navedla tudi v pismu na „Carolino“, v katerem je naznanila, da pretrga z njo vsako občevanje.¹

Iz istega vzroka narodne nestrpnosti ni mogla „Zarja“ izvajati svojega sklepa (z dne 28. maja 1902), da se korporativno udeležuje procesije na praznik pres. Rešnjega Telesa.²

Vsako leto so se društveniki korporativno udeležili sv. maše zadušnice za svojimi umrlimi člani, ki jo je daroval kak član-duhoven. Kot prvi član „Zarje“ je umrl stud. ing. Baldomir Janc l. 1903.; l. 1906. pa je umrl zvest prijatelj „Zarje“ č. g. kurat Dermastija Ivan, ki si ga je bilo društvo izvolilo 21. okt. 1904 za svojega (častnega) starešino. Med svoje umrle člane šteje „Zarja“ tudi svojega ustanovnika č. g. dr. Josipa Gabrijevčiča, prelata in profesorja bogoslovja v Gorici.

Pomen krščanskega npravnega življenja se je v „Zarji“ vedno poudarjal, zlasti odločno ga je naglašal tov. J. Puntar za časa svojega predsedništva v l. tečaju 1907. Na posebnem prijateljskem sestanku je predaval o društvenem in moralnem življenju in natančno očrtal npravne zahteve, ki jih stavi društvo na posameznika.³

V društvu se je vršilo tudi več apologetičnih predavanj, ki jih je predaval č. g. dr. Zdešar.⁴ Tudi pri drugih predavanjih so se tovariši vedno ozirali na katoliško načelno stališče, bodisi v znanstvu, bodisi v umetnosti, narodnostnih ali v socialnih vprašanjih. V ostalem je skrbelo društvo s knjižnico in čitalnico za organizacijo samoizobrazbe v tej smeri. Pri naročevanju časopisov je društvo gledalo, kakšna načela zastopajo; glede naročitve „Slovenskega Naroda“ je sklenilo dne 15. marca 1903, povprašati presvetlega knezoškofa ljubljanskega za svet, na kar je presvetli knezoškof odgovoril, da si društvo lahko naroči „Slov. Narod“, če bi pa kdo videl, da mu branje škodi, naj ga ne bere. — Vendar se društvo ni naročilo na ta časopis. —

Merodajni za društveno življenje so bili tudi tozadevno sklepi skupnih sestankov, da navedem n. pr. resolucijo, katero je skenil na predlog tov. Česnika zagrebški sestanek l. 1907.: „Slovensko in hrvaško katoliško dijaštvo izjavlja, da smatra katoliško idejo za vodilno pri svojem gibanju, da ostane zvesto katoliški Cerkvi, veri svojih pradedov in hoče svoje življenje in delovanje uravnati po njenih vzvišenih naukih“;⁵ za leposlovje in umetnost so zahtevali isto sestanki l. 1897. v Ljubljani,⁶ v Zagrebu,⁷ v Gorici (l. 1908);⁸ za znanstvo enako sestanka l. 1897. v Ljubljani in

¹ Prim. zapisnika obč. zb. dne 9. XII. in 11. XII. 1904.

² Danica je pretrgala že prej vsako občevanje z nem. akad. društvi.

³ Prim. letopis za l. 1907/08.

⁴ Zadnja leta je začel prirejati dr. Ude posebne cerkvene govore za akademike z apologetično vsebino, katerih so se tudi Zarjani udeleževali.

⁵ Zora XIV, 107.

⁶ Prim. Zgod. Danice, str. 119.

⁷ Zora XIV, str. 133.

⁸ Predavanje tov. phil. J. Šilca: Ali je mogoča pri nas kat. umentost? Zora XIV, 78 sl.

l. 1908. v Gorici; o narodnem vprašanju je sklenil enako še sestanek leta 1897.: rešitev za narodni obstanek naj se išče v katoličanstvu¹ in slovanstvu ter v socialnem vprašanju: Slovenski krščansko misleči dijaki izjavljajo, 1. da hočejo delovati v vsem javnem življenju proti pogubnim naukom liberalizma in socialne demokracije in 2. priznavajo za vodilna načela v socialnem vprašanju načela katoliške vere.²

Da se društvo lažje ubrani napadov od strani liberalnih časnikov, je pristopilo dne 28. okt. 1903. k „Obrambnemu društvu“ v Ljubljani. — Življenje v „Zarji“ je bilo zvezano s precejšnjimi žrtvami. Ne samo, da so nasprotniki izkušali društvo in društvenike sramotiti pri vsaki priliki (o tem so predali „Slov. Naroda“ in „Omladine“ polni), ne samo, da so jim izkušali nasprotovati pri vsakem delu, tudi v gmotnem oziru je bilo bivanje v „Zarji“ za marsikoga žrtev, kajti mnogim so odrekli liberalni zavodi denarno podporo.³

Za „akademiško svobodo“ in enakopravnost je značilno obnašanje akademiške oblasti nasproti želji „Zarje“, da dobi društveno desko v vseučiliščnem vestibulu. Rektorji so odlašali in odlašali z različni izgovori. Tako je dejal rektor Caustein društvenemu zastopniku, da zato ne dovoli deske, ker je „Zarja“ versko društvo, tako kot n. pr. Gustav-Adolf-Verein. Drugič ni bila zopet prošnja pravilno kolekovana, zopet drugič ni trpel senat, da bi imela v avli samo slovanska društva svoje oglase. „Zarja“ je namreč nameravala objavljati svoje društvene zadeve obenem s poljskim akad. društvom „Ognisko“. Naposled je rektor le pokazal pravo barvo: rekel je, da visoki senat ne dovoli, da bi imelo v vseučiliškem vestibulu kakšno „konfesionalno“ društvo svojo desko, ker bi to povzročilo nemire.

Akademiška svoboda za katoliško misleče dijaštvo v Gradcu ne eksistira. „Carolina“ je morala prestat v tej dobi, kar obstoji „Zarja“, mnogo težkih bojev, ki niso bili naperjeni samo proti „Carolini“, marveč proti katoliškemu dijaštvu sploh. — Napad liberalnega nemškega dijaštva na „Carolino“ v zimskem tečaju 1901/02 smo že omenili; to pot so liberalni burši napodili katoliške dijake s palicami oboroženi, celo iz učilnih sob in laboratorijev. Ti nemiri so se ponavljali skoro vsako leto. Posebno hudi pa so bili ti boji v zimskem tečaju l. 1907./08., ko se vsenemški burši napadli katoliško dijaštvo, ki je spremljalo k tretji promociji vseučiliškega privatnega docenta dr. Udeja ter preprečili slovesno promocijo; siroveži so se zagnali v njegov voz in mu z brahialno silo preprečili pot do vseučilišča Dr. Ude (že prej tedaj dvakraten doktor) je stopil na tla in protestiral na akademičnih tleh proti brutalnemu nasilju. Nekega duhovnika so burši vrgli ob tla. — VI. splošni avstrijski katoliški shod je pozval naučno upravo, naj napravi na avstrijskih vseučiliščih red ter varuje akademiško svobodo in enakopravnost. Dr. Lueger je nastopil, da se odpravi nesorazmerje med krščanskimi in judovskimi profesorji na avstrijskih vseučiliščih, proti čemer so svobodomisleci dvignili velik krik. V zbornici poslancev je nastopil proti dr. Masaryku dr. Krek, ki je v klasičnem govoru pojasnil naloge znanstva na vseučiliščih.⁴ Vendar so se nemiri vršili nadalje: V Gradcu je moralo ob dvajsetletnici „Caroline“ in ustanovni slavnosti posestrime „Traungau“ nastopiti vojaštvo, kajti

¹ Isto je ponovil tov. Malnerič v svojem referatu o narodnem delu na III. kat. shodu l. 1906.

² Zgod. Danice, str. 118—119.

³ Prim. Camera obscura, Zora XIV, 108 sl.; posojilnice na Štajerskem so Zarjanom dosledno odbile prošnje za breobrestna posojila.

⁴ Slovenec l. 1907, št. 287.

liberalno dijaštvo je „Carolincem“ preprečilo celo dostop do — cerkve sv. Srca Jezusovega. Na graškem vseučilišču je nastal ob priliki promocije nekega starešine „Caroline“ pretep med burši in katoliškimi dijaki in 200 kmeti, ki jih je pripeljal poslanec Hagenhofer s seboj, da branijo svojega odbornika; liberalni dijaki so udarili s palicami in koli po kmetih in kat. dijakih, jih opljuvali in jim kazali jezike. Prof. Wahrmond je razžalil na sirov način nauke sv. katoliške vere; juridična fakulteta v Inostu prepove Wahrmondu predavanja; liberalno dijaštvo začne štrajkati; rektorji sklenejo medlo resolucijo. Dijaki niso zadovoljni. Časopisi poročajo, da je cesar rekel naučnemu ministru: „Machen Sie dem Skandal schon einmal ein Ende! Ihre Rektoren sind eine nette Gesellschaft.“¹ Graško nemško svobodomiselnno dijaštvo nabije v vestibulu za hvalo slovanskemu svobodomiselnemu dijaštvu za njegovo štafažo. — To so nakako glavni dogodki na avstrijskih vseučiliščih in posebe v Gradcu l. 1908.²

„Zarja“ je poslala proti stavki na vseučilišču memorandum na visoki senat. Že l. 1906. so „Zarjani“ poizkušali na juridični fakulteti izpodnesti namero nemških buršev, da se ne bi vršila predavanja, s tem da so ostali v dvoranah, tako da so morali profesorji dalje predavati. Enako nekoli-krat tudi l. 1908. Tudi ostalo slovansko katoliško dijaštvo ni držalo križem rok. Saj se je vršil ravno v tem burnem tečaju, dne 6., 7. in 8. junija 1908 s h o d d e l e g a t o v katoliškega slovanskega akad. dijaštva. — „Zarjo“ je zastopal tov. J. Puntar — ki je sklenil organizirati akad. dijaštvo vseh avstrijskih Slovanov na katoliškem programu in izrecno protestiral proti teroriziranju kat. dijakov na avstrijskih šolah ter obsodil iz narodnostnih in kulturnih ozirov stavko na avstrijskih visokih šolah in ravnanje slovanskega takozvanega svobodomiselnega dijaštva v zadevi Wahrmond (Zora XIV, str. 129). — Povodom nastopa liberalnega dijaštva v Zagrebu proti bratskemu društvu „Domagoj“ l. 1909./10. je izrazila „Zarja“ „Domagoju“ svoje simpatije za njegov nastop, ravnotako v zimskem tečaju 1910/11 poljskemu kat. akad. društvu „Polonia“ v Krakovu povodom liberalnega divjanja proti prof. Zimmermannu.

Na graškem vseučilišču je nastal šele mir, ko je nekdo pomazal desko judovskega društva „Caritas“. Od takrat so izginile iz vestibula vse deske onih akademičnih društev, ki nimajo svojega sedeža na vseučilišču samem; ko so se pretepi preselili na ulico, je rektor zagrozil, da bo celo prepovedal, javno nositi barve, dočim so bili vsi javni nastopi na vseučilišču (ob inavguraciji rektorja, ob promocijah) odpravljeni že povodom pretepa s kmeti pred vseučiliščem.³

V zgodovini slov. dijaštva je važna ustanovitev slovenske sekcije „Svobodne Misli“, katero so ustanovili med Slovenci svobodomiselni dijaki v Pragi. Nikdar prej se ni gojilo tako odkrito sovrašтво do Cerkve in Boga med Slovenci. Dne 1. jan. 1907 je začela izhajati „Svobodna Misel“, z namenom sramotiti cerkvene obrede, se iz cerkvenega življenja norčevati, ščuvati proti duhovščini („Vsak pošten Slovenec mora preklinjati, ko zasliši ime „Vatikan“, S. M. zv. 3.), oznanjati javno ateizem in boj proti krščanstvu, delati za ločitev Cerkve od države, svobodno šolo in razporoko. Dr. Ušeničnik povzame o organizaciji „Svobodne Misli“, ki je imela svoj

¹ Prim. Zora XIV, str. 139 sl.

² Prof. Wahrmond je hotel priti tudi v Gradec, pa ga je profesorski zbor juridične fakultete odklonil z enim glasom večine.

³ Med profesorji so se postavljali za enakopravnost katoliških dijakov: starosta graških profesorjev dr. Sewe, dalje dr. Leopold Weuger in dr. P. Puntchart; slednji je bil objektivni tudi nasproti „Zarji“ v „Slovanskem podp. društvu“.

prvi zaupni sestanek dne 7. sept. 1908 v Ljubljani, sledeča dejstva:
1. Slovenska „Slobodna Misel“ je sekcija mednarodne organizacije, ki ima isti namen kot framasonstvo, namreč uničiti Cerkev, zatreti krščanstvo, izvrtati iz duš vero v Boga, (Prim. Aškerc: Ahasver oznanja novo vero:

V vas samih le živi vaš bog!
Ni drugega nikjer okrog!

— — — — —
Na zemlji se končava,
v gomili se nehava
vaš trudoviti pot —

drugje nikod!

Kdor z „onim“ svetom vas tolaži,
vam kaže raj vaš v lepi laži!
Kdor z „onim“ svetom straši vas
in plaši vas,
on vas slepari.)

osnovati vse zasebno in javno življenje na načelih golega naturalizma.
2. Pripadniki S. M. se zbirajo zlasti izmed narodno-radikalnih in liberalnih¹ dijakov, učiteljev, socialdemokratskih delavcev in iz liberalnega slov. ženstva. Razširiti hoče S. M. svoj delokrog tudi med kmetško ljudstvo, zlasti pa med srednješolce, — za najboljše sredstvo propagande smatra S. M. organizacijo, tisk, knjižnice, predavanja. — Na Češkem širi S. M. svoje ideje zlasti po sokolski organizaciji.²

Najboljši odgovor na napad svobodomiselnega dijaštva na srednješolce je bila ustanovitev „Mentorja“ za srednješolce in „Mladosti“ za slovensko mladino sploh. Uredništvo Mentorja je prevzel član „Zarje“, tov. A. Breznik, „Mladost“ pa je ustanovil bivši član „Zarje“, tovariš F. Terseglav. — Ustanovitev posebne sekcije S. M. na Slovenskem, katero je narodno-radikalno dijaštvo pozdravilo že na svojem shodu v Celju l. 1907,³ je vplivala tudi na medsebojne odnošaje med „Zarjo“ in ostalim graškim dijaštvom.

Kakor so izkušali „Zarjani“ zanesti katoliško idejo med najširše kroge slovenskega naroda, med dijaštvo, preprosto ljudstvo in razumništvo, največ ravno z načelnimi predavanji (o izobrazbi, o zgodovini kat. Cerkve, o krščanskem socializmu), s podpiranjem katoliškega tiska in ustanavljanjem katoliških organizacij, kakor so izkušali buditi katoliško zavest zlasti v društvih v Gradcu (v Napreju, Domovini, Kresu), tako so nastopali tudi proti „Svobodni Misli“ te ali one oblike s primernimi predavanji.

V zvezi z ostalimi bratskimi društvi se je „Zarja“ potegovala za katoliško šolstvo in krščansko vzgojo.

Tako je sprejel III. kat. shod na predlog tov. J. Puntarja, referenta o srednjih šolah: Katoliški shod najodločneje zavrača tendence svobodne šole in zahteva, da se dovoli srednješolcem vstop v kongregacije.

Glede slov. vseučilišča pa je sklenil III. slov. kat. shod na predlog tov. I. Modica iz „Danice“, referenta o visokih šolah: Slovenski katoliški shod uvideva, da bo slovensko vseučilišče vplivalo blagodejno na razvoj slovenskega naroda le tedaj, ako bodo učne moči delovale v zmislu katoliških idej, zato poziva katoliški shod slovensko katoliško dijaštvo, da se posveča tudi po končanih študijah nadaljnji strokovni izobrazbi. Isto željo je izrekel na III. kat. shodu g. dr. Mantuani. Vlada, dežela in katoliška javnost naj podpirajo to stremljenje gmotno.⁴

¹ Prim. Čas II, 463.

² Poročilo o III. slov. kat. shodu, str. 84.

³ Nov dijaški list „Svoboda“ je začel izhajati že l. 1906. (v Celju) z obširnimi svobodomiselnimi programom; prim. Zora XII, str. 195—196.

⁴ Istotam.

Slov. kat. dijaštvo je seveda zahtevalo, da se ustanovi na bodočem vseučilišču v Ljubljani tudi bogoslovna fakulteta, prvokrat je stavilo to resolucijo na svojem sestanku, dne 25. avg. 1903 v Ljubljani.¹ — Ko se je pokazalo, da liberalno dijaštvo nasprotuje tej zahtevi ter hoče ravno iz nasprotovanja proti bogoslovni fakulteti² imeti vseučilišče v Trstu, je „Danica“ dne 5. nov. 1908 izjavila: „Vpoštevajoč Vaše in svoje stališče, smatramo skupno delo v domovini in na Dunaju za nemogoče“; ta sklep je bil merodajen za celo organizacijo katoliško-narodnega dijaštva.³

„Zarjani“ so se tudi pridno udeleževali nastopov katoliških organizacij po Slovenskem in je bila „Zarja“ zastopana pri večjih slavnostih, n. pr. dne 7. nov. 1901 pri blagoslovljenju temeljnega kamna knezoškofijskih zavodov v Št. Vidu (zastopal tov. predsednik I. Dermastia); dne 14. julija 1907 pri blagoslovljenju zastave kat. delavskega društva v Idriji i. t. d.

„Zarja“ je spoštovala one može, ki so si pridobili posebne zaslugе za katoliško idejo. — Dne 8. marca 1903 je obhajala „Zarja“ slavnost petindvajsetletnice vladanja sv. očeta Leona XIII., ki je dne 13. marca 1903 na prošnjo g. dr. Josipa Srebrniča podelil svoj blagoslov vsemu organizovanemu slovenskemu katoliškemu akademičnemu dijaštvu in njegovim idealom, da posveti svoje življenje boju za Cerkev Kristovo in delu za narod slovenski v zmyslu okrožnice Njegove Svetosti. (Zora IX, 57, 64.) — Ob desetletnici presvetlega knezoškofa ljubljanskega dr. Antona Bonaventure Jegliča je sklenila „Zarja“, da se mu pokloni in v spomin šestdesetletnice prevzvišenega škofa dr. Antona Mahniča je obhajala „Zarja“ dne 2. decembra 1910 slavnosten večer in poslala slavljencu izjavo s sledečo vsebino:

„Proslavljajoč šestdeseto leto začetnika in prvoboritelja katoliške misli med Slovenci in Hrvati, se slovensko in hrvatsko kat. akademično dijaštvo, zbrano v „Zarji“, najponižneje klanja Vaši Prevzvišenosti, zagotavljač Vas, da bo vedno in povsod delovalo v duhu Vaših misli, dokler ne proniknejo vseh src širom Slovenije in Hrvatske.“ — Obenem s hrvatskim kat. dijaštvom pa je izjavilo slov. kat. dijaštvo na hrv.-slov. shodu s Zagrebu l. 1907. na predlog tov. cand. iur. P. Markulina svojo neomajno vdanost sv. stolici in pozvalo vse katolike širom Hrvatske in Slovenije, da nastopijo z združenimi močmi proti pogubnemu vplivu brezverskega duha moderne dobe (Zora XIV, 151).

Narodna ideja in narodno delo.

Vzgoja članov v narodnem duhu je bila druga najvažnejša naloga »Zarje«. »Zarja« je pojmovala narodnost, kot ostala katoliško-narodna organizacija v zmyslu krščanske etike; ta etični pomen se je povdarjal i v društvu samem i na skupnih sestankih n. pr. (če se ne oziramo na resolucije I. sestanka krščansko-mislečega dijaštva leta 1897.)⁴ na III. kato-

¹ Prim.: Zgodovina Danice, str. 121.

² Liberalno dijaštvo je hotelo vprašanje o bogoslovni fakulteti popolnoma eliminirati, s čimer je „veliko koncediralo“; prim. Sl. Narod, l. 1909., št. 32: Taki so!

³ Za versko-nravno vzgojo tudi na visokih šolah se je izreklo kat. narodno dijaštvo v Gorici l. 1908. čeprav ni bila tozadevno stavljena nobena resolucija; zahteval pa je točko tov. Malnerič v svojem referatu o „znanstveni organizaciji med Slovenci“. — Za versko-nravno vzgojo na srednjih šolah pa je nastopil tov. A. Ogrizek („Moderna vzgoja in verska vzgoja“) na abiturientskem sestanku v Ljutomeru, 10. avg. 1907.

⁴ Na tem sestanku so sklenili resolucije: I. Narod svoj moramo ljubiti, to nam vелеva naravni čut, razum in sv. vera. Obsojamo tedaj odločno frazo: klerikalec, recte katoličan, je nujno brezdnevinec. II. Obsojamo odločno vsak narodnostni fanatizem kot škodljiv lastnemu narodu in krivičen drugim. Obsojamo

ljškem shodu,¹ na sestanku leta 1908 v Gorici;² katoliško-narodno dijaštvo se je smatralo vedno za del slovenskega naroda, del, ki je dolžan celoti hvaležnost, spoštovanje (pieteto), ljubezen. Vsled etičnega pojmovanja narodne ideje je bila »Zarja«, kakor slovensko katoliško dijaštvo sploh nasprotno načelu absolutne narodnosti narodno radikalne struje, ki se je pojavila pod vplivom čeških radikalcev najprej v dunajski »Sloveniji«, »matici radikalizma«, potem v graškem akademičnem društvu »Triglav« leta 1898. kot posebna struja, ki si je ustanovila leta 1904. svoje lastno društvo »Tabor« z radikalnim programom, struja, katera pojmuje narodnost popolnoma naturalistično in kateri je človeštvo le naravoslovska abstrakcija (Iz naroda za narod, str. 33). — Geslo »Zarje« pa je: Bog in narod! — t. j. »Zarje« program je: zvesto služiti Bogu in domovini, zvesto služiti idealom, ki jih oznanjata gesli: »Sveto služimo sveti domovini« in »Z narodom k Bogu«! — To je edino v duhu slovenskega naroda, ki je globoko verski in ki zahteva, da se mu ohrani njegov najdražji zaklad, za katerega so prelivali naši pradedje svojo kri.³

Poglobiti se v duhá slovenskega naroda, slovanskih rodov, je bila glavna narodna naloga »Zarje«. »Narodnostna ideja zahteva spoštovanje do narodovega jezika in domovine, čut vzajemnosti, pietete do narodovih običajev⁴ in tradicij, vnemo za njegovo zgodovino in njegov prospeh; — k temu je treba priprave, opazovanja zlasti onih naprav, ki so koristna narodu, ki probujajo narodno zavest, ki služijo pravim namenom družine, naroda, države, od otroškega vrtca do visoke šole; študij kulture drugih slovanskih narodov in nje posnemanje v dobrem. To je bil nekako narodni program „Zarje“. — Temu namenu so služili zlasti-izobraževalni, literarnočasnikarski in Ciril-Methodov klub. — Časnikarski klub je preskrboval spise o slov. zgodovini (V. Polak: Zgodovina Slovencev), o slov. slovstveni zgodovini (Česnik) in podobno v „Domoljubovem“ oddelku: Izobrazbi. — V izobraževalnem klubu so se tovariši enako vadili v likanju slovenskega jezika; v znanstvenem klubu se je posebno oziralo na slovensko jezikoslovje in književnost (tov. A. Breznik: O slovanskem naglasu; tov. J. Puntar. Prešeren in romantika; Prešeren in antika.) S posebno nalogo, seznaniti se s prosveto, zlasti s književnostjo drugih slovanskih narodov, se je ustanovil l. 1907. Ciril-Methodov klub, ki si je v prvem tečaju svojega obstoja stavil za nalogo: splošno spoznanje slovanskih kulturnih virov. — V zimskem tečaju 1908 je klub priredil praktična krožka za češčino in ruščino; poleti 1908 pa je ta klub, deloma vsled majhnega števila članov, deloma vsled večjega zanimanja za praktično, socialno in organizatorično delo, prenehal. — To slovansko stremljenje je imelo v prvi vrsti namen, nadomestiti članom študij slovanske kulture, ki ga pogreša slovensko dijaštvo na nemških vseučiliščih, kjer se vzgoji slovenski dijak popolnoma pod vplivom nemškega duha. Političnega lica pa to stremljenje ni imelo; kakor v drugih

zlasti absolutno narodnost, ki se stavlja nad vero. III. Zahtevamo za vse narode enakopravnost, da se dejansko uresniči 19. člen drž. temelj. zak. IV. Rešitev za nar. obstanek naj se išče v katoličanstvu in slovenstvu. — Zgodovina Danice, str. 118.

¹ III. sl. kat. shod, str. 74.

² Zora XIV, 168.

³ Narodno delo, poročal tovariš Malnerič, na III. slov. kat. shodu; III. slovenski kat. shod, str. 75.

⁴ Za narodopisje se je posebno zanimal phil. F. Kotnik, ki je pridno sodeloval pri „Časopisu za zgodovino in narodopisje“. — Narodopisno delo dijaštva sta posebno poudarjala belokranjski pododbor in dolenjska podružnica S. D. Z.

klubih, gledalo se je i tu na znanstveni značaj izobrazbe. — Tudi na prijateljskih sestankih se je vršilo mnogo predavanj, katerih predmet je bila zgodovina slovenskega in slovanskih narodov in njihove kulture;¹ nekoliko več o tem pozneje.

Posebno prijateljstvo je gojila „Zarja“ z brati Hrvati. Saj je „Zarja“ danes edino društvo, kjer si podajata roko Slovenec in Hrvat in katerega trak nosijo tovariši Hrvatje tudi širom hrvatske domovine. „Zarja“ si je z dunajskim hrv. kat. akad. društvom „Hrvatsko“ menjavala nekaj časa zapisnike občnih zborov tako kot z „Danico“. Ko pa se je ustanovilo dne 9. nov. 1906 bratsko društvo „Domagoj“ v Zagrebu, je stopila „Zarja“ takoj z njim v ozek stik. Eden najbolj vnetih „Domagojcev“, tov. phil. Madjer, je živel prej eno leto v „Zarji“. — „Zarja“ se je udeležila tudi „Domagojeve“ obletnice in več drugih pomenljivih prireditev hrvatskega kat. dijaštva, o katerih več pozneje! Za zблиžanje slov. in hrvatskega katoliškega dijaštva pa je bil zlasti važen skupni shod dne 4., 5. in 6. avgusta l. 1907. v Zagrebu, ki je sklenil v svrhu kulturnega zблиžanja Slovencev in Hrvatov na predlog referenta tov. M. Božiča, člana „Danice“, resolucije, ki zahtevajo: 1. Vsakdo mora razumeti jezik obeh narodov. Priporoča se, da študirajo Slovenci kak tečaj na vseučilišču v Zagrebu. Zlasti naj proučuje oni, ki se želi posvetiti javnemu življenju, zgodovino, pravo in kulturo obeh narodov. — 2. Slovenski in hrvatski dijaki naj se posečajo medsebojno v počitnicah, da se priučijo jezika in spoznajo narod ter razmere. Akcijo naj vodi „Slovenska dijaška zveza“ in hrvatsko katoliško dijaštvo („Luč“); ukrene naj se vse potrebno, da se vrši to med vsemi slovanskimi katoliškimi dijaki. Bogoslovcem se priporoča isto. Katoliški krogi med Slovenci in Hrvati naj gmotno podpirajo to stremljenje.² — 3. Učenje materinega jezika naj se tako preuredi, da spozna dijak na srednji šoli osnovne zakone slovanskih jezikov. Slovenščina naj se poučuje najmanj še eno uro na teden; posebno naj se goji hrvaščina. Vsak dijak na srednji šoli naj se uči privatno kolikor mogoče temeljito en slovanski jezik. Na slovenski srednji šoli, zlasti na gimnaziji, naj se nastavi en slavist-Hrvat, na hrvatski Slovenec. Ustanove naj se hrvatski krožki v Ljubljani, a slovenski v Zagrebu, da se priučijo jezikoma tudi drugo izobraženstvo. — 4. Sestanek nalaga katoliškemu dijaštvu, da uporabi stik z ljudstvom v to, da ga seznaní s hrvatskim in slovenskim narodom. Da se spozna dijaštvo med seboj in privadijo Slovenci hrvatskemu, Hrvati slovenskemu jeziku, naj se širi čim bolj „Luč“ med slovenskim in „Zora“ med hrvatskim dijaštvom. Vsako literarno hrvatsko katoliško srednješolsko društvo kot tudi akademično se obvezuje, da ima „Zora“ naročeno. — 5. Sestanek smatra za primerno sredstvo za zблиžanje obeh narodov izdajanje hrvatskih, oziroma slovenskih povesti za ljudstvo s komentarjem neznanih besedi. „Hrvatska Matica“ se pozivlja, da izda večji priročni hrvatsko-slovenski, „Slovenska Matica“ pa slovensko-hrvatski slovar. — Tudi ob priliki sestanka v Ljubljani l. 1910. se je vršila posebna slovensko-hrvaška enketa, na kateri se je razpravljalo tudi o potih zблиžanja Slovencev in Hrvatov.

¹ Vseslovanska ideja je pomenila v „Zarji“ stremljenje za kulturnim zблиžanjem slovanskih narodov. Najrealnejša podlaga ji je — organizacija vsega slovenskega katoliškega dijaštva. — O vseslovanski ideji je predaval v društvu tovariš D. Gorjanec l. 1906.

² Potovalna listina. S. D. Z. je začela objavljati tudi že naslove katoliško mislečih dijakov na Hrvatskem. Za stalno zvezo med počitnicami skrbeti, sta si postavila za nalogo štajerski in belokranjski pododbor S. D. Z.

G. dr. Krek je razložil pomen avstrijske ideje za Jugoslovane (za Hrvate in Slovence), č. g. Janez Kalan je priporočal ustanovitev hrvatskih odsekov v izobraževalnih društvih, g. prof. Grafenauer je poudaril pomen knjig društva sv. Jeronima za slovensko ljudstvo, tov. J. Adlešič („Danica“) je poudaril pomen gospodarskega zблиžanja, tov. M. Malnerič pa je poudaril potrebo vsetranske narodne izobrazbe v duhu hrvatskem in slovenskem ter pokazal na razvito narodno zavest med Hrvati in pomen njihovih narodnih običajev, narodne pesmi in narodne noše. Ostali govorniki so povedali še več drugih misli o zблиžanju slovenskega in hrvaškega ljudstva (božja pota, misijonsko delo). — O vseučiliščnih zahtevah izpregovorimo pozneje nekaj besed.¹

Spomin Stanka Vraza in ilirske ideje je proslavila „Zarja“ na slavnostni seji znanstvenega kluba, dne 3. julija 1910, pri kateri je razložil tov. cand. phil. J. Puntar Vrazove zasluge za Slovence in Hrvate.²

V manj ozki zvezi je bila „Zarja“ s kat. dijaštvom ostalih slovanskih narodov. — „Zarja“ je bila zastopana na shodu katoliških Čehov dne 2. in 3. avgusta l. 1904. na Velegradu; zastopal je društvo tov. phil. A. Detela. Ze takrat so Čehi spoznali, da je v „Stýrském Hradci“ slovensko akad. društvo, ki se bori za katoliške ideje. — Ko se je ustanovilo v Pragi dne 13. maja 1906 češko kat. akad. društvo „Česká Liga Akademiků“ ter v Brnu dne 16. junija 1906 „Spolek Českých Akademiků“, je stopila „Zarja“ z obema takoj v bratsko zvezo. — Prizadevanja za ustanovitev „Slovanske Lige Katoliških Akademikov“, je imelo tudi med „Zarjani“ svoje zastopnike. Ko je namreč začel izhajati češki časopis „Nový věk“, je takoj v eni prvih števil objavil tov. J. Puntar poziv na češke in poljske akademike, naj se združijo z nami Jugoslovani v eno katoliško slovansko akademično organizacijo.³ Ta poziv, ki je vzbudil pozornost tudi drugih časopisov, ni ostal brez uspeha. Dne 6., 7. in 8. junija 1908 se je že vršil shod delegatov v Pragi, za katerega sta si pridobila izmed Slovencev največ zaslug tov. phil. M. Božič („Danica“) in tov. phil. J. Puntar („Zarja“). Sklenilo se je, da se osnuje „Slovanska Liga Katoliških Akademikov“, ki naj ima namen: širiti slovansko in katoliško idejo med slovanskim dijaštvom, zastopati skupne interese in pospeševati medsebojno spoznavanje. Sedež Lige bo na Dunaju, poslovala bo v vseh slovanskih jezikih, priznanih v monarhiji. V vsakem mestu, kjer je visoka šola, naj se osnujejo katoliška akad. društva kot podružnice Lige, ki bo izdajala svoj list v vseh slovanskih jezikih. Češko katoliško dijaštvo naj izdaja svoj organ (Studentská hlídka).⁴ Na podlagi sklepov tega sestanka se je vršila dne 24. junija 1909 ustanovitev S. L. K. A. na Dunaju, pri kateri je zastopal „Zarjo“ tov. Malnerič. Ta ustanovitev je imela bolj slavnosten značaj kot pa namen, sestaviti podroben načrt „Liginega“, programa.⁵

¹ Nekaj misli o zблиžanju med Hrvati in Slovenci podaja tov. I. Tiljak v Mahničevi številki „Luči“.

² O zgodovini Bosne in Hercegovine je predaval v društvu za časa aneksije tov. cand. iur. M. Malnerič, o istem predmetu tov. Remec v Št. Andreju. Sem spadajo dalje predavanja: O J. J. Strossmayeru (tov. Kotnik), o Gunduliću (tov. Kotnik), o zgodovinskem razvoju in programu hrvatskih strank (tov. Juras); o ilirizmu (tov. Malnerič v Črnomlju).

³ Zora XIV, 127.

⁴ Nastop proti svobodomiselnemu dijaštvu smo omenili zgoraj. Prim. Zora XIV, 129—130.

⁵ Vendar se je i tu premišljalo, kako povzdigniti slovansko izobrazbo v akad. društvih. Tudi je poudaril tov. Malnerič potrebo reorganizacije slovanskega knjižnjega trga (odpravo avtorskih pravic med Slovani) in potrebo manifestacije

V najbolj rahli zvezi je bila „Zarja“ s poljskim kat. akad. društvom, smatrala pa je poljsko kat. akad. društvo „Polonia“ v Krakovu takoj izpočetka za bratsko društvo (ust. 25. jun. 1908). — Z rusinskim in ruskim dijaštvom ni imela „Zarja“ nobenih stikov; ravnotako ne s srbskim in bolgarskim, če ne izvamemo slučajnega sodelovanja „Zarjanov“ in ostalih slovanskih, ali celo vseh nenemških dijakov v Gradcu ob priliki narodnostnih nemirov na vseučilišču (tako n. pr. dne 14. nov. 1905 in še meseca junija 1907 in še nekolikrat pozneje). Ker govorimo to na tem mestu o zvezi z ostalimi Slovani s stališča narodnostne ideje (o socialnem pomenu pozneje!), nam je še omeniti resolucijo goriškega sestanka (na predlog tov. Malneriča): „Slovensko kat. narodno dijaštvo želi, da se osnuje centralni odbor, v katerem bi bile po možnosti zastopane vse slovanske znanstvene organizacije.“ (Zora XIV, 164. — Tudi je bil govor o tem, da bi naši dijaški listi objavljali bibliografijo najvažnejših znanstvenih del svojega naroda.)

Pri svojem izobraževalnem delu izvan društva so se „Zarjani“ trudili vzgajati ljudstvo v narodnem duhu, zlasti so si šteli to za svojo nalogo v Gradcu samem, saj je zlasti graškim Slovencem treba narodne zavesti, narodnega ponosa. Zato se je izobraževalno delo Zarjanov v slov. kršč. izobraževalnem društvu „Domovina“ in v slov. kat. izobraževalnem društvu „Kres“ gibal o veliki meri v smeri narodnostne vzgoje članov obeh društev. Pouk v slovenskem jeziku, — l. 1907. otroški vrtec v „Domovini“, ki ga je požrtvovalno vodil tov. phil. V. Rožič, kateri je zbral okoli 12 otrok slovenskih delavcev ter jih učil slovenskega jezika, pa moral vsled boleznj otrok in deloma tudi vsled brezbriznosti odraslih prenehati, — predavanja o slovenski in slovanski zgodovini in književnosti, o lepoti slovenske domovine, o slovenski narodni pesmi, o sv. Cirilu in Metodu, o škofu A. M. Slomšku, Prešernu, Gregorčiču, — dne 9. decembra 1906 so priredili Zarjani v Domovini Gregorčičev večer z življenjepisom, deklamacijo in petjem, — o turških vojskah na Slovenskem itd., sodelovanje pri glediških predstavah (n. pr. marca 1907 je aranžirala „Zarja“ skupno z „Domovino“ „Divjega lovca“, a tudi sicer več predstav), pri raznih zabavnih večerih („vinska trgatev“, Martinov večer, Miklavžev večer), poleti skupni izleti v graško okolico, petje, tamburanje, agitacija za Družbo sv. Mohorja, slov. knjižnica, vse to je vplivalo ugodno, da so ostali mnogi zvesti svojemu narodu.

To izobraževalno delo v narodnem duhu je nadaljevala Zarja, ko je prišla v zimskem tečaju 1909/10 „Domovina“ v liberalne roke, v slov. kat. izobraževalnem društvu „Kres“. Prej pa nam je še omeniti važnih dogodkov v razvoju slovenskega narodno-obrambnega dela.

Takoj v drugem tečaju je stopila večina „Zarjanov“ (osem po številu) v akademično podružnico Družbe sv. Cirila in Metoda v Gradcu, ki so jo bili ustanovili Triglavani l. 1886. „Zarjani“ so se skoz več let pridno udeleževali prireditvev obeh podružnic; akademične in izvunakademične, — razprodajali kolke in vžigalice Družbe sv. Cirila in Metoda, jih seveda uporabljali tudi v lastnem društvu, so se potegovali za to, da postane akademična podružnica in narodno-obrambno delo del skupnega programa graških akademičnih društev, kar se je določilo na skupnem shodu graškega slov. akad. dijaštva, dne 20. maja 1905. „Zarja“ je sedaj dobila svoje zastopstvo v odboru akad. podružnice. „Zarjani“ so sodelovali pri prireditvah podružnice, ki je razvila prav živahno delo-

za slovensko vseučilišče. Na sestanku načelstva v zimskem tečaju 1910/11 je poudaril, tov. Malnerič potrebo socialnega dela Lige; toda predlog ni prodr.

vanje. Tudi po slovenski domovini so se „Zarjani“ udeleževali dela in agitacije za Družbo sv. Cirila in Metoda, zlasti v obmejnih krajih, kjer je n. pr. tov. phil. F. Kotnik predaval na občn. zboru podružnice za Tolsti vrh in okolico dne 30. aprila 1905: O pomenu Ciril-Methodove družbe in njenih podružnic za šolo in vzgojo slovenske mladine; enako so se udeležili „Zarjani“ nekaterih glavnih skupščin Družbe sv. Cirila in Metoda in njenih slavnosti, n. pr. dne 2. julija 1905 narodne slavnosti sv. Cirila in Metoda v Mariboru. — Na skupnem shodu graškega dijaštva, dne 27. nov. 1906 pa je predaval tov. F. Kotnik o otroškem vrtcu v Gradcu, orisal zgodovino graških Slovencev in priporočil otroški vrtec v „Domovini“ skrbi akad. podružnice, ki naj nadalje nabira statistiko za vrtec sposobnih otrok (skupni odbor se je bil namreč zaradi te statistike obrnil na društvi „Naprej“ in „Domovina“; „Naprej“ se sploh ni odzval, „Domovina“ pa je dala le nepopolne podatke) in obrača svoje dohodke v ta namen, da se vzdržuje otroški vrtec v Gradcu.

Toda že so se začeli prepiri v akademični podružnici. Med tem je bilo namreč narastlo narodno-radikalno akad. društvo „Tabor“ ter zahtevalo zase v odboru podružnice večjega zastopstva; „Zarja“ in „Tabor“ sta namreč imela v odboru samo po enega zastopnika, ker si je hotel „Triglav“, po čigar prizadevanju je bila podružnica ustanovljena, obdržati z večjim številom odbornikov vodstvo. „Zarja“ in „Triglav“ sta stala v tem boju na eni, „Tabor“ na drugi strani; to pa deloma zaradi tega, ker je bilo oni čas v „Triglavu“ več nasproti „Zarjanom“ precej konciliantnih društvnikov, deloma zaradi skupnega odpora proti „brezbarvnemu“ namenu društvu, deloma pa zaradi napačnih sredstev, katerih so se posluževali „Taborjani“, da dosežejo svoj namen. Groziti so namreč začeli s policijo, jo tudi dejansko klicali na pomoč za svoje strankarske namene, ne meneč se za odredbe odbora podružnice in osrednjega odbora v Ljubljani. Tako se je pripravljaval v podružnici vedno večji razdor na vsakem občnem zboru. Število radikalcev je bilo še premajhno, da bi se mogli polastiti podružnic. Ko pa so dobili v letnem tečaju 1907 največjo številno moč, se jim je posrečilo, polastiti se večine mandatov. — Zanemiv je trenotek njihove zmage: zmage pijani poskakajo med zborovanjem na mize in zapoje neko pesem (menda svojo radikalno himno). — „Zarjani“ in „Triglavani“ so bili že siti tega boja. Ko pa so uvideli „Triglavani“, da je na strani radikalcev premoč, so — stopili na njihovo stran in začeli skupno s „Taborjani“ boj proti „Zarjanom“ v akad. podružnici pod vodstvom radikalnega voditelja iur. Alberta Kramerja in phil. I. Steblovnika.¹

Tako se je približal občni zbor, dne 28. junija 1907 na katerem je zahteval v imenu „Zarjanov“ tov. J. Puntar dva zastopnika za „Zarjo“. Z zasmehovanjem „Zarje“ so „Taborjani“ in „Triglavani“ odgovorili na to zahtevo, nakar je izjavil v imenu „Zarje“ tov. A. Juvan, da „Zarjani“ korporativno zapuste akad. podružnico, ker se jim je pokazalo, da so tu odveč in „Zarjani“ radi ustrezajo nasprotnikom (Zora XIII, 160—161). Pokazalo se je, da loči „Zarjane“ in liberalno dijaštvo nasprotujoče si pojmovanje o načelih narodnega dela, o značaju narodne kulture. Saj so „Zarjani“ izzvali od nasprotnikov izpoved, da hoče združena svobodomiselna mladina nastopiti proti šolskim sestram, proti „klerikalizmu“ v Družbi sv. Cirila in Metoda. To je bil prvi nastop, ko so združeni narodno-radikalni in liberalni slovenski dijaki pokazali, kako si predstavljajo složno delo za prospeh slovenskega naroda. „Omladina“ je pri tej priliki zapisala te-le besede: „Klerikalni dijaki naj raje zvesti svojim načelom nabirajo darove,

¹ Prim. Zora XIII, 47. Omladina III, 154.

namesto za Družbo sv. Cirila in Metoda, za zamorčke in za sv. misijon na Kitajskem.¹ Da, občni zbor, dne 28. junija 1907, ni imel pomena samo za Gradec, marveč je imel dalekosežne posledice: ta občni zbor je postal „mejni k v razvoju slovenske narodno-obrambne misli“ (tov. Puntar). Ko so namreč liberalni dijaki videli, da so lahko izpodrinili „Zarjane“ iz odbora, so šli dalje in so še istega leta na veliki skupščini Družbe sv. Cirila in Metoda v Boh. Bistrici pod vodstvom iur. A. Kramerja in iur. G. Žerjava pod firmo narodnega radikalizma povzročili razdvoj v Družbi sv. Cirila in Metoda. — Tako se je pokazalo, da je stranka, ki je začela delati v znamenju politične brezbarvnosti in nadstrankarstva, se povspela do politične brezznačajnosti in končala s političnim radikalizmom.²

Isti proces se je izvršil v graškem slov. „Sokolu“, ki je bil ustanovljen v zmislu sklepov skupnega shoda vseh graških slov. akademikov, kateri se je vršil dne 27. nov. 1906 (po ustanovitvi „Sokola“) in v zmislu ustanovnega občnega zbora „Sokolovega“, dne 27. okt. 1906 — za akademike vseh struj v prosep graških Slovencev. Ravno zaradi poziva „Sokola“ na vse dijake se je tudi „Zarja“ odzvala povabilu in dobila zastopstvo v „Sokolovem“ odboru. — Toda tudi tu so liberalni dijaki kmalu predružačili svoje mnenje (z nekaterimi izjemami) in začeli napadati „Zarjane“, zopet pod vodstvom iur. A. Kramerja. Sekundiral je seveda „Slov. Narod“; na izrednem obč. zboru „Sokola“ je med M. Černič sicer zavrnil napad „Slov. Naroda“ ter izjavil v imenu odbora, da „Sokol“ ni politično društvo in da je svobodomiselnost v tem zmislu, da vsakemu pusti svobodo mišljenja in političnega prepričanja; v istem zmislu je nastopil phil. Janc. Toda ker so se napadi na „Zarjane“ redno ponavljali in ko je odbor „Sokola“ sklenil paziti na to, kdo stopi v društvo, so izstopili v letnem tečaju 1907.

Obrnili so se nato do češkega „Sokola“, da bi jim (proti odškodnini) prepustil svojo telovadnico, kjer so telovadili že prejšnja leta. Zastonj! Po dvakratni ali trikratni telovadbi je češki „Sokol“ Zarjanom odpovedal (pod vplivom radikalnega in liberalnega dijaštva) svojo telovadnico iz „higieničnih in drugih“ vzrokov. Tako je nastopil del češke organizacije proti slov. kat. — narodnemu dijaštvu.

Dogodki v Družbi sv. Cirila in Metoda v domovini so vplivali tudi na narodno-obrambno delo kat. akad. dijaštva. „Zora“ je dala navodilo (Zora XIV, str. 12), naj se pošiljajo denarni prispevki na uredništva katoliških časopisov v obmejnih deželah s pripombo, naj se porabi denar le v obmejnih krajih, kjer nimajo liberalci besede. „Zarja“ je sklenila (30. okt. 1907) še nadalje rabiti kolke Družbe sv. C. in M., dokler nimamo boljših in dokler so še šolske sestre v njenih šolah; tudi si je nabavila nabiralnik.³ Ko pa je prevzela narodno-obmejno delo S. K. S. Z. v svoj delokrog, se je sklenilo dne 3. nov. 1908, da se uporabljajo kolki S. K. S. Z. (Obmejnim bratom v pomoč), kmalu nato tudi njene vžigalice. S. K. S. Z. je obrnila posebno pozornost na obmejne kraje. V letnem tečaju 1909 se je vršil njen občni zbor v Rožu na Koroškem, kjer je zastopal „Zarjo“ tov. Logar. — Pa še neki važen dogodek nam je zabeležiti, ki je gotovo važen tudi za razvoj narodno-obrambnega dela kat. Slovencev; dne 19. okt. 1909 se je izvršila ustanovitev „Vseslovenske Ljudske Stranke“, ki si je pridela priimek „vseslovenska“ ravno z ozirom na obmejne Slovence ter tako pokazala, da se hoče tudi na političnem polju bojevati za pravice Slo-

¹ Zap. odborove seje dne 30. oktobra 1907.

² T. j. s svobodomiselnim političnim radikalnim strankarstvom.

³ Prim. Zora XIII, na platnicah št. 11. in 12.

vencev v obmejnih deželah. Obenem je ta dogodek velikega moralnega pomena, ker je ovrgel nasprotja med Slovenci posameznih slovenskih dežel.

Med tem pa je „Zarja“ pridno delala na lastno roko. Lahko rečemo, da je postala ločitev v akad. podružnici ter Družbi sv. Cirila in Metoda in napad liberalnih dijakov na „Domovino“ — povod veliko vnetejšega dela „Zarjanov“ na narodno-obrambnem polju. Ustanovili so si svoj narodno-obrambni kljub, ki je začel sistematično delo za Slovence v Gradcu, na slov.-nemški štajerski meji (Št. Ilj) in na Gorenjem Štajerskem.

Gradec je mesto slovenske manjšine; zasluga „Zarjanov“ je, da so vzbudili v slovenski javnosti veliko zanimanje za graško vprašanje,¹ kakor je vladalo med Slovenci kdaj prej. „Zarjani“ niso nastopali proti geslu: Proč od Gradca, ki se je začelo zlasti poudarjati od l. 1901. dalje, posebe z zahtevo, da se n. pr. ustanovi za slovenski Štajer posebni slovenski oddelek pri c. kr. namestništvu za Štajersko. Pač pa so „Zarjani“ spoznali pomen modernega mesta, ki ima kolikortoliko industrijski značaj ter značaj velikega mesta, ki je — kakor vsako moderno mesto — nujno odvisno v marsikaterem oziru od dežele, odvisno v našem slučaju od slovenskega življa na Štajerskem, spoznali tudi, — da je na drugi strani tudi slovenski živelj bolj ali manj navezan na Gradec. Zato je dobilo narodno-obrambno delo „Zarjanov“ še bolj socialen značaj, kot ga je imelo prej. Tako se je obravnavalo dne 2. maja leta 1910. na posebnem prijateljskem sestanku vprašanje narodno-obrambnega dela ravno s tega stališča. Vršila so se poročila o nravnem in gmotnem položaju graških Slovencev, o množini Slovencev v raznih obrtih, tovarniških delih, uradih, o potrebah slovenskih delavcev in služkinj v Gradcu, o panogah gospodarske odvisnosti Gradca od Slovencev in narobe, o statistiki graških Slovencev in njih kreditnih razmerah, — poleg vprašanja o slovenskem domu v Gradcu, ki je bilo v „Zarji“ aktualno ves čas nje-nega obstanka. — Tudi so začeli „Zarjani“ obračati večjo pozornost narodno-obrambnemu delu „Südmärke“ in „Schulvereine“, zlasti njiju finančnemu narodno-obrambnemu sistemu; v tem zmislu je predaval tov. A. Ogrizek na občnem zboru S. D. Z. l. 1909. v Ljubljani; delo nemških obrambnih društev pa je zlasti pazljivo opazoval tov. J. Brozovič, ki je spisal o tem predmetu poseben članek v „Koledarčku slov. kat. nar. dijaštva“ za l. 1910. 11., kjer opisuje natančneje nemško narodno-obrambno politiko na Spodnjem Štajerskem, slasti v Št. Ilju. — Tudi „Slovenska Straža“, na katere ustanovnem občnem zboru je zastopal „Zarjo“ tov. Ogrizek, kakor že prej na narodno-obrambni enketi S. K. S. Z., dne 16. oktobra 1909, kjer je izposloval izdatno podporo za društvo „Kres“, je začela takoj izpočetka narodno obrambno delo z gospodarskim programom. Res je sicer, da je napačna trditev, da bo gospodarsko močnejši narod zmagal, slabejši pa podlegel, kajti kapitalizem ima svoja pota, toda enako resnično je, da so oni časi minuli, ko se je narodnostno vprašanje krilo z jezikovnim. —

„Zarja“ je tudi v „Kresu“ izpolnovala svojo narodno dolžnost: izobrazba v „Kresu“ se je vršila v narodnem duhu, kot prej v „Domovini“. Velik napredek pa so dosegli „Zarjani“ v „Kresu“ v tem oziru, da so si vzgojili med Kresjani in Kresjankami vrle agitatorje za slovensko stvar. Takoj po ustanovitvi „Kresa“ (dne 22. junija 1909) so skrbeli „Zarjani“, da dobi „Kres“ lepo slovensko knjižnico, da se je gojila slovenska pesem; tov. Juvan je ustanovil v „Kresu“ izvrsten mešan zbor, ki bi bil vsakemu

¹ Prim. U.: Graško vprašnje, Zora XVII.

društvu v čast, — da so se vršila redna predavanja,¹ slovenske deklamacije, gojil narodni ponos, ki je v Gradcu zelo potreben, da se je začel nabirati denar za slovenski dom, da se je vršil redni pouk v slovenščini in se gojila ljubezen do slov. domovine. Več o delu „Zarjanov“ v „Kresu“ v naslednjem poglavju; naj omenimo le, da je oskrbela po prizadevanju „Zarjanov“ „Slov. Straža“ „Kresu“ lep, premakljiv oder, ki je vzbudil v društvu novo življenje, da so morali Kresjani nastopiti pri zadnjem ljudskem štetju v Gradcu v kakih 20 slučajih s pritožbo proti nepravilnemu postopanju magistratnih števni komisarjev, da se je že na imenovanem sestanku dne 2. maja 1910 izvolil poseben komité v Zarji, ki naj bi skrbel za nakup slovenskega doma v Gradcu, v katerega so bili izvoljeni starešine Ljubša, Rojnik, Malnerič in tt. dr. Božič, Brozovič in Rueh. Ta komite ni več izgubil svojega cilja izpred oči, dokler se mu ni posrečilo s pomočjo „Društva sv. Marte“ in „Slovenske Straže“ izvesti načrt. Vnet zaveznik graških katoliških Slovencev je postal tudi č. g. Janez Kalan, čigar prizadevanju se morajo graški kat. Slovenci posebno zahvaliti, da so dobili svoj dom. —

„Zarjani“ so tudi izkušali po svojih načelih podpirati graške slovenske obrtnike. Naj še omenimo, da so se nekateri „Zarjani“ posebno trudili, seznaniti se z razmerami ogrskih Slovencev v Gradcu in jim donašali slovenske časopise. Enako so pošiljali slovenske časopise delavcem na Gorenjem Štajerskem.

Delo „Zarjanov“ v Št. Ilju je začel že leta 1907. tovariš Rožič. Vendar so „Zarjani“ stopili v ožjo zvezo s Št. Iljčani šele naslednja leta. Tako je društvo priredilo skupni izlet v Št. Ilj, dne 14. svečana 1909, ter nastopil pevski zbor „Zarje“ na tej veselici bralnega društva v Št. Ilju; enako je sodeloval pevski zbor „Zarje“ pri tamošnji veselici dne 14. nov. 1909. — „Zarjani“ so stopili v ozek stik z g. Thalerjem, županom v Št. Ilju ter z g. Žebotom, vrlim organizatorjem Slovencev v Št. Ilju. Priredili so tudi nekaj predavanj v Št. Ilju, tovariš Ogrizek se je udeleževal sej tamošnjega bralnega društva; tudi je bilo društvo zastopano pri otvoritvi društvenega doma, dne 9. septembra 1910,² kjer so Nemci pokazali svojo oliko. Tudi pri drugih prilikah so Zarjani radi obiskali vrle Št. Iljčane. — Vsled Südmarkinega naseljevanja nemških protestantov je dobilo narodno-obrambno delo v Št. Ilju velik pomen za ohranitev katoliškega duha med Slovenci. — Da bi slovenske obmejne kraje bolje spoznali, so prepotovali nekateri tovariši slovensko-nemško mejo na Štajerskem, tako tovariši Ogrizek, Kramberger; gornje-štajerske slovenske kolonije v Kapfenbergu, Bruku, Ljubnem, Donavicah, Kefljah, Lankovicah pa so ponovno obiskali tovariši Rueh, Ogrizek in Malnerič, o čemer več v naslednjem poglavju. Tudi so „Zarjani“ izkušali, vzbuditi v slovenski domovini, zlasti po izobraževalnih društvih, zanimanje za obmejne brate in narodno obrambno delo. — Važna točka v narodnem programu „Zarje“ in slovensko-katoliškega narodnega dijaštva je bilo delo za slovensko narodno šolstvo.

Na III. slovenskem katoliškem shodu je poročal tovariš phil. Josip Puntar o željah slovenskega dijaštva glede slovenskega srednjega

¹ N. pr. predavanje tov. Kovača o zgodovini naše narodne probuje (10. dec. 1910), č. g. Ljubše: o Kremplju, predavanje istega g. o Slovencih na Zgornjem Štajerskem, č. g. Gomilšeka: o organizaciji graških Slovencev, tov. Logarja: O ljudskem štetju i. dr.

² S. D. Z. je zaradi protestantovske (proč od Rima) agitacije objavila v praškem časopisu „Union“ poziv na katoliške Nemce, da se postavijo tej agitaciji po robu. Zora, str. 155.

šolstva; na njegov predlog so bile sprejete sledeče resolucije: Katoliški shod zahteva, da c. kr. vlada uvede po Slovenskem v vse srednje šole kar največ mogoče slovenščino kot učni jezik in razširi tedenski pouk v slovenščini na tri, oziroma štiri ure. — Katoliški shod zahteva, da se nastavljajo na srednjih šolah po slovenskem samo slovenski profesorji.¹

Nekateri „Zarjani“ so prav pridno zbirali statistiko o slovenskem srednješolskem dijaštvu, tako zlasti tovariši V. Polak in J. Puntar. Prvi je spisal v Zori XIII, stran 67 sl., članek z naslovom: Naš šolski program, ki konča z geslom: Na naših tleh, naše šole! Na sestanku v Gorici leta 1908. pa so bile sprejete na predlog tovariša Kemperla (Danica) resolucije, ki zahtevajo slovenske ljudske, slovensko meščansko in trgovsko šolo, slovensko moško učiteljišče in samostojno slovensko gimnazijo in realko v Gorici. — Splošna želja katoliškega dijaštva je bila, da se kolikor mogoče poslovenijo vse srednje šole na Kranjskem, v Celju, Mariboru, Celovcu, Gorici in Trstu ter da se ustanovi v Trstu slovenska trgovska akademija.² Poleg slovenskega vseučilišča pa je zahtevalo slovensko katoliško dijaštvo: jugoslovansko tehniko in poljedelsko visoko šolo.³

Slovensko vseučiliščno vprašanje.

Izredno živahna je bila agitacija za slovensko vseučilišče l. 1901./02. Nikdar prej se ni zanimala slovenska, ni slovanska javnost tako za slovensko vseučilišče, kot v imenovanem letu. Zborovalo se je ponovno v vseučiliških mestih Gradcu, Pragi, na Dunaju, zborovalo solidarno s slovenskimi dijaki hrvatsko dijaštvo v Zagrebu, zborovalo ljubljansko meščanstvo, Slovenska krščansko-socialna zveza; nebroj peticij so poslali vladi. Tudi „Zarjani“ so se udeležili tega leta zborovanj graških vseučiliščnikov, „dasi vodijo akcijo nam nasprotni vseučiliščniki. Mi se pridružimo stvari, ker je potrebna“.⁴ Dne 7. novembra 1901 je zborovalo slovensko dijaštvo na vseučilišču, — rektor je to pot dal dvorano na razpolago, — ter izročilo rektorju spomenico s 170 podpisov. — Pač pod vplivom zgodovinskih pravic na vseučilišču v Gradcu je sestavilo graško slovensko dijaštvo dne 10. decembra 1901 spomenico,⁵ v kateri zahteva, da se ustanove začasne slovenske stolice na Dunaju in v Gradcu. Tudi je zahtevalo slovensko dijaštvo že leta 1901., da se prizna izpitom na vseučilišču v Zagrebu tudi v Avstriji veljavnost. — „Slovenec“ je že poročal dne 19. decembra 1901, da je justični minister pripoznal v principu veljavnost izpitov na zagrebškem vseučilišču tudi za tostransko državno polovico in splitsko „Jedinstvo“ je te vesti potrdilo ter dostavilo, da se bodo že v drugi polovici tekočega šolskega leta pripoznali izpiti na zagrebškem vseučilišču tudi za Avstrijo. Toda ta vest je bila prezgodnja.

Skupno z „Danico“ je „Zarja“ prvič manifestirala za slovensko vseučilišče na petem sestanku slovenskega krščansko mislečega dijaštva, dne 25. avgusta 1903. Sestanek je sprejel na predlog tovariša Marinka („Danica“) resolucije, ki zahtevajo, da ustanovi vlada v Ljubljani slovensko vseučilišče, in sicer takoj pravno in bogoslovno fakulteto, polagoma pa

¹ III. slov. kat. shod, str. 75—76.

² Prim. imenovani članek tov. Polaka, Zora XIII, 68.

³ Istotam.

⁴ Zap. obč. zb. dne 27. nov. 1901.

⁵ Slovenec, 12. dec. 1901.

celo vseučilišče; dalje, da se prizna Italijanom pravica do vseučilišča, da pa se protestuje proti italijanskemu vseučilišču v Trstu ali Gorici, da se izrazi jugoslovanskim poslancem priznanje in zaupanje in da se izrazi nada, da bodejo nastopali v vseučiliščni zadevi složno vsi slovenski akademiki brez razločka ter da se naj vrši leta 1905. v Ljubljani shod vseh slovenskih akademikov s programom: slovensko vseučilišče.¹

V zimskem tečaju 1904/05 so zahtevali nemški burši v Gradcu povodom dogodkov na vseučilišču v Inomostu, da odstraniti rektorja vseučilišča in tehnike iz vestibulov vse deske nenemških akadem. društev. Od rektorja na vseučilišču so celo zahtevali, naj prepove slovenskim akademikom govoriti na vseučilišču v slovenskem jeziku, češ da je poslovni jezik na vseučilišču nemški. Rektor vseučilišča se zahtevi ni odzval, rektor tehnike pa je dal takoj odstraniti vse nenemške deske. Po inavguraciji rektorja tehnike so vrgli nemški burši štiri Slovence iz vestibula tehnike, ker so ti govorili med seboj slovenski. To je izzvalo manifestacijo za slovensko vseučilišče in protest vseh slovanskih visokošolcev v Gradcu proti brutalnemu nemškemu nasilju, dalo tudi povod skupni akciji graških akademiških društev v zadevi slovenskega vseučilišča.

Dne 16. novembra 1904 je bil sprejet na občnem zboru „Zarje“ predlog tovariša V. Rožiča, da se pošlje „Triglavu“ in „Taboru“ dopis s sledečo vsebino: „Razmere med slovenskim dijaštvom v Gradcu so se bistveno izpremenile. Zato sedanji slovenski vseučiliščni odbor po našem mnenju nikakor ne odgovarja razmeram in dobri slovenski stvari — slovenskega vseučilišča, za katero moramo vsi, brez razlike mišljenja, kot en mož edino nastopati in se boriti. Izključena naj bo vsa strankarska politika; zato predlagamo: izvoli naj se vseučiliščni odsek devetih članov: predsednikov vseh treh društev in po dva člana iz vsakega društva, katere izvoli vsako posamezno društvo, in sicer: predsednika za dobo predsedništva in člane za dobo njih študiranja v Gradcu, ki pa prenehajo biti člani odseka, ko so izstopili iz društva, ki jih je izvolilo. Predsednik tega odseka naj bo vsako polletje en predsednik vseh treh društev, in sicer od začetka po starosti društev: Triglav, Zarja, Tabor.“² Navedli smo ta predlog, ker je bil merodajen za sestavo skupnega lokalnega odbora vseh treh društev. Nameravani vseučiliščni odsek se ni ustanovil. „Tabor“ je odgovoril s svojim predlogom, „Triglav“ pa ni bil pripravljen predruščiti vseučiliščni odsek, „ker ga ima tudi „Slovenija“ na Dunaju sama v rokah.“³ Pač pa je prevzel boj za slovensko vseučilišče leta 1905.⁴ odbor graških slovenskih akademikov, ki se je ustanovil največ po prizadevanju „Zarjanov“. Ko je ta odbor prenehal (vsled nasprotja med „Taborjani“ in „Triglavani“), je prenehalo redno skupno delo „Zarje“ z ostalima društvama za slovensko vseučilišče. — Prevzela pa je boj za slovensko vseučilišče v svoj program „Slovenska dijaška zveza“ (že v svojih pravilih).

Na III. slov. kat. shodu l. 1906. je ponovilo slov. kat. dijaštvo svoje zahteve z važnimi pristavki, ki jih je predlagal referent tov. J. Modic („Danica“): v Ljubljani naj se ustanovi popolno vseučilišče s slovenskim in hrvaškimi učnim jezikom; slov. kat. dijaštvo naj se posveča

¹ Zgod. Danice, str. 121.

² Zap. obč. zbora, dne 16. XI. 1904.

³ Triglav, str. 68.

⁴ Dne 14. nov. 1905 je zborovalo pri „Divjem možu“ vse nenemško graško akad. dijaštvo, kjer se je izrekel protest proti strankarskemu ravnanju rektorja (univerze) in so se izrazile simpatije dunajskemu nenemškemu dijaštvu zaradi njih bojev z nemškim terorizmom.

tudi po končanih študijah nadaljnji strokovni izobrazbi; izpiti na vseučilišču v Zagrebu naj dobe veljavo tudi za tostransko polovico.¹ Ravno za zadnjo zahtevo je pozneje nastopala „Zarja“. Ob priliki „Domagojeve“ obletnice sta zastopnika „Zarje“ (tov. Juvan in tov. Malnerič) dosegla, da se je začela akcija, ki zahteva, naj hrvaška vlada razširi ter izpopolni zagrebško vseučilišče, zlasti naj se izpopolni kolegiji za avstrijsko pravo. Pri tej priliki se je sestavil memorandum slovenskih in hrvaških katoliških akad. društev, katerega je ponesla dne 10. decembra 1907 posebna deputacija „Slovenskemu klubu“ na Dunaju, kar je bilo v zmislu resolucij zagrebškega sestanka v velikih počitnicah l. 1907., na katerem je manifestiralo združeno slov. in hrv. kat. dijaštvo za isti enakopravni odnosaj zagrebškega vseučilišča napram avstrijskim vseučiliščem, kot ga avstrijska med seboj uživajo, ter zahtevalo (na predlog tovariša Kemperla), da se ustanovi v Ljubljani popolno vseučilišče s slovensko-hrvaškim učnim jezikom in da se osnuje na zagrebškem vseučilišču medicinska fakulteta.² L. 1909. je predlagal sam hrvaški ban c. kr. naučnemu ministrstvu, da se priznajo izpiti, rigorozi, diplome zagrebškega vseučilišča tudi v Avstriji; isti predlog so stavili slovenski in hrvatski poslanci (Narodne Novine, dne 20. listopada 1909) v svoji spomenici na avstrijsko vlado, ker bi bilo to v korist Dalmacije, Primorskega, Kranjske, slov. Štajerske in slov. Koroške ter Bosne in Hercegovine.

Kar se tiče bojev za slovensko vseučilišče je še omeniti nekatere važnejše dogodke. — V zimskem tečaju 1907/08 je poslala „Zarja“ obenem z ostalimi slovanskimi društvi v Gradcu memorandum obema jugoslovanskima kluboma (recte: slovanskemu in jugoslovanskemu) za ustanovitev slov. vseučilišča. Povod temu so dale zopet demonstracije nemških buršev (vsled izgrediv italijanskih dijakov na graškem vseučilišču). Zastrazili so vhod na vseučilišče, zahtevali od vsakega častno besedo, da je Nemeč, ker ga sicer ne puste na vseučilišče. Zopet nekateri burši pa so zahtevali za vstop na vseučilišče od vsakega 2 K za „Südmarko“; ta nečuvenost se je dogodila tudi nekemu članu „Zarje“. Jugoslovanski akademiki so torej skupno vložili pri rektorju memorandum, v katerem so zahtevali dvorano na univerzi za protestni shod in za doščjenja na ta način, da pusti rektor nabiti na deski v vestibulu ukor nemškemu buršem. Rektor prof. dr. Hanausek je odgovoril, da obžaluje, da se je kaj takega pripetilo, da jamči, da se takšni dogodki več ne pripete, da pa ne more dati dvorane na razpolago, tudi ne nabiti ukore nemškemu buršem, pripravljen pa je, krivce kaznovati. — Po posredovanju prof. dr. Murka se je dijaštvo zadovoljilo z rektorjevo izjavo.

Svojo zahtevo po slov. vseučilišču je ponovilo slov. kat. nar. dijaštvo zopet na svojem sestanku v Gorici, dne 22 avg. l. 1908.

Vseučiliščni boji v zimskem tečaju 1908/09 so znani iz brošurice „Boj za slovensko vseučilišče“, katero jo izdala S. D. Z. in ki jo je spisal tov. A. Veblé, član bratskega društva „Danice“. Tudi je posvetilo uredništvo „Zore“ l. 1909. slov. vseučiliščnemu vprašanju posebno številko (št. 5). Začeli so se ti boji, ko so italijanski dijaki prišli dne 23. nov. 1908 z revolverji v avlo dunajskega vseučilišča in začeli streljati na nemške burše.

V Gradcu bi to pot vseučiliški boji najbrž sploh ne bili nastali, vsaj ne v tej obliki, kakor so se vršili, ako bi jim ne bil dal povoda sam rektor vseučilišča, prof. dr. Hildebrand, ki je dal nabiti v vestibulu znani

¹ V zahtevah glede katoliških učnih moči smo govorili že na drugem mestu.

² Zora XIV, 150.

članek dunajskega prof. dr. Brockhausna iz „Neue Freie Presse“, dne 25. novembra 1908, — v katerem dr. Brockhausen namiguje, naj nastopijo Nemci in Italijani skupno proti Slovencem. Slovenski dijaki so zahtevali, da rektor odstrani imenovani članek in da slov. dijakom dvorano za zborovanje na razpolago. Ker se je obotavljal, je prišlo ravno na dan 2. dec. l. 1908, t. j. na dan šestdesetletnice vladanja presvetlega cesarja do žalostnih dogodkov, kateri so popisani v imenovani brošuri str. 41 sl. Napačno bi bilo misliti na podlagi stavka v imenovani brošuri: „Naravno, da je vzkipela končno slovenska kri; prišlo je do spopada, kjer je bilo več Slovencev težko ranjenih“ (str. 41.), — da so Slovenci napadli Nemce. Res je, da so nemški burši, oboroženi s palicami in gorjačami, napadli odhajajoče Slované ter začeli pretep, tako da sta dva Slovenca obležala na tleh, dočim je bilo nekaj drugih ranjenih (med njimi tudi en član „Zarje“). — Rektor je naposled izjavil, da ne da dvorane češ: „Ne imejte me za tako naivnega, da bi Vam po ljubljanskih dogodkih prepuščal dvorano za zborovanje.“ — Pri odhodu deputacije pa je ravno na pragu (glavnega) vseučilišnega poslopja udaril neki nemški burš voditelja deputacije, da mu je odletel ščipalnik; ko ga je pozval, naj pove svoje ime, ga že ni bilo več; ko pa ga je hotel voditelj deputacije pozvati na odgovor v graških časopisih, ni hotel sprejeti poziva noben graški časopis.¹ — Kakor ostala društva, tako je bila tudi „Zarja“ prisiljena protestirati proti temu postopanju na posebnem shodu v svojih lastnih prostorih, ker ni bilo dobiti v Gradcu dvorane za skupni protestni shod. — Slovenska akademična društva so poslala povodom teh demonstracij ekscelenci ministrskemu predsedniku in naučnemu ministru posebno spomenico. „Zarjo“ je zastopal tov. R. Jesenko. — „Zarjani“ so pozivali slov. dijaštvo ponovno na graško vseučilišče, tako že l. 1905. („Zora“ XI, 46), enako tudi ob tej priliki: „V Gradec torej, kdor hoče postati narodni mučenik, a tudi neustrašen bornik in prosvetnik!“ („Zora“ XV, št. 5: Radikalci vsi na krov!)

L. 1909. se je ustanovil v Ljubljani vseučilišni odsek s sledečimi zastopniki: deželni glavar kranjski, dva zastopnika deželnega odbora, župan ljubljanski, dva zastopnika ljubljanskega občinskega zastopa, štirje kranjski državni poslanci, trije zastopniki bogoslovnega učilišča ljubljanskega, po dva zastopnika Slov. Maticе, Pravnika in Leonove družbe in en zastopnik srednješolskih učiteljev.²

Na svojem počitniškem sestanku l. 1909. je slov. kat. dijaštvo zopet manifestiralo za slov. vseučilišče; tov. J. Mazovec („Danica“) je predaval na tem sestanku: o slov. vseučilišču in Jugoslovanih, kjer je podal natančno sliko razvoja slov. vseučilišnega vprašanja.

V letnem tečaju 1910 je „Zarja“ izpočetka podpirala stremljenje slov. dijaštva v Pragi, da se ustanove v Pragi slovenska predavanja iz prava, k čemer je „Zarja“ pristavila, naj se dovoli slovenskim slavistom delati v Pragi izpit iz slovenščine, ker pa je dobila vsa zadeva vsled čudnih liberalnih mahinacij politično lice in ker so začeli radikalni dijaki agitirati za slov. vseučilišče v Trstu — proti svojemu lastnemu sklepu v Trstu, dne 6. sept. 1905,³ hoteč onemogočiti bogoslovno fakulteto, je nastopilo proti temu združeno slov. kat. dijaštvo, obsodilo stališče narodno-naprednega in narodno-radikalnega dijaštva ter protestiralo, da

¹ Prim. tudi: Marko Natlačen: Anarhija na avstrijskih vseučiliščih, Zora XV, str. 86 sl.

² Slovenec 1909, št. 37.

³ Iz naroda za narod, str. 19.

izdaja del slov. dijaštva svoje sklepe za sklepe celote¹ izrazilo poslancem Slov. kluba svoje zaupanje in se jim zahvalilo za njihov odločni nastop v boju za dosego končnega cilja: popolnega slovenskega vseučilišča v Ljubljani in reciprocitete zagrebškega vseučilišča.

„Zarjani“ so hoteli, da bi dobili Slovenci vseučilišče, ki bi naj bilo res duša kulturnega življenja slovenskega naroda. Zato so izkušali obenem z ostalim slov. kat. dijaštvom vzbuditi za vseučiliščno idejo najširše kroge slov. naroda ter so pridno nastopali pri shodih S. D. Z. za slovensko vseučilišče. S. D. Z. je priredila samo pozimi 1908/09 — 19 predavanj za slov. vseučilišče; dne 10. jan. 1909 pa se je največ po prizadevanju S. D. Z. vršil v Ljubljani velik manifestacijski shod za slovensko vseučilišče, katerega se je udeležilo nad 3000 zborovalcev. Na tem zborovanju je protestiralo slov. akad. dijaštvo proti terorizmu, ki vlada na nemških vseučiliščih, zahtevalo takojšnjo ustanovitev slov. pravne fakultete in državne ustanove za slov. docente, protestiralo proti ustanovitvi italijanskega vseučilišča v Trstu, proti nastopu dunajskega rektorja, odobrilo nastop jugoslovanskih poslancev in se izreklo za solidarno z zahtevami Čehov in Rusinov. Tudi so izkušali člani S. D. Z. zainteresirati naše severne brate za slov. vseučilišče. „Vlčková Osvěta“ je objavila obširen članek izpod peresa tov. cand. iur. A. Vebléta („Danica“), poljska revija „Świat Słowiański“ pa je priobčila članek: Sprawa uniwersytetu słowieskiego, ki ga je napisal tov. cand. phil. F. Stelé („Danica“), dočim so hrvatski člani „Zarje“ izkušali, med Hrvatji (tov. Popović) vzbuditi večje zanimanje za slov. vseučiliščne zahteve.²

Demokratični duh, ki je vladal v „Zarji“, je celo zahteval, da se najprej dvigne vsestranska izobrazba slovenskega ljudstva in da nastane tako organskim potom slovensko vseučilišče v Ljubljani, kot živa potreba ljudstva in živ izraz njegove duše. V tem zmislu je razumeti predlog tov. Puntarja na občnem zboru Leonove družbe l. 1909., da naj se ustanovi ljudsko vseučilišče v Ljubljani. Kajti tudi v vseučiliščnem vprašanju si je stavila „Zarja“ za nalogo, da ostane zvesta spoznanju, „da je izšla iz slov. naroda in da čuti zanj, kost njegove kosti in kri njegove krvi“. (Prim. tudi Puntarjev članek: Pot do vseučilišča, D. i. S. 1909.) Da se je „Zarja“ udeleževala tudi narodnih slavnosti, smo že omenili. Naj samo še omenimo nekatere važnejše nastope; udeležba pri prireditvah graškega „Napreja“ tudi potem, ko so dobili društvo liberalni dijaki v roke (pa ga zopet zanemarili), pri odkritju Vegove spominske plošče v Zagorici dne 25. nov. 1904, kjer je govoril tov. Rožič o zaslugah Jurija barona Vege za Slovence pri ogromni udeležbi 1500 ljudi;³ odkritja Prešernovega spomenika v Ljubljani 10. sept. 1905 (S. D. Z. je položila pred Prešernov spomenik venec); odkritja Vilharjevega spomenika v Postojni 2. avg. 1906; pogreba pesnika Simona Gregorčiča dne 25. nov. 1906; pogreba nar. žrtev Adamiča in Lundra, padlih 20. septembra 1908; pogreba dr. Benjamina Ipavica (umrl 20. decembra 1908); nekaterih obletnicah (štiridesetletnice Blaž Potočnikove čitalnice v Št. Vidu nad Ljubljano; pozdrav pesniku in pisatelju Stritarju ob sedemdesetletnici; prijateljski večer s predavanjem o zaslugah vseuč. profesorja dr. Štreklja dne 26. nov. 1910.)

¹ Zap. odb. seje. 4. VII. 1910.

² Ti podatki so navedeni po spisu tov. Marka Natlačena (Danica): „Zgodovina slov. kat. nar. dijaštva“, ki je namenjena za Almanah slovanskega katol. dijaštva, pa je ostal v rokopisu.

³ Zora XI, 5.

Promocije svojih članov se je udeleževalo zastopstvo „Zarje“ s trakovi, dokler so bile promocije javne. Ko pa so vsled že navedenih vzrokov javne promocije prenehale, so promovirali „Zarjani“ tudi nadalje s trakom, seveda brez zastopstva „Zarje“.¹

Socialni značaj in socialno delo.

„Zarja“ se je — lahko rečemo — rodila v socialnem delu; saj so začeli katoliško misleči slovenski akademiki v Gradcu svoje delo najprej v izobraževalnem društvu „Naprej“, kjer so hoteli ustanoviti tudi svoj akademiški klub. Ljubezen do dela za preprosto ljudstvo je ohranila „Zarja“ ves čas svojega obstoja, o čemer priča zgodovina organizacij slovenskega ljudstva v Gradcu. Zastopniki slovenskega delavstva so stali ob zibelci „Zarje“ ter jo spremljali v njenih poznejših letih — in obratno.

Naj omenimo prelaskave besede, ki jih je govoril „Zarji“ na čast in v zahvalo prvi predsednik „Kresa“, preprost rokodelec g. Fideršek ob neki priliki v „Kresu“: „Kakor se ne sramuje solnce revnih gorskih koč in poljublja s svojimi žarki tudi krov najbednejšega siromaka, enako se tudi „Zarja“ ne sramuje revnih slov. ljudskih slojev, marveč — posveča ravno njim največjo pozornost. — Kakor pa dobiva „Zarja“ svojo svetlobo od solnca, tako naj tudi dobiva „Kres“ svojo svetlobo od „Zarje!“ — Harmonija med stanovi, zavest solidarnosti tudi z revnimi sloji, — je bil smoter „Zarjinega“ socialnega dela in misel — vodnica socialne vzgoje v „Zarji“. Temu namenu je služilo najprej organizacijsko delo v dijaštvu samem, lastna trdna organizacija in socialna izobrazba lastnih članov.

„Zarja“ in dijaštvo.

Povedali smo že, da je vplivalo na ustanovitev „Zarje“ najbolj kat. akad. društvo „Danica“. Zato sta si ostali „Zarja“ in „Danica“ tudi pozneje, ko je že nastalo več bratskih društev, v posebno ozkem, prijateljskem razmerju. „Zarja“ je dovolila svojim članom, ki odidejo na Dunaj in stopijo v „Danico“, da smejo še nadalje nositi tudi trak „Zarje“. — Zelo pogostokrat se je „Zarja“, zlasti v prvih letih, obrnila na „Danico“ za svet, ki je bil „Zarjanom“ merodajen. Da bi postalo razmerje med „Zarjo“ in „Danico“ čim najožje, je polagala „Zarja“ velik pomen na osebno prijateljstvo med „Daničarji“ in „Zarjani“. V ta namen so napravili „Zarjani“ nekolikrat izlet na Dunaj, da utrde bratsko vez; enako so obiskali „Daničarji“ „Zarjane“ na potu na Dunaj ali z Dunaja, da spoznajo razmere, v katerih živi „Zarja“. Priporočalo se je, da študirajo nekateri „Zarjani“ nekaj časa tudi na Dunaju, da se ohrani v organizaciji isti duh. Več najboljših „Zarjanov“ je dobila „Zarja“ iz „Danice“, ki ji je pomagala tudi v raznih drugih stvareh, n. pr. pri ustanovitvi knjižnice, sestavi poslovnika in v podobnih slučajih. Razmerje med „Danico“ in „Zarjo“ je bilo odkritosrčno in poudarilo se je večkrat, da si nimata „Zarja“ in „Danica“ ničesar prikrivati. Če je nastalo kakšno nespornost, se je jasno in odkrito poravnalo, za kar je moral predvsem skrbeti društveni predsednik. Nasprotja so nastala največ vsled različne taktike, a tudi vsled površnosti odborov. — Ob desetletnici „Danice“ je bila „Zarja“ zastopana polnoštevilno. Bila je to prva skupna manifestacija v večjem slogu.² Ob napadih liberalnega časopisja na „Danico“ se je „Zarja“ izjavila vedno za solidarno z „Danico“.

¹ Pripravljalnemu odboru za posvetitev nove vseučiliške zastave v Zagrebu je poslala Zarja dne 19. maja l. 1907. brzojavni pozdrav.

² Na komerzu Danice je napil tov. Pogačnik narodni ideji. — Zarja je podarila Danici za desetletnico sliko: „Petar Zrinski i Katarina na rastanku“ dne 13. travnja god. 1670. u gradu Čakavcu.

Ker je nastalo glasilo slov. kat. narodnega dijaštva, „Zora“, v naročju „Danice“, je ohranila uredništvo „Zore“ tudi nadalje „Danica“, kar odgovarja tudi potrebam dijaških razmer.

Naj podamo na tem mestu sliko razvoja „Zore“, kakor jo riše tov. iur. Marko Natlačén („Danica“) v že omenjeni „Zgodovini slov. kat. narodnega dijaštva“ (ki je ostala v rokopisu): Ideja kat. dijaškega glasila je bil že pred „Zoro“ realiziral dr. Mahnič z dijaško prilogo „Rimskega Katolika“. Ko pa se je ustanovila „Danica“, je dr. Mahnič takoj svetoval (enako tudi Ig. Kralj), naj bi kat. akademiki izdajali svoje glasilo. In res: komaj par mesecev po ustanovitvi „Danice“ je že zagledala prva številka „Zore“ beli dan. Razpošiljala se je „Zora“ obenem z „Rimskim Katolikom“, dokler je ta izhajal. S tem je bila „Zori“ takoj izpočetka odprta pot v vse slov. kat. izobražene kroge, zlasti med duhovščino, ki ji je ostala do danes, ko se tiska v nad 1500 izvodih, najboljša prijateljica in podpornica. Program „Zore“ je jako lepo označil njen prvi urednik: „Poskusili bomo dokazati, da naroda prav ne ljubi, kdor ne spoštuje njegove vere; mislimo pa tudi, — da Bogu prav ne služi, kdor svoj narod zaničuje“ (Zora V, 26). — „Zora“ je napovedala boj nezdravim razmeram med slovenskim dijaštvom; nastopila je odločno proti frazastemu kričanju o svobodomiselstvu in proti plitvemu navduševanju za narod brez dela; postavila je nasproti svobodomiselstvu krščanstvo, nasproti lenobi delo.

Ko je nehal izhajati „Rimski Katolik“, je postala „Zora“ samostojna. V „Danici“ je imela svojega upravnika, urednika in izdajatelja. Največjo težavo je prizadevalo upravništvo, ker so se upravniki hitro menjali; to je bilo največ vzrok, da se „Zora“ ni mogla zadostno razširiti in ji je morala „Danica“ večkrat pomagati iz deficita. — L. 1905. se je razmerje do „Zore“ tako preuredilo, da je „Zora“ prišla v roke posebnega konzorcija, v katerem imajo poleg starešin (častnih članov) vsa društva svoje zastopnike („Danica“, „Zarja“, S. D. Z. — vsako društvo po dva. Od tedaj se je „Zora“ znatno razširila in postala aktivno podjetje, kar je predvsem zasluga naše prodirajoče organizacije. „Zora“ je vedno prinašala vzgojne članke, v katerih poudarja avtoriteto in navaja dijaštvo k samovzgoji. V prvih letnikih so članki večinoma dijaško-vzgojnega značaja, a ne manjka tudi znanstvenih člankov, posebno socialne vsebine, ki prevladujejo pozneje vedno bolj. Ti članki dokazujejo, kako resno se je bavilo v oni dobi kat. narodno dijaštvo s socialnimi vprašanji, kar nam bo lažlje razumljivo, če pomislimo, da so bili tedaj glavni sotrudniki „Zore“ prvi dr. Krekovi učenci. Z desetim letnikom se je obrnilo v tem oziru na slabše: „Zora“ postane pretežno leposlovna, izboljša pa se že naslednje leto, ko nastopi več delavnih sotrudnikov iz „Zarje“. L. 1905. se je namreč začelo graško dijaštvo intenzivno pečati z dijaškim socialnim vprašanjem, k čemer je dala ravno „Zarja“ iniciativo. —

S XIII. letnikom stopi leposlovje skoro popolnoma v ozadje, na njegovo mesto pride cela vrsta člankov, ki razpravljajo vsakovrstna dijaštva se tikajoča vprašanja. „Zarjani“ so sodelovali to leto izredno pridno; napolnili so več kot polovico XIII. letnika.¹ — Zagrebški sestanek je sklenil (na predlog referenta tov. M. Božiča iz „Danice“) nekaj važnih resolucij v „Zori“, da neustrašno zastopa stališče kat. nar. dijaštva napram vsem dnevnim vprašanjem; da obrača pozornost na slov. vseučiliščno

¹ Letopis Zarje za leto 1906.07. navaja med člankarji Zore sledeče: Josip Puntar (— v, — nt —, I. P., Jos. Prevrat, Bonafide, Homo primigenius, Kontrapika); Zorislav; M. Malnerič; Val. Rožič; Notus; Vencel Polak (P., V. P., V. P. — k, Bilježnik, Zabilježevalec, Nabiratelj); Ivo Česnik (Maksimov); D. G.; Franc Logar; B. Sch.; France Kovač (F. Ks. K.)

vprašanje in na izobrazbo srednješolcev, da podaja sliko gibanja slov. kat. dijaštva, — poleg nekaterih tehničnih nasvetov ter zahteva, da se doda „Zori“ leposlovna priloga. — V zmislu teh resolucij je dobila „Zora“ l. 1907. prilogo „Srednješolec“,¹ ki se je leto pozneje izpremenila v leposlovno prilogo: „Prvi cveti“. Obenem je posvetila „Zora“ posebno pozornost dogodkom, ki so važni za slovenski in slovanski kulturni napredek. Mnogokrat je morala „Zora“ odbijati napade na slov. kat. dijaštvo, ki so postali zlasti l. 1904., ko je začela izhajati radikalna „Omladina“, precej sirovi.

Skoz dolgo vrsto let je bila „Zora“ edina vez, ki je družila kat. akademike s somišljeniki na srednjih šolah in edino sredstvo, s katerim je kat. narodno dijaštvo širilo svoje ideje med dijaštvom in si tako pridobivalo naraščaja. „Zora“ ima za razvoj slov. kat. nar. dijaške organizacije neprecenljive zasluge. — Leta 1908. pa je začelo izdajati slov. kat. dijaštvo „Koledarček slovenskega katol. narodnega dijaštva“, ki objavlja dijaške informacije, članke programatične vsebine in poročilo o gibanju slovenskega ter slovanskega katoliškega dijaštva. „Koledarček“ je v prvi vrsti sad truda organizacijskega odseka² v „Danici“, sodelujejo pri njem pridno tudi „Zarjani“. —

Zelo važna je bila za napredek socialnega dela slov. kat. narodnega dijaštva ustanovitev „Slovenske dijaške zveze“. Za zgled je služilo S. D. Z. praktično socialno delo italijanske „Associazione universitaria Cattolica Tridentina“; lep program soc. dela dijaštva pa je razvil za mednarodni kongres katol. dijakov l. 1900. v Rimu. Že l. 1903. je sprožil v „Zarji“ tov. phil. F. Kotnik pri debati o nabavi društvenih čepic misel, da naj se ustanovi počitniško društvo, ki bi bilo skupno za „Daničarje“ in „Zarjane“.³ Tako je dobila v „Zarji“ bodoča skupna organizacija takoj izpočetka obliko počitniškega društva, ki naj bi preneslo naše ideje med najširše sloje slov. naroda ter zlasti stopilo v ožjo zvezo s srednješolskim dijaštvom. — Ko so začeli v „Danici“ misliti o skupni organizaciji, sta si stali nasproti dve misli; kartel „Danice“ in „Zarje“ ter posebna organizacija, ki bi zbirala okoli sebe vse katoliško misleče dijaštvo (Daničarje, Zarjane) z bogoslovci in abiturienti vred. Za zadnjo obliko se je potegovala zlasti „Zarja“ ter ji pripomogla do zmage. Da je bila ta misel plodonosnejša, je pokazala zgodovina S. D. Z. — Ravno pri podružnicah in pododborih za posamezne okraje je bilo treba združiti vse moči, pritegniti zlasti tudi bogoslovce in abituriente. Več pododborov S. D. Z. je moglo nastati le tem potom. Ta zveza akademikov z bogoslovci in abiturienti ima tudi svoj moralni pomen, ker se izmlada navadijo lajiki sodelovati za narod z bogoslovci; na drugi strani je tudi kat. mislečim abiturientom ravno tu dana prilika, udeleževati se takoj dejansko dela slov. kat. narodnega dijaštva. — „Zarja“ se je odločila za naslov „Slovenska dijaška zveza“, za katerega se je naposled odločila večina, „ker izraža ta naslov najtočnejše vseslovensko tendenco“. — V „Zarji“ sta si za ustanovitev novega društva najbolj prizadevala starešina cand. iur. L. Pogačnik in tov. cand. phil. V. Rožič. Slednji je postal tudi prvi predsednik S. D. Z., katere ustanovni shod se je vršil dne 28. julija 1905 in jo je vodil do njenega I. rednega občnega zбора, dne 22. avgusta 1905; na tem sestanku sta se vršili že imenovani predavanji M. Malneriča in Rožiča. — Namen S. D. Z. je 1. organizirati delo dijaštva med narodom zlasti v počitnicah; 2. vnetati med dijaštvom zavest narodne stanovske

¹ Zora objavlja sedaj stalno rubriko „Srednješolsko dijaštvo“.

² Ideja je bila sprožena na občnem zboru S. D. Z. l. 1907.

³ Prim. zap. obč. zbor. 28. X. 1903.

solidarnosti v obrambo skupnih interesov in 3. bojevatii se za slovensko vseučilišče. — Za razvoj S. D. Z. posebno važno predavanje je bilo ono, ki ga je predaval tov. phil. J. Puntar na njenem III. občnem zboru l. 1907.: Nekaj misli o delovanju S. D. Z. (Prim. Zora XIII, str. 173.), v katerem je poudaril, da „Zveza“ ne more biti skupna vrhovna organizacija cele naše dijaške struje in da je treba organizirati delo S. D. Z. po pododborih. S svojim temeljitim referatom je povzročil tov. Puntar reorganizacijo S. D. Z. — Leta 1907. je delo S. D. Z. nekoliko zaostalo; počivil ga je zopet tov. iur. J. Česnik, ki si je pridobil med drugim največ zaslug za lepo uspeli sestanek slov. kat. narodnega dijaštva l. 1908. v Gorici, na katerem je bila sprejeta z organizacijskega stališča zelo važna resolucija, da se ustanovi v vsakem kat. narodnem dijaškem društvu znanstveni odsek, ki naj vodi vse znanstveno delovanje v društvu. Vplivala je na to stran razvoja naših društev pred vsem „Leonova družba“, ki je pisala v letnem tečaju 1908 na „Zarjo“ posebno pismo, v katerem vzpodbuja k ustanovitvi znanstvenega odseka.¹ — Na IV. občnem zboru l. 1908. je stopila S. D. Z. prvič z res velikimi uspehi pred slovensko javnost.² — V naslednjih letih je vodila delo S. D. Z. „Danica“. — „Zarjani“ so največ delali ta leta v pododborih in podružnicah, v narodno-obrambnem in organizacijskem S. D. Z. — Potovalno listino je izdala S. D. Z. — že leta 1908; prej so objavljali „Daničarji“ in „Zarjani“ svoja imena v „Zori“, potem ko se je v „Zarji“ sklenilo že v letnem teč. 1903, preskrbeti „Zarjanom“ za počitnice naslove „Daničarjev“ in poslati „Danici“ naslove „Zarjanov“. ³ — Da se je praktično delo v pododborih S. D. Z. in v njenih podružnicah zelo živahno razvilo si je pridobil posebne zasluge tov. iur. Marko Natlačen („Danica“), ki je priskočil z osrednjim odborom na pomoč vsakemu še tako oddaljenemu pododboru. — Na občnem zboru S. D. Z. l. 1909. je predaval iz „Zarje“ tov. iur. A. Ogrizek o slov. narodnem obrambnem delu s posebnim ozirom na štajerske razmere, na občnem zboru l. 1910. pa tov. Brozovič o nemškem narodno-obrambnem delu (enako s posebnim ozirom na štajerske razmere). —

Omeniti nam je še abiturientske sestanke, ki so postali zadnja leta za organizacijo velikega pomena. Prvi slov. hrvatski sestanek kat. abiturientov se je vršil ob priliki III. slov. kat. shoda, dne 25. avgusta 1906, kjer je prvič nastopila najmlajša generacija katoliške inteligence za one ideje, ki jih oznanja slov. katoliško ljudstvo. — Naslednji sestanek se je vršil l. 1907. v Ljutomeru, pri katerem so pridno sodelovali tudi „Zarjani“ in ki je postal velikega pomena za napredek „Zarje“ na Štajerskem. Tu je stopila „Zarja“ prvič pred štajersko dijaštvo in si pridobila med njim večje simpatije. Popularizirati „Zarjo“ med štajerskim dijaštvom so se posebno prizadevali J. Puntar, A. Ogrizek in A. Arnšek, kakor tudi ostali tovariši iz Štajerske. — L. 1908. pa se je vršil sestanek slov. kat. abiturientov v Št. Rupertu pri Velikovcu na Koroškem, ki je vzbudil med slovenskim dijaštvom večje zanimanje do obmejnih bratov na Koroškem. Sledila sta še sestanka l. 1909. na Vrhniki in l. 1910. v Brežicah. — „Zarja“ se je udeležila teh abiturientskih sestankov vsako leto. — Misel o abiturientskih tečajih je tov. Puntar razvil v letošnji „Zori“.

¹ Na sestanku l. 1909. se je vršila posebna skupna seja Leonove družbe, Danice ter Zarje ter se opozorila Zarja na imenovano pismo; zastopnik Zarje tov. Malnerič, ni bil v letnem teč. 1907 v Gradcu, zato se je omejilo njegovo poročilo na zimski tečaj.

² Prim. Zora XIV, 188 sl.

³ Prim. zap. občn. zb. dne 3. julija 1903 in pismo Zarje na Danico z dne 15. julija 1903.

Za socialno izobrazbo našega dijaštva so postali velike važnosti socialno-apologetični tečajji, ki jih prireja č. g. dr. Krek pri Sv. Joštu. Prvi tak tečaj se je vršil kmalu po III. slov. kat. shodu od 29. avgusta do 2. septembra l. 1906.¹ Razen dr. Kreka sta vodila ta tečaj še dr. A. Ušeničnik in dr. E. Lampe. Prvega tečaja se je udeležilo 28 akademikov in abiturientov; sestanki se vrše vsako leto, vsako leto raste tudi udeležba: 2 l. 1908. je bilo že 50, l. 1909. že 90 udeležencev, med katerimi je bilo 10 hrvaških akademikov in bogoslovcev, 1 Poljak in 11 beneških Slovencev. Namen teh kurzov je „zbuditi zanimanje za razna socialna in apologetska vprašanja ter premagati početne težkoče“; dr. Krek podaja na teh tečajih misli, ki so načelnega pomena za vsako nadaljnjo izobrazbo.

V društvu samem so skrbeli za socialno delo sledeči klubi: štajersko-koroški klub „Ojstrica“ l. 1905./06. z namenom, širiti katoliško idejo med štajerskim in koroškim dijaštvom, organizacijski (klub za proučevanje dijaških razmer) v naslednjih letih z namenom, študirati dijaško-socialno vprašanje, ki se je posebno povzpел, ko ga je vodil s posebno požrtvovalnostjo tov. J. Puntar, o čemer priča tudi večje število novih članov v zimskem tečaju l. 1907./08., in socialni klub l. 1908., ki si je stavil za nalogo teoretično socialno izobrazbo svojih članov ter priredil vrsto zelo zanimivih znanstvenih predavanj.³ — Ta klub se je pozneje spojil z znanstvenim, dočim je prešel organizacijski v področje S. D. Z. — Stalnega združnega pouka v društvu ni bilo, pač pa so se udeleževali nekateri tovariši združnih tečajev v slovenski domovini; v društvu samem pa je posebno povzdignil zanimanje za združništvo tov. Pengov, ki je imel v društvu vrsto predavanj iz združništva ter napravil z „Zarjani“ tudi nekaj izletov v gospodarska podjetja graške okolice. — V socialnem duhu se je vršila v „Zarji“ tudi stanovska vzgoja v pravem pomenu besede; poudarjalo se je ob raznih prilikah, zlasti pri znanstvenih predavanjih, da se mora izobraževati filozof tako, da bo kot profesor postal res pravi učitelj in prijatelj svojim učencem; da bo pravnik stopil s svoje „sella curulis“ med ljudstvo s poukom in svetom in delal pravično, brez ozira na razliko med reveži in bogatini ter izkušal tudi zunaj sodišča, priti s primernim socialnim delom zločinu v okom; da bo zdravnik z ljubeznijo lajšal boli in delal tudi na polju socialne higiene; da bo inženir čutil pri svojem delu, da tvori en organizem s svojimi delavci, da bo vse vodil pri njihovem delu duh krščanske ljubezni do bližnjega.

Da se ohranijo katoliški veri oni dijaki, ki gredo študirat v Prago, se je ustanovilo dne 12. maja l. 1910. slov. kat. akad. društvo „Dan“ v Pragi. Z njim se je šele izpopolnila slov. kat. akad. organizacija. — V Pragi so bile razmere za ustanovitev slov. kat. akad. društva najdalje neugodne, ker je ravno v Pragi svobodomiselstvo najbolj pognalo v klasje. —

Na III. slov. kat. shodu je bila sprejeta resolucija, da naj katoliško narodno dijaštvo nadaljuje svoje delo v akademičnih društvih „Danica“ in „Zarja“ in med počitnicami v „Slovenski dijaški zvezi“; v Pragi pa naj se zbira slovensko katoliško dijaštvo, dokler nima tam lastnega društva, okolu „Češke lige akademiške“. — Na sestanku v Gorici l. 1908. je posebno vzpodbujal slovenske akademike g. prof. Bogumil Remeč, naj si ustanove v Pragi svoje društvo. Zlasti pa so se potegovali za kat. akad. društvo v Pragi slov. katoliški abiturientje, katere je vlekla k sebi

¹ Zora XIII, str. 17—18.

² Udeležba je navedena iz imenovanega spisa tov. M. Natlačena.

³ N. pr. predavanje tov. Rožiča: O naravni in kulturni razdelitvi človeštva. — Tov. Puntar pa je predaval v istem tečaju: O potrebi zveze slovanskih katoliških akad. društev; tov. Brozovič: O razliki med človeško in živalsko dušo i. d.

zlata slovanska Praga. Kakor hitro je bilo mogoče idejo izvršiti, jo je kat. dijaštvo tudi izvršilo. Tako se je vršil dne 12. maja 1910 ustanovni občni zbor bratskega društva „Dan“, v katero sta stopila dva člana iz „Zarje“ (in šest članov „Danice“), brata Janko in Ljudevit Koser. „Zarja“ je z njima izgubila dva vrlo delavna člana v korist bratskega društva. Na ustanovnem občnem zboru „Dneva“ sta zastopala „Zarjo“ tov. predsednik ing. F. Rueh in tov. phil. J. Kotnik, ki je že prej študiral v Pragi. — Tako sta dobili „Danica“ in „Zarja“ svojo posestrimo med našimi severnimi brati Čehi.

Še enkrat beli ženi bajno
so vprle se v nebó oči, —
in vstal je jasen, krasen „Dan“
in v šopku bile rože tri...

Kronologičen pregled nastanka kat. slovanskih dijaških organizacij¹ je tak-le:

Še l. 1887. se je ustanovilo v Pragi češko kat. akad. društvo Třebižsky, ki se je pozneje izpremenilo v društvo Arnošta z Pardubic, katero se je zadnji čas spojilo s „Češko ligo akademiško“.

„Danica“ je bila ustanovljena dne 24. oktobra l. 1894.; njej sledi „Zarja“ dne 6. junija l. 1901.; poleg „Danice“ je vstalo na Dunaju hrv. kat. akad. društvo „Hrvatska“ dne 12. maja l. 1903; v Pragi se je ustanovila dne 13. maja l. 1906. „Česká Liga Akademická“, v Brnu pa dne 16. julija l. 1906. „Spolek českých akademikův v Brně“; v Zagrebu je nastalo kot plod trsatskega sestanka hrv. kat. akad. društvo „Domagoj“ dne 9. novembra l. 1906. Tudi med Poljaki je rodila katoliška ideja novo gibanje; tako se je ustanovilo dne 25. junija l. 1908. kat. poljsko akad. društvo „Polonia“ v Krakovu. Dne 24. junija l. 1909. pa se je vršila ustanovitev „Slovanske Lige Katoliških Akademikov“ na Dunaju. Dne 12. maja l. 1910. se je ustanovilo v Pragi slov. kat. akad. društvo „Dan“; dne 20. marca l. 1911. pa dunajsko poljsko kat. akad. društvo „Polonia“, kateri je sledilo dne 5. maja 1911 (torej že v XXI. teč. „Zarje“) češko kat. akad. društvo „Lipa“ na Dunaju, ki postane s svojim socialnim delom med dunajskimi kat. Čehi zgled „Zarji“ za njeno delo v Gradcu. Poleg imenovanih akad. društev je omeniti ustanovitev „Slovenske dijaške zveze“, dne 28. julija l. 1904. — Vsa imenovana društva so združena (razen „Slovenske dijaške zveze“, ki ni akademično društvo in „Domagoja“, ker na Hrvatskem še nise pravila Lige odobrena) v S. L. K. A., ki torej predstavlja precejšnjo moč.

Za kat. organizacijo med češkim dijaštvom so bili vedno velikega pomena velegrajski shodi; za razvoj hrvatskega kat. dijaštva je bil zlasti pomemben prihod dr. Mahničiča med Hrvatce.² Na ustanovitev „Domagoja“ pa je neposredno vplival sestanek hrvatskega kat. dijaštva dne 21.—23. avgusta l. 1906. na Trsatu, kjer sta zastopala „Zarjo“ tov. Gorjanec in tov. Malnerič. To je bil prvi sestanek, na katerem je del hrvatskega dijaštva slovesno manifestiral, da hoče uravnati svoje mišljenje in delovanje po večnih načelih krščanstva in da je njegova trdna volja pripomoči tem načelom do veljave v hrvatski javnosti, predvsem pa v hrv. dijaštvu. Sklenili so se važni sklepi glede organizacije, tiska in agitacije med dijaštvom; sklenilo se je tudi, naj se hrv. kat. akademiki v Gradcu zbirajo okoli „Zarje“, dokler nimajo svojega društva; tega sestanka.

¹ Prim. Koledarček za l. 1908./09., str. 122.

² O razvoju hrv. kat. akad. dijaštva prim. „Nepredavana predavanja“, str. 8 sl. in Revue de l'action populaire, l. 1909.: Association des étudiants croates, stran 24—34.

sta se udeležila tudi dr. Alfirevič in dr. Binički, ki sta si pridobila velike zasluge za napredek katoliške misli na Hrvaškem.

Najsijajnejša manifestacija hrvatskega in slovenskega kat. dijaštva pa je bilo I. zborovanje hrvatskih in slov. dijakov od 4.—7. avgusta l. 1907. v Zagrebu. Tako veličastne manifestacije katoliške misli med mlado inteligenco bratska Hrvatska še ni doživela kakor to leto. Slovenski in hrvatski časopisi so poročali obširno o tej prireditvi. Impozantna so bila zborovanja, zlasti veličastno pa je bilo sklepno slavnostno zborovanje, katerega so se udeležili, župan stolnega mesta Zagreba dr. Amruš, rektor kr. vseučilišča dr. A. Bauer, izmed Slovencev dr. Krek in dr. Lampe ter zastopniki raznih kat. organizacij na Hrvaškem. Tri dni so trajala zborovanja, na katerih se je razpravljalo o delu kat. dijaštva na vseh poljih javnega življenja. Tudi „Zarja“ je zavzemala na tem shodu častno mesto. Predsednik „Zarje“, tov. J. Puntar, je bil izvoljen za II. podpredsednika, tov. F. Kovač za zapisnikarja sestanka. Predavanji „Zarjanov“ tov. Česnika in Puntarja smo že omenili, tudi resolucije zagrebškega sestanka smo že deloma navedli, deloma še slede. „Zarja“ je tudi pozneje zvesto spremljala napredovanje hrv. kat. dijaške organizacije. Vsako leto je poslala svoje zastopnike na njih sestanke, tako l. 1908. na počitniški sestanek hrv. kat. srednješolskega dijaštva v Zagrebu¹ in na pokrajinski sestanek na Trsatu;² 28. nov. l. 1909. na ustanovni shod hrv. počitniškega kat. akad. društva „Kačić“, za Banovino;³ enako se je udeležilo v počitnicah l. 1909. več „Zarjanov“ sestanka v Splitu in izleta v Dubrovnik;⁴ dne 23. in 24. julija 1910 pa je bilo društvo zastopano na sestanku hrv. kat. dijaštva v Osjeku pri ustanovitvi „Hrvatskog kat. đačkog saveza“ (v katerem so združena počitniška društva: „Pavlinović“ za Dalmacijo, „Dóbrila“ za Istro, „Kačić“ za Banovino, „Martić“ za Bosno in Hercegovino).⁵

Z naprednimi dijaškimi akademičnimi društvi ni imela „Zarja“ izpočetka nobenih stikov. „Triglav“ je celo sklenil, da je vsak „Triglavan“, ki bi pristopil k „Zarji“ ipso facto izključen iz „Triglava“; hoteli so ta sklep nabiti tudi na svojo društveno desko v vestibulu vseučilišča, pa ni rektor tega dovolil, ker bi bilo to razžaljenje za „Zarjo“; razumljivo tedaj, da „Triglav“ ni odgovoril „Zarji“, ko mu je ta naznanila svojo ustanovitev; ne, še več, celo pisma ni sprejel. Tudi hrv. akad. društvo „Hrvatska“ v Gradcu ni ničesar odgovorilo, dočim je hrv. akad. društvo „Sloboda“ v Gradcu, katero se je ločilo od liberalne „Hrvatske“, ustanovitev „Zarje“ z veseljem pozdravilo. To društvo pa je kmalu prenehalo. — Svoj odbor je „Zarja“ navadno naznanila redno tudi poljskemu akad. društvu „Ognisko“ v Gradcu in obratno. — Slov. akad. društvo „Ilirija“ v Pragi, je „Zarja“, ko se je ustanovilo v letnem teč. 1902, brzojavno pozdravila ter sta si društvi nekaj časa, dokler ni zavzela „Ilirija“ odločno liberalnega stališča, naznanjali svoje odbornike.

Ko se je ustanovilo v Gradcu l. 1904. slov. akad. tehn. društvo „Tabor“, je „Zarja“ sprožila, kot smo že omenili, misel o preosnovi vseučiliškega odseka. Nato se je vršilo več posvetovanj, izvolil se je pripravljalni odbor za skupni shod vsega graškega slov. akad. dijaštva, ki se je vršil dne 20. maja 1905. Na tem sestanku, katerega sta se udeležila tudi vseučilška profesorja dr. M. Murko in dr. K. Štrekelj, so se sklenile sledeče točke skupnega programa: 1. Slovensko vseučilišče; 2. Družba

¹ Zastopala Zarjo tt. Gorjanec in Malnerič.

² Tov. Gorjanec in tov. Puntar.

³ Zastopal Zarjo tov. Kramberger.

⁴ Tov. Rueh, Breznik, Beuc.

⁵ Zastopal Zarjo tov. Rueh.

sv. Cirila in Metoda; 3. boj za enakopravnost na vseučilišču; 4. gmotno vprašanje in 5. vprašanje o bolniških podporah ter o bolniškem društvu. — Ker smo o drugih točkah že govorili, nam je izpregovoriti nekaj besed samo še o zadnjih točkah.

Gmotno vprašanje dijaštva, ki je gotovo za dijake zelo velikega pomena, so „Zarjani“ prav pridno proučevali, saj tvori to vprašanje del socialnega vprašanja, in sicer oni del, ki je dijaštvu najbližje. Jepa gmotno vprašanje samo ena točka takozvanega „dijaškega stanovskega vprašanja“, kjer je ideja tega vprašanja najprej prodrila; pozneje je pristopila poleg gmotnega še cela vrsta drugih, za dijaštvo važnih vprašanj, katere so „Zarjani“ posebno marljivo proučevali. Seveda niso „Zarjani“ prvi sprožili gmotnega vprašanja dijaštva; tako je že I. sestanek krščansko-mislečega dijaštva l. 1897. v Ljubljani sklenil resoluciji: „Na vseh visokih šolah naj bodo pouk in izpiti brezplačni“ in: „Zavode, kakor mensa academica in jednake naj sprejme država v svojo skrb“ (Zora, Po desetih letih, str. 120.) — Lahko pa rečemo, da so se „Zarjani“ posebno bavili s tem vprašanjem. Na imenovanem skupnem shodu graških slovenskih akademikov dne 20. maja l. 1904. je poročal „o gmotnem vprašanju slov. dijaštva s posebnim ozirom na Gradec“ tov. cand. iur. Lovro Pogačnik. (Prim. Zora XI, 141. sl.); na drugem shodu graškega akad. dijaštva, dne 10. nov. 1905 pa tov. cand. phil. V. Rožič o „pogledu v bodočnost slovenskega razumnštva“; to vprašanje je — zlasti na Štajerskem, kjer nastavljajo tudi v slovenskih krajih nemške uradnike, — tudi v narodno-obrambnem oziru velikega pomena.¹ — „Bolniškega podpornega društva“, ki se je zopet poživilo ob tej priliki, so se „Zarjani“ nekaj časa udeleževali, pozneje pa to društvo ni kazalo posebne moči več, zlasti ne od leta 1908./09. dalje. V zgodovini „Triglava“ beremo, da se je že l. 1897. sprožila misel, naj se naprosi deželo Kranjsko, da plačuje za Kranjce letnino pri slovanskem bolniškem podpornem društvu („Triglav“, str. 57.), v arhivu „Zarje“ pa beremo, da se je bolniško društvo pokazalo brezbrizno, ker ni naprosilo kranjskega dež. odbora podpore.²

Na graškem vseučilišču imata dve društvi namen, podpirati revne slov. akademike: „Slovensko podporno društvo“ in „Slovensko podporno društvo“ („Podporni sklad za slovanske visokošolce“). Značaj prvega smo že orisali. — V „Podpornem skladu za slovanske (zgodovinsko in dejansko: za slovenske dijake, — zgodovinsko, ker je bilo to društvo izpočetka v rokah Slovencev, pa je prišlo vsled medsebojnih preprirov v roke senata, ki ga sedaj upravlja) dijake“ so postavili združeni radikalni in svobodomiselní dijaki v zimskem tečaju 1907/08 (dne 25. nov. 1907) svojo kandidatno listo z izključno liberalnimi kandidati, — kljub prejšnjim medsebojnim sklepom na imenovanih zborovanjih in prejšnjemu običaju, da je imela tudi „Zarja“ v odboru tega društva, obstoječem iz devet odbornikov, svoje zastopstvo. Isto se je ponovilo naslednja leta. — Ta korak je bil gotovo eden izmed najžalostnejših pojavov in liberalnem dijaštvu, ki je izgubilo zadnji zmisel za stanovsko solidarnost.

Obratno pa je slov. kat. narodno dijaštvo ohranilo čut stanovske solidarnosti, o čemer pričajo resolucije zagrebškega sestanka o dijaškem stanovskem vprašanju. — Prej moramo še omeniti referate tov. phil. I. Dolenca („Danica“) „o moralni in gmotni podpori dijaštvu iz domovine“

¹ Pozneje se je pri neki priliki (l. 1909.) sklenilo, da se stavi med počitniške resolucije slov. kat. nar. dijaštva zahteva, da morajo znati vsi uradniki po Slovenskem — slovenski; na ta sklep občn. zb. Zarje pa se je očitno pozneje pozabilo. — Op. pis.

² Zap. občn. zb. 22. X. 1905.

in tov. Puntarja („Zarja“) „o srednjih šolah“, na III. slov. kat. shodu l. 1906., na podlagi katerih sta bili sprejeti sledeči resoluciji: 1. Z ozirom na slabo gmotno stanje slovenskega akademičnega dijaštva opozarja katoliški shod slovensko javnost, da podpira podporna društva za slovenske visokošolce. Zlasti pa priporoča katoliškim slovenskim krogom podpiranje „Leonovega starešinstva“, čigar namen je, podpirati slovenske katoliške akademike. — 2. Slovenska katoliška javnost naj podpira gmotno slovenska akademična društva, da morejo vršiti svojo nalogo.¹

Na sestanku v Zagrebu l. 1907. pa je tov. Puntar v jasnih potezah naznačil točke dijaškega stanovskega vprašanja. V resolucijah beremo med drugimi točkami: „Samo dijaštvo naj se tudi radi zahteve, da se mu ne jemlje ugleda, medsebojno spoštuje kljub svojim načelnim razlikam. To zahteva stanovski ponos, stanovska čast, kakor tudi čuvstvo solidarnosti“. — Nadaljne resolucije priporočajo podpiranje „Leonovega starešinstva“, zahtevajo da se dijaštvu pripomore do zdravih stanovanj, hrane, zdravniške pomoči, da se osnuje poseben zdravstveni dijaški odsek, da naj bodo učni zavodi vzorno higienično urejeni, da naj se uredi dijaško popotovanje med počitnicami, da se preurede v zmislu socialne izobrazbe šolske knjižnice, da se da srednješkolskemu dijaštvu večja prostost pri literarnem delu ter da naj S. D. Z. skrbi, da se vrši vse delo po gotovem načrtu.²

„Leonovo starešinstvo“ je podpiralo po svojih močeh slov. kat. narodno dijaštvo s tem, da je priskrbelo najpotrebnejšim brezobrestna posojila, kar je bilo mogoče šele zadnja leta; saj je društvo „Zarja“ samo do l. 1906. bilo brez stalne podpore, kot smo že omenili. Vpliv pa je bil deloma tudi medsebojen; tako se je ustanovil po iniciativi tov. Puntarja l. 1907. pododbor „Leonove družbe“ za Štajersko v Mariboru.

Organa za posredovanje služb (že mednarodni kongres kat. dijakov v Rimu l. 1900. je v odseku za proučevanje dijaškega gibanja stavil zahtevo, da se ustanove pisarne za posredovanje služb) nimamo. Sicer se je l. 1909. na sestanku „Leonovega starešinstva“ sklenilo, uvesti kataster služb, pa ideja je zopet zaspala, ne v največjo korist dijaštva.

Za družbo vobče kot za dijaštvo posebe, je važno protialkoholno vprašanje. — Že na II. sestanku krščansko-mislečega dijaštva l. 1899. je poročal med. A. Brecelj o „alkoholizmu in socialnem vprašanju.“³ — V zimskem tečaju l. 1902./3. je predlagal v „Zarji“ tov. Rabuza (prvi član „Zarje“ iz Štajerske), naj bi „Zarja“ delala na to, da se razširi vzdržnost alkoholnih pijač (dne 17. septembra leta 1902. se je vršil v Ljubljani I. protialkoholni kongres). Predlog ni bil sprejet, ker so nekateri člani menili, da bi bilo v ta namen treba preosnovati društvena pravila, drugi pa so menili, da bi bilo dobro, ako ki imeli posebno (dijaško) abstinentno društvo, kar bi bilo zlasti učenju v prid. Tov. phil. A. Jarc je omenil, da se ne sme stvari pretiravati, „kajti v našem društvu itak nimamo članov, vdanih alkoholu, ker jih tudi ne bi sprejeli“. — Isti je napisal v D. i S. l. 1903. razpravo, o „alkoholizmu in njega fizioloških učinkih“.

¹ III. slov. kat. shod, str. 83—84.; referata sta objavljena na str. 73—76.

² Osrednje delovanje S. D. Z. tedaj še z daleka ni izčrpano. Zora XIV, 134—135.

³ Prim. Zgodovina Danice, str. 120, in Zora VI, 21.: A. Brecelj loči med živili, med katere prišteva tudi alkoholne pijače in hranivi, med alkoholom, ki je strup, in alkoholnimi pijačami, med npravno zapovedjo in evangelijskim svetom; popolna zdržnost mu je samo evangelijski svet. Z ozirom na velikansko škodo, ki jo povzroča alkohol človeštvu, pa je gotovo odobravati, hvaliti in priporočati popolno zdržnost.

Društvo je imelo tekom prvih 10 let več popolnih abstinentov, vsaj za nekaj časa; tudi se je vršilo v društvu o tem predmetu nekaj predavanj, zlasti temeljito je predaval tov. med. F. Macháček. — Abstinenti klub je bil v društvu l. 1905., pa je zopet prenehal. V zadnjem času se je zopet ustanovil pod osebnim vplivom č. g. župnika Janeza Kalana, ki je priredil o tem predmetu v pretečenem zimskem tečaju posebno predavanje. — „Zarjani“ so zadosti rano spoznali, da ima narodno delo na Štajerskem in v Gradcu velikega sovražnika, ki je alkohol. Tako je pisal tov. phil. V. Rožič v Zori l. XIII, str. 67.: „Posebno dijaštvo na Štajerskem naj bi radikalno nastavilo nož na to perečo, globoko zevajočo rano (prej že navede zglede), katero je treba izrezati, predno se zastrupi vsa kri. Srednješolska in akademična mladina naj resno premišljuje in tudi deluje na tem polju. Pri vseh narodnih slavnostih, — od prvega likofa, — do zadnje najvišje narodne slavnosti, — povsod naj se agitira, deluje za: zmernost, za protialkoholno gibanje, za boljšo bodočnost slovensko.“

Na važnost praktičnega socialnega dela med slov. narodom je opozoril slov. dijaštvo že l. sestanek slov. krščansko mislečega dijaštva l. 1897. v Ljubljani, kar smo že omenili; ponovno je poudaril to nalogo slov. kat. narodnega dijaštva sestanek l. 1909., na katerem je predaval tov. iur. A. Veblé o „dijaštvu in socialnem delu“.

„Zarja“ in ljudstvo.

Umljivo je, da je „Zarja“ kot organizacija mladih akademikov posvetila posebno pozornost mladinskemu gibanju, zlasti če vpoštevamo veliki pomen mladinske (mladeniške in dekliške zveze) organizacije na Štajerskem. Istega leta kot „Zarja“ (l. 1901.), je bila ustanovljena tudi prva katoliška mladeniška zveza, in sicer v Jarenini. Bistvo mladinske organizacije je, vzgojiti člane v krščanskem življenju, v iskrenem narodnem mišljenju in vsestranski izobrazbi. Sedež mladeniškega gibanja so na Štajerskem Slovenske gorice. Velikanski mladeniški shodi so to organizacijo zelo okrepili in jo razširili po vsem Štajerskem. L. 1904. pa je mladeniško gibanje prestopilo štajerske meje in se pojavilo na Koroškem in Kranjskem, ko se je vršil dne 3. in 5. julija vseslovenski mladeniški shod na Brezjah, katerega je priredila „Slovenska kršč.-socialna zveza“ v Ljubljani. To leto so „Zarjani“ posebno marljivo nastopali na mladeniških shodih, predavali o pomenu mladinskih organizacij, zlasti po Štajerskem in Koroškem (tt. Pogačnik, Rožič, Kotnik, Rabuza)¹, na mladeniškem shodu na Brezjah pa je pripel tov. predsednik Valentin Rožič voditelju in buditelju štajerske slovenske mladine, č. g. Gomilšku, trak „Zarje“ in društvo ga je sprejelo v priznanje njegovega dela za mladinsko organizacijo med svoje (častne) starešine. Mladinske organizacije so namreč važnejše, ko je morda misliti prvi hipi; zlasti na slovenskih mejah imajo mladinske zveze velik pomen; kajti kjer je mladina nenravna, tam ni požrtvovalnosti in sovražniku je delo lahko. Zato so „Zarjani“ vedno pridno sodelovali pri mladinskih organizacijah, zlasti tovariši iz Štajerske: Ogrizek, Kramberger, Arnšek, Rakun, aranžirali mladeniške tečaje, ustanovili sami nekaj mladinskih zvez in podpirali njihovo glasilo „Naš dom“ ter zanj agitirali. Ustanovnega shoda „Zveze slovenske mladine“ v Ljutomeru, dne 18. jun. 1908 so se udeležili tovariši: Arnšek, Česnik, Juvan, Ogrizek, Schaubach.² Večkrat je poslalo društvo na mladeniške shode brzojavni pozdrav.

¹ Prim. Zora XI, 5—6.

² V imenu Zarje je govoril tov. pred. I. Česnik; Zora XIV, 143.

Enako so se Zarjani udeleževali prireditvev in življenja „Zveze telovadnih odsekov Orel“; zlasti veličastnih zborovanj v Škofji Loki, Kamniku i. t. d. Pridno so sodelovali pri telovadnih odsekih posameznih izobraževalnih društev, jih sami ustanavljali (tako tudi v „Kresu“); prvi je začel obiskovati seje „Zveze telovadnih odsekov“ tov. Rupnik l. 1908. (kot član S. D. Z.). Zaradi pomanjkanja telovadnice se do sedaj med letom v „Zarji“ ni mogla razviti telovadba, pač pa telovadijo „Zarjani“ skupno s člani „Kresa“.

Socialno delo „Zarjanov“ v Gradcu se je osredotočilo v društvih „Naprej“, „Domovina“ in „Kres“.

V „Napreju“ „Zarjani“ niso mogli razviti posebno velike delavnosti, ker so prehitro začeli proti njim spletkariti liberalni akademiki in starejši liberalni gospodje v Gradcu. Ustvarili pa so si „Zarjani“ že tedaj pogled v razmere graškega delavstva. Še preden se je „Zarja“ ustanovila, so se društva polastili liberalni akademiki v letnem tečaju 1900, potem ko je društvo eno leto nudilo zavetje katoliško mislečim dijakom, ki so si prizadevali, da se je ustanovilo. Pomen društva „Naprej“ je ta, da je bilo to društvo prvo v Gradcu, ki je začelo zbirati okoli sebe preproste slovenske delavce in obrtnike v Gradcu, na katere so prejšnje slovenske organizacije niso ozirale. — Pozimi l. 1906. je „Naprej“ popolnoma omagal; napravili so zato iz njega „Slovensko čitalnico“, ki se omejuje na to, da nudi svojim članom — večinoma vpokojenim uradnikom — čitalnico in knjižnico.

Slovensko krščansko izobraževalno društvo „Domovina“ se je ustanovilo v zimskem tečaju leta 1902./03. Da se je ustanovilo, so si posebno prizadevali „Zarjani“. Že v „Napreju“ je bilo več pristašev „Zarjanov“, ki so si ustanovili, potem ko je društvo „Naprej“ prišlo popolnoma v liberalne roke, svoje lastno društvo. Člani „Domovine“ so bili največ obrtniki in delavci ter slovenske služkinje. Predsednik „Domovine“ je bil vedno kak starejši obrtnik, enako deloma tudi ostali odborniki. To je bilo v nekaterih ozirih pametno, vendar pa se je vedno opazalo, da ti starejši ljudje niso bili posebno izobraženi ter so se vedno bali tekmovanja „Zarjanov“ pri društvenem vodstvu. Tudi so med njimi vladala osebna nasprotja, zlasti zaradi predsedniškega mesta, tako da je bilo vsled teh osebnih struj „Zarjanom“ delo v „Domovini“ ves čas precej težavno. Največ so se „Zarjani“ trudili, da se redno vrše predavanja, s katerimi so začeli delo v „Domovini“ kmalu po njeni ustanovitvi. Da so se redno vršile v „Domovini“ veselice, je skrbel odbor „Domovine“ največ sam. To stremljenje za prirejanje veselice je bilo zadnja leta že premočno, tako da se je bilo resno bati, da izgube člani zmisel za resno izobraževalno delo. Zadnji čas pred naskokom liberalnega dijaštva na „Domovino“ se je društveni odbor skoro naravnost branil predavanj, dočim se je v „Zarji“ sklenilo že na občnem zboru, dne 28. septembra 1903, da se vrše predavanja vsakih 14 dni, enkrat v „Zarji“, enkrat v „Domovini“, v „Zarji“ znanstvena, v „Domovini“ poljudna; da velja predavanje v „Domovini“ za predavanje v „Zarji“ in da so „Zarjani“ dolžni prihajati tudi k predavanjem v „Domovini“ in agitirati zanje. Skoro na vsakem občnem zboru „Zarje“ je bila kot stalna točka pogovor o delu v „Domovini“; enako tudi pri prijateljskih sestankih. V zimskem tečaju 1905/06 sta začela odbora „Zarje“ in „Domovine“ prirejati skupne seje, da se „Domovina“ povzdigne. Zaradi nestalnosti najboljših članov — hodili so ona leta kaj radi v Ameriko — je bilo treba tem večje pomoči od „Zarje“, ki se je drage volje odzvala prošnjam „Domovincev“; vendar si niso mogli pridobiti neposrednega vpliva na društveno življenje v „Domovini“,

čepprav se je na občnem zboru „Domovine“ dne 17. februarja 1907 posrečilo „Zarjanom“, kar so si že davno zelo želeli, česar pa do sedaj niso mogli doseči: da so dobili v odboru „Domovine“ svojega odbornika. V „Domovini“ so namreč zelo radi sprejemali pomoč „Zarjanov“ za društvene prireditve, zlasti pevcev in igralcev, in dopuščali, da so „Zarjani“ prirejali predavanja, slovenski tečaj za otroke ter slovenski in nemški pouk za odrasle, govorniške vaje i. t. d., toda kljub vsi naklonjenosti so se „Domovinci“ celo branili, sprejemati „Zarjane“ za redne člane. Ne da se utajiti, da so bili v društvu ljudje, ki so se bolj nagibali na socialnodemokratsko ali liberalno stran kakor na katoliško. Vpliv socialnodemokratskih strokovnih organizacij in javnega mnenja v Gradcu nanje je bil velik. Ti člani so bili proti vsakemu koraku, s katerim bi društvo pokazalo odločno katoliško mišljenje. Celó redno se je dogajalo, da so na društvenih vabilih za veselice ali izpuščali, ali črtali pridevek „krščansko“. Že pri ustanovitvi „Domovine“ se je večina zbala predloga „Zarjanov“, da naj se imenuje društvo „katoliško“; končno je zmagal kompromisni predlog, da se naj društvo imenuje „krščansko“; na tem polovičarstvu je trpela „Domovina“ ves čas svojega obstoja. Ta neenakost članov v mišljenju je bila največja ovira temeljite društvene vzgoje in prave požrtvovalnosti. Že imenovani strankarski osebni boji so dosegli vrhunec leta 1906./07., ko je v društvo vstopil nje nekdanji član in predsednik g. Matija Kukman. Začel se je boj med njegovo stranko in stranko tedanjega predsednika g. J. Baša, ki je končal z zmago g. Kukmana. Mogoče bi bilo društvo „Domovina“ vsled teh bojov propadlo, da mu niso stali ob strani „Zarjani“, ki so skrbeli, da so se vsaj manjši društveni nastopi, zlasti veselice, vršile v redu in kolikor mogoče lepo, ter ne samo iz gmotnih ozirov, kot so si predstavljali namen veselice nekateri „Domovinci“, kakor na primer veselica v marcu leta 1907., na katere sporedu je bil poleg pevskih in tamburaških točk tudi Finžgarjev „Divji lovec“, čigar glavne moške vloge so igrali „Zarjani“ pod vodstvom tovariša A. Juvana. S to prireditvijo se je „Domovina“ povzpela med prva slovenska društva v Gradcu. Enako so pazili „Zarjani“, da je bilo obnašanje v „Domovini“ vedno dostojno, dokler so „Zarjani“ zahajali v društvo. — M. Kukman je kmalu začel gledati na to, da bi društvo „Domovina“ izpremenilo svoja pravila ter postalo p o d p o r n o in izobraževalno društvo. Dogodilo se je večkrat, da je bil kak član „Domovine“ brez službe. Tudi pomoč od strani socialnodemokratske strokovne organizacije ni bila izdatna, čeprav je bil dotični nje član, kajti odbor „Domovine“ na to pri sprejemu novih članov največkrat ni gledal. Tako se je dogajalo, da so „Zarjani“ v svojih predavanjih nastopali proti socialni demokraciji, da je predsednik g. Kukman odločno zabavljajl proti „mokračem“, da pa je sedel ob njegovi strani odbornik „Domovine“ in vnet pristaš soc. demokracije. Ravno ti socialnodemokratski elementi in predsednik g. Kukman sam, ki je bil ravnótako dostikrat brez službe, zlasti vsled pogostih štrajkov pekovskih pomočnikov v Gradcu, kateri obrti je pripadal on sam, — so izkušali imeti od „Domovine“ najprej gmotno korist; v ta namen naj bi se „Domovina“ izpremenila v podporno (in izobraževalno) društvo. „Zarjani“ niso bili načeloma proti temu; nasprotovali pa so temu, da bi imel odbor sam toliko moč pri upravi društvenega premoženja in razdeljevanju podpor članom v slučaju potrebe, kakršno je zahteval g. M. Kukman. Tudi se je bilo ozirati na dejstvo, da so bile vedno najbolj pridne in najštevilnejše podpirateljice društva ženske članice, ki bi morale po Kukmanovi želji enako prispevati kot moški člani, ki pa niso imele od takšnega podpornega značaja društva nobenega interesa. Tako je nastalo med

društvenim odborom in „Zarjani“ nasprotje, ki se je javilo najprej v zimskem tečaju l. 1908./09. v tem, da ni bilo nikdar časa za predavanja „Zarjanov“ v „Domovini“. Dočim je priredila „Zarja“ z „Domovino“ še v letnem tečaju 1908 vrtno veselico v Annenhofu s petjem pod vodstvom tovariša Juvana in predstavo „Pravica se je izkazala“ pod vodstvom tovariša Česnika, je v naslednjem zimskem tečaju delo zastalo, deloma zaradi slabega pevskega zbora „Zarje“, deloma zaradi odhoda starejših članov iz Gradca, ki so se bili prejšnje čase največ trudili za „Domovino“, kakor n. pr. tovariš Rožič, ki je delal za „Domovino“ in agitiral ter nabiral zanjo člane, proučil razmere, v katerih žive in iskal slovenskih delavcev po tovarnah v Gradcu in bližnji okolici, tako da je pri tem moral žrtvovati precej časa izključno za „Domovino“, odšli so tudi drugi starejši člani, ki so znali v prejšnjih letih s svojim diplomatskim nastopom voditi ne le „Domovince“, marveč si pridobiti, kakor smo videli, precejšen vpliv celo na nasprotno dijaštvo. Razentega so postale razmere pozimi leta 1908./09. v Gradcu za Slovence zelo neugodne; vplivali so na to deloma septemberski dogodki, deloma demonstracije na vseučilišču, — saj sta bila „Triglav“ in „Tabor“ postavljena na cesto, — tako da so se že „Domovinci“ sami bali za stanovanje in da ni bilo dobiti v Gradcu prostorov za večje prireditve. Predsednik M. Kukman je bil sam — brez službe in začel z vso silo delati na to, da se društvo izpremeni. Obenem je tedanji odbor mislil, da bi društvo dobilo več članov, ako bi izpustilo iz svojega naslova in svojih pravil verski značaj. Vlogo preosnovati društvo na tej novi podlagi, je prevzel neki g. P. iz „Čitalnice“, ki je pod pretvezo, da študira razmere graških slovenskih društev in da skrbi, da ne bi bila brez stanovanja, prišel celo v „Zarjo“ in začel zahajati v „Domovino“, stikati z liberalnimi odborniki glave, rvati proti „Zarjanom“ in pripravljati tla za svoje namene. Odbor „Domovine“ je začel sistematično delati proti odločno katoliško mislečim članom, jih črtal, oziroma izključil iz „Domovine“ z raznimi izgovori, predsednik g. Kukman pa je začel med onimi člani, ki niso bili odločni in niso poznali položaja, grajati „Zarjane“, da ne privoščijo revnim delavcem podpore. Res pa je, da so „Zarjani“ že prej iz lastnih žepov priskočili nekaterim „Domovincem“, ki so bili brez službe, na pomoč; ker so pa „Zarjani“ videli, kakšna sapa je zapihala v „Domovini“, se niso posebno vnemali za podporni značaj društva, čeprav se je tozadevno pisalo nekaj pisem v domovino. Marca meseca l. 1909. se je odločilo. „Zarja“ je dobila povabilo k odborovi seji „Domovine“, katere so se udeležili tudi gg. Pirnat (Čitalnica), Ogorevc in Cimerman (Triglav). Ta seja je bila zelo značilna. Predsednik „Domovine“ se je začel pogajati, kakor kak delodajalec: kdor obljubi več, tega sprejmem. „Zarjani“ se niso spuščali v prazne obljube, marveč so poudarjali načelno katoliško stališče. — Dne 28. marca je sledil tej seji izredni občni zbor, ki je odločil usodo „Domovine“. Ker so „Zarjani“ uvideli, da je društvo zanje skoro gotovo izgubljeno, se niso več trudili, da bi preprečili nameravani naskok liberalnega dijaštva, pač pa so zbrali vse katoliško misleče „Domovince“ in svoje zveste pristaše okoli sebe ter jim dajali pogum za bodočnost. Bilo jih je med njimi več, ki so odločno grajali ravnanje odbora, a to ne samo mlajši, marveč tudi nekaj starejših članov „Domovine“, ki pa so se vendar težko ločili od društva, v katerem so živeli več let; saj je „Domovina“ ves čas od ustanovitve zbirala okoli sebe vse, ki so imeli zmisel za krščanstvo, narodnost in organizacijo preprostih Slovencev v Gradcu. — Zanimiv je izredni občni zbor „Domovine“, meseca maja 1909. V veliko začudenje liberalnega dijaštva so prišli na ta občni zbor — samo štirje „Zarjani“, ki so imeli nalogo,

pokazati liberalnemu dijaštvu, kako je kvalificirati njihovo početje, in poleg te naloge še drugo: zbrati takoj po občnem zboru vse katoliško misleče „Domovince“, da se začne novo delo. Obratno je bilo liberalno dijaštvo polnoštevilno zastopano, če izvzamemo one, ki so odšli na veliko-nočne počitnice. Odbor „Domovine“ je že prej sprejel — veliko liberalnih dijakov za društvene člane, kakor je bil prej vedno proti temu, da bi bilo „preveč“ „Zarjanov“ članov — delavskega društva. — Tako si lahko videl na tem občnem zboru plešaste glave in Noetove brade, kajti liberalni dijaki so zbrali svoje ljudi iz vseh vetrov, da se jim namera posreči. Tudi so prišli na ta občni zbor ljudje, ki so prej več let živeli z g. Kukmanom v največjem nasprotstvu.

Tov. Ogrizek je prevzel nalogo, da liberalnemu dijaštvu jasno razloži, kako malo častno je naskočiti društvo, za katero so se drugi več let trudili, malo častno za svobodomiselnih akademike — stopiti v društvo, ki ima še krščanski značaj. Nasprotniki so molčali; samo g. phil. Janc je menil, da si je lažje priboriti obstoječe društvo, kot ustanoviti novo. „Mi ga niti ne moremo.“ —

Še preden se je vršil imenovani občni zbor „Domovine“, je bil v „Zarji“ že ustanovljen pripravljalni odbor — za novo društvo, ki naj bi vpoštevalo vse prejšnje izkušnje ter delalo po jasno začrtanem načrtu. Še preden so bila izpremenjena pravila „Domovine“, iz katerih so črtali vse, kar je količkaj spominjalo na krščanstvo, odobrena, se je že vršil ustanovni občni zbor novega slov. kat. izobraževalnega društva „Kres“, dne 27. junija l. 1909. Pred ustanovitvijo pa so se zbirali zvesti pristaši katoliške ideje in „Zarjanov“ v „Mladiški zvezi“, kateri je dala „Zarja“ svoje prostore na razpolago. Precej truda in časa je zahtevala ustanovitev novega društva, za katero so se zlasti trudili tt. Kovač, Ogrizek, Malnerič; slednji je tudi predložil pravila in vodil ustanovni občni zbor. „Zarjani“ so spoznali, kakšen pomen ima za graške Slovence kat. izobraževalno društvo. Še pridneje so začeli zbirati nove somišljenike, še pozorneje iskati v Gradcu Slovence, še paznejše opazovati razmere, v katerih živijo. In slika ni bila vedno najlepša ... Sestavili so strožja pravila, začeli še večjo pozornost obračati na društveno disciplino. „Kres“ je začel vzbujati zanimanje krogov, katerim „Domovina“ zaradi svojega polovičarskega značaja ni ugajala. Da je v kratki dobi od ustanovitve, kjer je bilo navzočih 33 članov, do zimskega tečaja l. 1909./10. naraslo število na 100, je največja zasluga č. g. dr. Zdešarja, ki je pripeljal v društvo vrsto novih, vzornih članic, katere so posvetile društvenemu življenju največjo pozornost. — „Zarjani“ pa so skrbeli, da ni ostala nobena nedelja, noben praznik brez predavanja, deklamacije, izleta. Tudi starejši gospodje so začeli predavati, zlasti popularno č. g. dr. Zdešar, enako č. g. kurat Ljubša, ter je „Zarja“ skrbela, da je stopil „Kres“ v ožjo zvezo s katoliško organizacijo v slovenski domovini, zlasti tudi za predavanje mariborskih somišljenikov ob počitnicah, ko ni bilo „Zarjanov“ v Gradcu. Začeli so obiskovati graške Slovence organizatorji v slovenski domovini, kot č. g. Gomilšek, ki je predaval o organizaciji graških Slovencev, č. g. Janez Kalan, ki je predaval o glavnih znakih prave organizacije ter potrebah organizacije Slovencev v Gradcu. — „Zarjani“ so ustanovili v „Kresu“ lepo knjižnico S. D. Z., prekrbeli za čitalnico skoro vse slov. katoliške časopise, ustanovili čebelico (tov. Ilc), začeli reden pouk v petju (tov. Juvan, Malnerič, Detela), kajti pesem je bila vedno velika moč socialnega dela „Zarjanov“; morda so bili najlepši trenotki društvenega življenja, ko je nastopil pevski zbor „Kresa“ pod vodstvom tov. Juvana, — dekleta v snežno belih oblačilih s slovensko trobojnico in cvetlico, — ter zapel: „Ne zveni mi, ne

zveni mi, pomladi najprva, najlepša cvetlica, ko danes čarobno ti cvetejo lica“ . . .

V socialnih vprašanjih je uvedel reden pouk tov. Puntar in tako ustvaril najsolidnejšo podlago za izobrazbo voditeljev, agitatorjev — med fanti v „Kresu“ samimi. Enako se je začelo resno misliti na to, kako pomagati Slovincem v Gradcu v gmotnem oziru. „Zarjani“ so zasnovali idejo zavoda za brezposelne služkinje, ki je postala takoj popularna, stopili v zvezo z „Društvom sv. Marte“ v Ljubljani in povprašali tudi zavod sv. Nikolaja v Trstu (ki takrat še ni bil v liberalnih rokah) za svet.¹ V zvezi z č. g. dr. Zdešarjem je idejo uresničil predsednik društva sv. Marte, č. g. Janez Kalan.

Ker nam ni mogoče na tem mestu podati natančnega poročila o delu „Zarjanov“ v „Kresu“, podamo samo pregled čez dela v zadnjem zimskem tečaju. Predavali so v „Kresu“: dne 6. XI. 1910 tov. Franc Logar: O ljudskem štetju; dne 18. XII. 1910 tov. Franc Kovač: O Jugoslovanski strokovni zvezi; dne 6. I. 1911 dr. Valentin Rožič: Nekaj misli iz svetovne zgodovine; dne 15. I. 1911 tov. Franc Kovač: Iz življenja naših izobraževalnih društev; dne 5. III. 1911 tov. Al. Remec: O Napoleonu. — Ob drugih nedeljah sta predavala, razen kadar je bila kakšna prirediteljev — gg. dr. Zdešar in M. Ljubša. — Na sestanku „Orlov“, dne 30. XII. 1910 je predaval tov. Franc Kovač: Zgodovina postanka in namen Orla. Vršil se je socialni tečaj s sledečimi predavanji: dne 5. XI. 1910 Jos. Puntar: Človek in človeška družba; 12. XI. 1910 isti: Družina. Dne 19. XI. 1910 tov. Ivo Česnik: O postanku družine; 26. XI. 1910 isti: O nalogah občine; dne 3. XII. 1910 isti: Država in njen ustroj; dne 10. XII. 1910 tov. Franc Kovač: Društvena organizacija; dne 17. XII. 1910 isti: Društveni zakon; dne 7. I. 1911 isti: Zgodovina naše narodne probuje; dne 14. I. 1911 isti: Katoliški prepoved med Slovenci; dne 4. II. 1911 tov. Franc Logar: O postanku stanov (splošni del); dne 11. II. 1911 isti: Stanovi pred stalno naselitvijo človeka; dne 18. II. 1911 isti: Zgodovina kmečkega stanu; dne 25. II. 1911 isti: Zgodovina obrtnega in trgovskega stanu; dne 11. III. 1911 isti: Zgodovina delavskega stanu. — Poleg tega je imel tov. Ogrizek še tri predavanja iz združnega prava. Voditelj tečaja je bil star. J. Puntar. — Voditelj praktično-računskega tečaja (otvorjen 13. II. 1911), ki se je vršil vsak teden po dve uri, je bil tov. A. Ogrizek. Razentega se poučuje slovenščina in nemščina. — Obrambni odsek oskrbuje knjižnico S. D. Z. v „Kresu“ in je nabavil lep premakljiv oder, katerega si je „Zveza“ preskrbela za Gradec s pomočjo „Slov. Straže“. Zarjani sodelujejo pri pevskem zboru „Kresa“, ki ga vodi tov. Franc Detela, nekateri se udeležujejo tudi telovadbe, ki jo vodi Štefan Erman.

Da se je zadnji čas kupila v Gradcu hiša² za Društvo sv. Marte, ima poleg č. g. župnika Kalana največ zasluge star. dr. Val. Rožič, ki je prvi predlagal, da se kupi imenovana hiša, in je do nakupa obenem z ostalimi gospodi vodil priprave. Hišo oskrbuje sedaj poseben kuratorij, katerega sestavljajo starešine (g. Štefan Rojnik in g. dr. Zdešar) in trije redni člani „Zarje“. Ta odbor mora o svojem delovanju poročati odboru „Društva sv. Marte“, čigar podpredsednik je tov. A. Ogrizek.

V pretečenem letu 1910. se je odprlo kaj važno polje za socialno delo „Zarjanov“, in sicer v industrijskih krajih na Gorenjem Štajerskem,

¹ O zavodu za brezposelne služkinje je predaval v Kresu tov. Malnerič dne 17. oktobra 1909.

² V njej se nahaja tudi gostilna.

katere pozna že — slovenska narodna pesem. Omejimo se v svojem poročilu na to, da omenimo, da so ustanovili „Zarjani“ v teh krajih eno delavsko knjižnico in eno plačilnico „Jugoslovanske strokovne zveze“. Slovenski delavci se nahajajo stalno do Aspanga na vzhodu in do Rottenmanna na zapadu, največ pa od Seewiesna do Donavic; enako jih je mnogo v Fonsdorfu, v Kefljah in Lankovicah, manj jih je na vzhodu, n. pr. v Weizu. Njihovo življenje je večinoma zelo težavno. Tako so pravili delavci, da morajo nekateri delati celih 11 ur — pri ognjeni peči. Mnogo jih je tako že izgubilo mlado življenje, ker so se prevročili napili mrzle pijače. Zanje se ne briga nihče, razen morda kakšnega sodnika; zlasti v Ljubnem, kjer je tudi nekaj slovenskih obrtnikov.¹ V teh krajih izgublajo svoje moči za nemški kapital — ubogi slovenski delavci.

Tudi v slovenski domovini so se „Zarjani“ več časa udeleževali socialnega dela, zlasti po izobraževalnih društvih; nekaj so jih ustanovili tudi člani „Zarje“; najprej je nastala knjižnica S. D. Z., potem se je razvilo izobraževalno društvo, tako n. pr. v Kostanjevici, v Černomlju in drugod. „Zarjani“ so se udeleževali tudi prireditvev S. K. S. Z.; tako sta še leta 1905., dne 4. septembra, poročala M. Kotnik in Mastnak na poučnem zborovanju S. K. S. Z. v Mariboru, in sicer tov. F. Kotnik o knjižnicah, izdajanju ter organizaciji čitanja časopisov, tov. Mastnak pa o domačem gospodarstvu, higieni, knjigovodstvu in zakonodajstvu. V zimskem tečaju 1908/09 so predavali „Zarjani“ na raznih socialnih tečajih na Štajerskem, tako tovariš Česnik na soc. tečaju v Slov. Bisrici „o društvenem zakonu“ in „o shodnem zakonu“; tov. Kovač na socialnem tečaju pri Veliki Nedelji: „Politična nepolitična organizacija“ ter „Društveni in shodni zakon“, tov. A. Ogrizek na soc. tečaju pri Sv. Križu tik Slatine „o društvenem in shodnem zakonu“ i. t. d. — Redno je bila „Zarja“ zastopana na občnih zborovanju S. K. S. Z. od leta 1904. dalje z malimi izjemami; enako pri slovesnejših slavnostih važnih socialnih organizacij, tako n. pr. l. 1905. na slavnosti 50 letnice kat. društva rokodelskih pomočnikov v Ljubljani; vseh predavanj, ki so jih imeli „Zarjani“ po izobraževalnih,² bralnih, delavskih, gospodarskih društvih nam tu ni mogoče navesti. Naj omenimo samo, da je tov. Pengov ustanovil prvo sadjarsko zadrugo. Tov. Puntar pa je s svojimi nasveti vplival neposredno na osrednjo organizacijo S. K. S. Z. —

Izobrazba in družabnost.

Ker smo o znanstveni izobrazbi in njenih načelih že v prejšnjih poglavjih vsaj deloma govorili, še več pa o poljudnem znanstvenem³ delu „Zarjanov“, podamo na tem mestu samo pregled znanstvenega in izobraževalnega dela „Zarjanov“ po strokah, s pripombo, da je prvi opozoril „Zarjane“ na njihovo nalogo, znanstveno se izobraževati, č. g. kurat M. Ljubša, ki je tudi prvi naznanil v društvu svoja predavanja. V društvenem letu 1907./08. je obiskoval „Zarjane“ tudi g. profesor dr. K a r o l G l a s e r, ki je priredil v društvu vrsto predavanj iz svetovne slovstvene zgodovine. Modroslovna apologetska predavanja g. dr. Zdešarja smo že omenili. — „Zarja“ je pristopila kot članica nekaterim znanstvenim

¹ Večinoma se shajajo v dveh gostilnah, ali bolj vinotočih, ki so v slovenskih rokah. V Kefljah je celo hotel v posesti nekega Slovenca.

² V olepševalnem društvu v Rožni dolini pri Ljubljani je večkrat predaval tov. V. Rožič.

³ Tudi v društvu se je je vršilo nekaj poljudnih znanstvenih predavanj z namenom izzvati kritiko in mnenje članov o tem, kakšno mora vzorno ljudsko predavanje. — Medsebojna kritika je vršila v Zarji nalogo visokošolske pedagogike, naperjene proti površnemu vseznanju in preveč enostranskemu študiju.

organizacijam, tako „Leonovi družbi“, „Muzejskemu društvu v Ljubljani“ in „Zgodovinskemu društvu“ v Mariboru. Dobivala pa je tudi znanstvene publikacije nekaterih drugih društev.

„Zarjani“ sami so se vadili znanstveno delati v že imenovanih klubih in na prijateljskih sestankih. Predavali pa so o vprašanjih iz modroslovja in apologetike¹ tt. Madjer, Cukala, Rožič (pedagogika), Puntar, Brozovič; iz pravnega modroslovja tov. Malnerič; iz slovenskega in slovanskega jezikoslovja tov. Breznik; iz zgodovine jezikoslovja: tov. J. Koser; iz pravoslovja: tov. I. Dermastia, tov. Pogačnik, Rožič, Podobnik, Malnerič, Kovač, Česnik, Kramberger; iz sociologije: tt. Pogačnik, Rožič, Fr. Kotnik, Česnik, Puntar, Kovač, Logar, Rueh; o delavskem vprašanju: tt. Pogačnik, Rožič, Puntar, Kovač, Logar, Malnerič; o kmetiskem vprašanju: tt. Pengov, Ogrizek, Logar, Remec, izseljeniško vprašanje: tov. Česnik; antisemitsko vprašanje: isti; žensko vprašanje: tt. Podobnik, Ilc; Ogrizek; o združništvu: tt. Pengov (mlekarstvo, sadjarstvo, moštarstvo, zgodovina slov. nar. gospodarstva), dalje tt. Kodré, Ogrizek. O žitnih skladiščih, bankah, borzah, akcijskih družbah, kartelih in trustih: tt. Pengov; Ogrizek, Podobnik, Malnerič, o obrtnem in trgovskem stanu: tov. Logar, iz statistike: isti; iz finančne vede: tov. Rožič; o dijaškem vprašanju: tt. Pogačnik, Rožič, Puntar, V. Polak; o mladeniškem gibanju: tt. Pogačnik, Rožič, Rabuza, Fr. Kotnik, Ogrizek, Arnšek, Kramberger, Česnik; o orlovski in telovadni organizaciji: tt. Česnik, Kovač, Rupnik, Remec; o izobrazbi, izobraževalnih organizacijah: Pogačnik, Puntar, Česnik, Gorjanec, Malnerič, Milač, Ogrizek, Kovač, J. Kotnik, Rueh, Remec; o alkoholizmu: tt. Pogačnik, Rožič, Gorjanec, Macháček, L. Koser, Malnerič, Remec; o organizaciji knjižnic in časopisja: tt. Fr. Kotnik, J. Kotnik, Puntar; o branju: tt. Ilc, Malnerič; iz cerkvene zgodovine: tt. Česnik, Rueh; iz politične zgodovine: tt. Rožič, Puntar, Juras, Ilc, Malnerič, Remec; iz slovenske in slovanske kulture in literarne zgodovine:² tt. Pogačnik, Rožič, Fr. Kotnik, J. Kotnik, Česnik, Erman, Gorjanec, Milač, Rupnik, Kodré, Lavrenčič, Puntar, Malnerič; iz občne kulturne zgodovine: tt. I. Dermastia, J. Kotnik; iz arheologije: tov. Rabuza; iz geologije: tt. Kolenc, Rožič; iz biologije: tt. Detela, Brozovič; iz medicine in socialne higijene: tt. Bevc, Mastnak, Anršek, Deanovič; iz tehniških strok: tt. Podkrajšek in Rueh. — Razentega se je vršilo več predavanj o vseučiliškem vprašanju in narodni obrambi, o zgodovini slovanskega in slovenskega znanstva in slovenske ljudske izobrazbe, o političnih načelih i. t. d.³

Tudi izobrazbe v leposlovju (potrebo leposlovne izobrazbe je zlasti poudaril zagrebški sestanek na predlog referenta sedanjega člana „Zarje“ tov. Izidorja Cankarja) in posameznih strokah umetnosti niso „Zarjani“ zanemarjali. Duh, v katerem se je ta izobrazba vršila, je bil duh novo-romantike. Nekateri tovariši so dosegli na leposlovnem polju lepe uspehe, tako tt. Česnik, Cankar, Remec, Lovrenčič.

Pevski zbor so vodili tovariši Jesenko, Juvan, Malnerič, Detela; na višku je bil za časa Juvanovega vodstva. V letnem tečaju 1908 si je društvo nabavilo svoj harmonij.

¹ Potrebo, gojiti zlasti krščansko modroslovje in apologetiko, je poudaril že I. sestanek kršč. mislečega dijaštva l. 1897. na predlog referanta „o razmerju med vedo in vero“, phil. dr. J. Debevc.

² Najbolj so zanimali Zarjane: Slomšek, Prešeren, Gregorčič, Strossmayer.

³ Več predavanj, ki so se vršila v Zarji je bilo objavljenih v znanstvenih revijah, n. pr. eno predavanje g. prof. dr. Glaserja, dalje tt. Breznika in Puntarja. — Esperantsko slovnico je pisal tov. Ljudevit Koser.

Družabnost je bila v „Zarji“ zelo razvita; odkrito prijateljstvo, zaupnost med člani je vladala skoro vedno med vsemi „Zarjani“. Predsednik ni bil v društvu diktator, marveč prijatelj. Važnost družabnosti za katoliško slovensko javnost je prvi poudaril tov. Puntar v „Zori“ l. XVI. Zelo so povzdignili družabnost „Zarjanov“ lepi izleti v graško okolico,¹ katerih sta se rada udeležila tudi gg. starešina M. Ljubša in Š. Rojnik, ki sta stala neprestano zvesto ob strani „Zarjanov“. Enako je vedno rad zahajal v društvo „Zarjanov“ g. kurat starešina Ernest Trstenjak, kakor so obiskali „Zarjane“ večkrat tudi starešine iz slovenske domovine. — Največkrat so napravili „Zarjani“ izlet k Mariji Tolažnici; stara navada „Zarjanov“ je bila, da so se šli najprej pokloniti — Kraljici angelov.

* * *

V priznanje zaslug, ki jih imajo za slovenski narod, je izvršila „Zarja“ v letnem tečaju 1910 sledeče gospode za svojo častne člane: č. g. dr. J. Ev. Kreka zaradi njegovih zaslug za katoliško organizacijo na Slovenskem, č. g. kurata M. Ljubšo zaradi njegovih zaslug za „Zarjo“ in graške Slovence, č. g. dr. A. Ušeničnika in g. prof. F. Kosa zaradi njiju zaslug za katoliško slovensko znanstvo.

Dr. Anton Brecejl:

Pred „Zarjo“.

Slovenski visokošolci v Gradcu so se zbirali izprva v slov. akademičnem in tehničnem društvu „Triglav“. V „Triglavu“ so se združevali akademiki in tehniki raznega naziranja, prevladala je seve navadno liberalna struja v tej ali oni obliki. Značilno je, da je „Triglav“ dosledno capljal za dunajsko „Slovenijo“ v vseh oficielnih nastopih in izjavah, še bolj značilno je za slovenski narodni „Triglav“ in njegovo vzgajanje članov, da je vsepolno „Triglavanov“, med njimi celo bivši predsednik, zatajilo v kasnejšem življenju svojo narodnost in dandanes stoje kot strupeni nasprotniki v prednjih vrstah naših rodnih sovražnikov.

Kot posebnost naših tedanjih (1890—1895) dijaških razmer nam je omeniti „Ilirijo“, nekako slovensko „buršenšaft“, ki se je hotela kosati z nemškimi burši v menzurah. Seveda ni mogla sabljaška „Ilirija“ dobro vzdrževati nemškega navala. „Ilirija“ je razpadla, njeno sabljanje je prevzel in negoval „Triglav“. Ganljivo je bilo gledati ob nedeljah prizore v „Triglavu“. V prvi sobi so se urili sabljači za menzure, druga — čitalnica — je bila navadno natlačena bravev. Točno ob pol enajstih se je dvignilo včasih pol akademikov, odšlo skoz sabljače v bližnjo križevniško cerkev k maši! Kot žalostno posebnost graškega dijaštva je pribiti tudi „brucuške“ večere. Preden je dobil novodošli dijak — „bruc“ — častitljiv naslov in značaj pravega dijaka — „krokarja“, se je moral podvreči izpitu „brucuškemu“. V okrilju „Triglava“ so se prirejali vsakoletni „brucuški“ večeri z vsem mogočim slovesjem. „Stare hiše“ in „krokarji“ so skrbeli, da so se mladi „krokarji“ opili do nezavesti, potem so jih korporativno spravljali študirat skrivnosti zloglasnih hiš . . .

¹ Zarja je priredila tudi par daljših izletov, tako n. pr. dne 24. V. 1908 v Mariboru in Št. Peter; zvečer so se Zarjani udeležili veselice mariborskih srednješolcev, ki so uprizorili „Učenjaka“.

Navzlic vsem tem razmeram je vladala v „Triglavu“ nekaka edinost v društvenih in družabnih razmerah. V „Triglavu“ niso reševali načelnih vprašanj, nazunaj je društvo simpatiziralo z liberalizmom. Prvi načelni razpor se je pojavil koncem l. 1896., ko je „Triglav“ imenoval za svojega častnega člana pesnika A. Aškerca. „Rimski katolik“ je prinesel o Aškerčevih „Lirskih in epskih poezijah“ ostro, a povsem upravičeno kritiko. Po liberalnem gozdu je završalo, tudi „Triglav“ se je zganil v v proslavo „svobodni misli“. Na občnem zboru, čigar edina točka je bilo imenovanje Aškerca za častnega člana, se je temu uprl med. B., češ da bi tako imenovanje pomenilo odganjanje dijakov kat. naziranja iz društva. V večno „sramoto“ se je vpisal ta protipredlog in predlagateljevo ime v društveno kroniko; z vsemi glasovi proti enemu je bil Aškerc imenovan za častnega člana. Radi lepšega seveda niso omenili števila onih navzočih dijakov, ki so se glasovanja vzdržali.

Razpor je nastal. Začetkom l. 1897. je priredil „Triglav“ sijajen ples na korist Družbi sv. C. in M. Za to prireditvev je mnogo bobnal in iskal in iskal prispevkov ne samo med graškimi Slovenci marveč tudi po domovini. Prireditelji so se hoteli „postaviti“ med slovanskim dijaštvom in nemškimi družinami za vsako ceno, zato niso posebno štedili z denarjem. Ko je o ti potratnosti izšel dopis v „Slovenca“, vrgli so iz društvene čitalnice „Slovenca“ in namišljenega dopisnika med. B. iz društva.

Nekaj dijakov se je polagoma ločilo iz društva „Triglava“, ki so se potem vsak teden shajali na literarnih večerih. Vendar jih ni bilo toliko enotnega naziranja, da bi bili mogli misliti na ustanovitev slov. katoliškega akad. društva, saj je v istem času celo „Danica“ na Dunaju štela komaj toliko članov, kolikor je potrebovala odbornikov. Nekaj graških visokošolcev, je pa sodelovalo pri „Zori“ in vseh počitniških prireditvah katoliško-narodnega dijaštva.

Državnozborske volitve l. 1896., ko je dobilo ljudstvo v peti kuriji prvič volilno pravico, so opozorile redke krščansko misleče akademike na ogromno število slovenskega prebivalstva, izvečine delavstva, v Gradcu. Takrat so prvič nastopili, in sicer uspešno socialisti. Ti so poznali delavstvo in najeli nekaj slovenskih akademikov za agitatorje med slovenskim delavstvom v Gradcu, Gratweinu, Ljubnem in po drugih industrijskih krajih Spodnje in Zgornje Štajerske. Krščansko misleči akademiki so se lotili težavnega dela zbirati slovensko delavstvo pod slovensko krščansko socialno zastavo. Dolga in trnjeva je bila ta pot do prvih uspehov. Omeniti moramo indolenco slovenske inteligence v Gradcu, ki navzlic precejšnjemu svojemu številu ni imela nikakega društva. V socialno-demokratskih strokovnih organizacijah za lesno obrt, so imeli slovenski delavci svoje odbornike, imeli so celo soc. dem. tamburaško društvo „Danico“, ki je delalo pri vseh mogočih prireditvah štafažo rdečkarjem.

Slov. krščansko mislečim akademikom se je posvečilo pozimi 1898—1899 po večmesečnih bojih s socialnimi demokrati ustanoviti slovensko delavsko izobraževalno društvo „Naprej“ z izrecno krščansko socialnim programom, izraženim v pravilih. Požrtvovalno sta podpirala mlado društvo poleg slov. lazaristov gg. kurat Ljubša in namestništveni tajnik Rojnik duševno in gmotno, druga inteligenca po ogromni večini je gledala vse to prizadevanje brez zanimanja. Slov. krščansko misleči akademiki so imeli v „Napreju“ svoje zbirališče in bralnico. V društvu so imeli redna predavanja za delavstvo in prirejali slov. družinam skromne zabavne večere. Spomladi l. 1899. ko je Slov. krščansko-socialna zveza v Ljubljani razvila svojo zastavo in o tej priliki povabila vsa naša izobraževalna in strokovna društva na manifestacijsko zborovanje, so zastopali graški

„Naprej“ trije delavci in dva dijaka. Tudi II. katoliškega shoda v Ljubljani l. 1900. se je „Naprej“ udeležil po svojih uradniških zastopnikih, ki so izrazili željo, naj se v Gradcu osnuje katoliško akademično društvo, enako dunajski „Danici“.

Jeseni l. 1900. je bilo že nekaj več krščansko-mislečih akademikov in dva tehnika v Gradcu, ki so se mnogokrat shajali, imeli predavanja ter ugibali, kako bi se dalo s pičlim številom ustanoviti katoliško dijaško društvo v Gradcu. Takrat je bilo mnogo srednješolskega naraščaja našega mišljenja, zlasti na Kranjskem, toda povečini so hodili mladi visokošolci na Dunaj v „Danico“. Štajerski naraščaj pa, prihajajoč v Gradec, je bil našemu naziranju večinoma nasproten.

Spomladi l. 1901. se je zgodila v „Napreju“ izprememba, kakršnih ima zgodovina katoliškega narodnega gibanja precejšnje število. Naši ljudje ustanove z ogromnim trudom in velikimi žrtvami društvo; ko se pa ta ustanova utrdi, prilezejo liberalni tihotapci in se ga polaste. Tako usodo je doživel graški „Naprej“, ki je vredna, da se jo otme pozabi.

Predsednik „Napreju“ je bil takrat graški zdravnik dr. Ž. Dijaka, ki sta dotlej vodila društvo, med. R. in med. I. sta končala svoje študije in odšla domov na počitnice. Tudi drugi dijaki krščanskega naziranja so bili na velikonočnih počitnicah. Vrinili pa so se v društvo takrat neki liberalni dijaki iz „Triglava“. Nazaj s počitnic prišedši so dobili naši akademiki stanje v „Napreju“ bistveno izpremenjeno. Mnogo novih liberalnih članov in pravila — ki jih je imelo društvo v enem izvodu — skrivaj izpremenjena. Nekdo je iz pravil zabilisal vse, kar je dišalo po krščanstvu. Pri prvi odborovi seji so naši dijaki tozadevno interpelirali predsednika ter zahtevali lojalne ureditve zadev, ker se je obotavljal, so v svoji nepremišljenosti z vsemi drugimi odborniki odstopili, misleč, da prisilijo predsednika, da odstopi tudi sam in skliče občni zbor. On pa je vkljub pozivom ostal na svojem mestu, sprejel celo kopo „Triglavanov“ za brezplačne člane in na občnem zboru ž njimi pometal vse krščansko-misleče dijake in zavedne krščansko-socialne delavce iz društva „Naprej“.

Ob tej priliki se je vršila zanimiva kazenska obravnava radi žaljenja časti proti nekaterim članom (dijakom in delavcem) „Napreja“, ki jo je dvignil predsednik dr. Ž. radi opravičenih očitaj, ki so se mu zdela žaljiva. Ta razprava se je vršila pri okrajni sodnji v Gradcu, tožitelj je nastopal v nemščini, toženci so se zagovarjali izključno v slovenski in. Uspeh obravnave je bil za obtožence povoljen.

Da so se polastili društva „Napreja“ liberalci, je bila kriva dobrodušna popustljivost in nepaznost kršč. mislečih dijakov. To se da opravičiti s tem, ker so delali z vsemi silami, da se že v poletnem tečaju l. 1900./01. ustanovi novo katoliško akademično društvo v Gradcu.

Ustanovni občni zbor „Zarje“ na praznik sv. R. T. l. 1901. je bil nepričakovan in drzen, a hvala Bogu, srečen čin njenega ustanovitelja. Navzoči odposlanci „Danice“, ki jih je bilo malone toliko kolikor pravih članov ravnokar porojene „Zarje“, so v svojem in svojih somišljenikov imenu izrečeno obljubo več kot v polnem obsegu izvršili in utrdili v razpitem Gradcu drugo vzgajališče slovenske katoliške inteligence. Starešina novorojene „Zarje“ je na tem občnem zboru s Prešernom ternal: „Kaj pa je tebe treba bilo!“ a njegov poziv: „Vendar bom srčno ljubila te!“ je našel toliko požrtvovalnega odmeva med navzočimi „Zarjani“ in „Daničarji“, da se danes kakor vsak drugi „Zarjan“ iskreno veseli nepričakovanega notranjega in zunanjega napredka „Zarje“!

Anton Ogrizek:

Ob desetletnici.

„In Zarije trak razganja nam mrak.“

To sladko zavest uživajo ob desetletnici „Zarje“ ne samo „Zarjani“, ampak tudi graški Slovenci. Kajti ravno ob desetletnici „Zarje“ je pognala graška slovenska organizacija tako lepo cvetje in obrodila tako bogate sadove kot še nikdar poprej.

Slovensko katoliško izobraževalno društvo „Kres“ v Gradcu je tekom dveh let po prizadevanju „Zarjanov“ zadobilo značaj najbolj organiziranega in najbolj discipliniranega društva. Jasnost in odkritost v načelih nam je pridobila marsikaterega delavnega prijatelja, katerega nam je nekdanja prevelika obzirnost in tolerantnost v „Domovini“ odbijala. S temi prijatelji je dobil „Kres“ najtrdnejšo podlago in najzanesljivejše poročstvo za svoj nadaljnji razvoj. Ravno ta struja je vtisnila „Kresu“ pečat resnično katoliškega društva in ga obvarovala pred marsikatero mladostno nepredvidnostjo. Izprva majhna četica neustrašenih in odločnih bojnikov je narastla ob desetletnici „Zarje“ na dvesto, kakršnega števila še dosedaj ni doseglo nobeno slovensko društvo v Gradcu.

Medtem ko so se morali podati izkrajja „Zarjani“ na polje najpodrobnejše agitacije, si je „Kres“ to leto toliko opomogel, da so mu jo lahko odslej z mirnim srcem prepustili, sami pa so se s tem večjo vnemo posvetili podrobnemu izobraževalnemu delu med „Kresjani“. Šele sedaj je mogla „Zarja“ misliti v „Kresu“ na specializiranje organizacije, šele sedaj je mogla „Zarja“ snovati v „Kresu“ društvene odseke in zbirati „Kresjane“ v različnih krožkih. Naj omenim med temi odseki le „Dekliško zvezo“ in vrlega „Orla“, ki sta šele to leto prav pokazala, kako da sta potrebna.

Pri tako velikem številu članov pač glavnemu odboru ni bilo več mogoče natančneje spoznati posameznih članov in njihovih teženj, pregledati takoj vse društveno gibanje in odpraviti namah morebitne nerednosti v društvu. Odbora „Dekliške zveze“ in „Orla“ pa sta svojo nalogo rešila v polnem obsegu. Komaj sta bila oba odseka ustanovljena, se je začelo živahnije gibanje v „Kresu“, kajti dekleta in fantje so s svojo živahnostjo drug drugega izpodbujali na delo. Nihče ni hotel zaostajati, ampak korakati so hoteli vsaj v isti vrsti, če že niso mogli drug drugega prekašati. In tovariša „Zarjana“, ki sta vodila oba odseka, sta morala tu ali tam porabiti vso svojo zgovornost, da sta pomirila delaželjne člane svojega odseka, ako je kateri izmed odsekov preko drugega prevzel kako delo.

Že več let so „Zarjani“ gojili željo preskrbeti tudi graškim Slovencem večji oder, na katerem bi lahko uprizarjali domače slovenske igre, ki bi naj gledalcem nudile pošteno, boljšo zabavo, obenem pa tudi vcepljale veselje in ljubezen do materinega jezika in domačega življenja. In v resnici se je „Zarji“ to leto posrečilo s pomočjo „Slovenske Straže“ in „Slovenske Dijaške Zveze“ realizirati svojo staro željo. Dne 25. marca t. l. je „Kres“ prvič nastopil na slovenskem odru v Gradcu in otvoril dolgo serijo slovenskih iger. Najlepše zadoščenje za svoj trud so dobili „Zarjani“ že pri prvem nastopu na odru ob pogledu na veselja žareče obraze gledalcev, ki se niso mogli načuditi pristnim slovenskim obrazom v domači noši in zabavnim pogovorom v pristnem domačem narečju.

Doslej so mogla slovenska društva v Gradcu prirejati le veselice najprimitivnejše vrste, katerih vrhunec je bil ples. Z novim slovenskim

odrom pa je „Kres“ prestopil enkrat za vselej prag nekdanje enoličnosti in primitivnosti ter tudi v tem oziru pokazal, da je v resnici izobraževalno društvo. Izobraževali se ne bodo le gledalci sami, ampak tudi „Kresjani“— igralci, ker se bodo polagoma pod spretnim režiserstvom „Zarjanov“ privadili nastopati perfektno tudi pri težjih igrah. „Kres“ je pridobil z novim odrom tudi veliko na svoji moči in trdnosti, kajti društvo, ki nudi svojim članom vedno dovolj dela, je sposobno svoje člane tudi obdržati in ravno igre so odprle „Kresjanom“ obširno polje podrobnega društvenega dela.

Pred vsemi preteklimi leti pa se odlikuje to leto po predavanjih in kurzih „Zarjanov“ v „Kresu“. Malodane vsako nedeljo so tukaj predavali „Zarjani“ o najrazličnejših predmetih in širili „Kresjanom“ duševno obzorje. Med tednom pa so se redno vršili v „Kresu“ tečaji, katerih so se fantje z velikim veseljem in zanimanjem udeleževali. In če ne bi bili „Zarjani“ s temi kurzi nič drugega dosegli, kakor da so udeležence zainteresirali za pereča življenska vprašanja, bi bili lahko ob desetletnici zadovoljni. Gotovo so pa dosegli več; in to se bo pokazalo tedaj, ko bodo letošnji udeleženci prišli na dom in začeli tam izvajati praktično to, kar so se v Gradcu, v tujini, a vendar med domačimi, naučili. Hvaležna bo „Zarjanom“ domovina, ko bo videla, da se njeni sinovi iz Gradca ne vračajo nazaj kot brezverci in ničvredneži, ampak kot razumni in razsodni poštenjaki.

Živo mi je še v spominu oni popoldan, ko je predaval v „Kresu“ tov. dr. Malnerič o družtvih za brezposelne služkinje. Naenkrat je zavladovalo med „Kresjankami“ sveto navdušenje za uresničenje nove misli. Vendar se nam je zdela pot do novega cilja še dolga, dolga, daljša celo, nego je v resnici bila; vendar se nismo ustrašili. Takoj smo začeli misliti, kako najlažje novo misel realizirati in delali načrte vsak po svoje. Razume se, da niti eden teh načrtov ni obveljal, glavno pa je, da je „Zarja“ tekom dveh let plemenito misel dr. Malneriča uresničila.

Dne 23. aprila 1911, na cvetno nedeljo, smo ustanovili poselsko zavetišče „Društvo sv. Marte“ v starih „Kresovih“ prostorih, ki so bili nabito polni. Tri tedne pa smo s požrtvovalnim sodelovanjem č. g. župnika Janeza Kalana, tov. dr. Rožiča in drugih gospodov definitivno sklenili kupno pogodbo za bodoči „Martin dom“. In ko je na občnem zboru novoizvoljeni podpredsednik cand. iur. Ant. Ogrizek navzoče nekako slovesno vprašal, odobri li občni zbor nakup društvene hiše v Prokopigasse 12, so završali kot iz enega grla — klici hvaležnega odobravanja. Takoj je pristopilo čez 50 članic, katero število je v kratkem narastlo na 80. Med nepopisnim navdušenjem je zaključil podpredsednik to pomenljivo zborovanje z besedami: „Marta, Marta, veliko se trudiš, a Tvoj trud bo tudi bogato poplačan!“

Z nakupom nove hiše in ustanovitvijo novega društva si je „Zarja“ naložila novo težavo in odgovorno breme. Takoj po nakupu se je konstituiral hišni odbor iz podpredsednika Društva sv. Marte, cand. iur. Ant. Ogrizka, veter. g. starešine Štefana Rajnika, abs. iur. Fran Kovača in cand. iur. g. Frana Rueha, ki je prevzel celo hišno upravo in jo tudi po 23. aprilu obdržal. Dan za dnem smo popravljali društvene in druge prostore. „Zarjani“ se niso strašili tudi najnavadnejšega dela, samo da je šlo z manjšimi stroški. V teku enega meseca je bilo „Kresovo“ stanovanje gotovo, istotako spalnica društva sv. Marte in društvena gostilna, katere vodstvo je delalo mladim neoštirskim „Zarjanom“ izprva največ preglavic. Vendar neustrašenega in s praktičnim razumom obdarjenega „Zarjana“ tudi te skrbi niso potlačile; v teku par tednov se je v novo vlogo do cela vživel in upravljal uspešno ves komplicirani hišni aparat kljub svoji

mladosti preko zavidnih in malodane nasprotujočih glav gotovih višjih absolutno narodnih gospodov.

S preselitvijo v Martin dom je dobilo društveno življenje veliko bolj komplicirano obliko. In le enotnemu in discipliniranemu nastopu „Zarjanov“ ter strogega reda in vzgoje vaje nim „Kresjanom“ se moramo zahvaliti, da smo obdržali društveno življenje vedno na pravem nivoju.

Z hišo „Društva sv. Marte“ je brez dvoma ustvarila „Zarja“ novo epoho za graške Slovence in smelo lahko trdimo, da pomenja ta uspeh krono „Zarjine“ desetletnice.

Skrben „Zarjin“ pogled pa ni obtičal le v društvenih prostorih; njen pogled je segal tudi izvan društvenih mej. Omenjam naj le ljudsko štetje v Gradcu, pri katerem je bila menda „Zarja“ edina, ki se je brigala za krivice graškega magistrata in delala pritožbe celo na namestnijo, ko krivični nemški šovinizem ni hotel odnehati. „Zarjin“ pogled je celo segel do gornještajerskih industrijskih krajev, koder so njeni člani proučevali tamošnje delavske razmere in po možnosti organizirali tamošnje delavce ali jim vsaj priskrbeli slovenskega berila. Uspeh smo videli že pri ljudskem štetju, ko se je pripoznalo za Slovence primeroma precejšnje število delavcev.

Kljub vsestranskemu delovanju „Zarje“ nazunaj vendar društveno življenje ni trpelo. Predavanja, sestanki in seje odborove ter posameznih odsekov so se vršile redno, da zelo pogosteje kot sicer, ker nam je raznoličnost nastopa nazunaj nudila vedno dovolj snovi.

Posebno se je odlikoval odsek za desetletnico „Zarje“ po svoji delavnosti, katere prvi uspeh je bila ustanovitev hrv. kat. akad. društva „Preporod“ in komerz ob priliki desetletnice „Zarje“ na Telovo t. l. Dolgo so bili bratje Hrvatje učlanjeni v „Zarji“, a opustili niso nikdar misli ob dani priliki ustanoviti svojega lastnega društva. In ob desetletnici „Zarje“ so si pot toliko ugledali, da so mogli z novim hrvaškimi društvom povečati „Zarjin“ jubilej. Kako živo zanimanje je vladalo za novo društvo in za desetletnico „Zarje“, smo videli ob tej priliki, ko nas je v tako lepem številu pozdravljalo zastopstvo bratov Poljakov, Čehov in Hrvatov, kakor tudi naših rojakov v domovini bodisi ustmeno ali brzojavno.

Pri vsem tem pa „Zarja“ tudi ni zanemarjala naloge, katero ji je naložil lansko leto občni zbor v Št. Jakobu v Rožu, ko ji je poveril vodstvo „Slov. Dij. Zveze“. Veliko se je odbor trudil, da konsolidira in uredi društvo naznotraj, posebno veliko dela pa mu povzročal poslovnik, ki je bil nujno potreben, ako se je hotel odbor izogniti neljubim kolizijam in nerednostim. Poslovnik je dogotovljen, treba mu je le še sankcije občnega zbora. Odbor je pa skrbel, da tudi sicer ni zaostajal za odbori prejšnjih let in vestno izvrševal vsakoletno tradicionalno delo odborovo. Notabene je pa delo „Zarje“ nazunaj itak delo „Slov. Dij. Zveze“ in spada med „Zarjine“ uspehe le v toliko, v kolikor je „Zarja“ lahko ponosna, upravičeno ponosna, ako se njeni člani odlikujejo po delavnosti tudi kot člani „Slov. Dij. Zveze“.

Gotovo je bilo leto ob priliki desetletnice eno najplodovitejših let „Zarjinega“ obstoja in besede, katere je izpregovorila na komerzu „Zarje“ v Gradcu zastopnica „Dekliške Zveze“ in „Društva sv. Marte“, Marica Kolar, smemo z mirnim srcem zapisati tudi v „Zarjino“ spomenico:

„Desetletnica „Zarje“ ni samo desetletnica društva kot takega, ampak tudi desetletnica uspešnega in plodonosnega delovanja osobito med graškimi Slovenci.“

Dr. Janko Kotnik:

Iz Cojzovega dnevnika.

V ljubljanskem muzeju sta shranjeni dve drobni knjižici, pisani s svinčnikom, izza burnih časov francoske okupacije. Obedve sta zelo težko čitljivi. Napisal jih je naš blagi in slavni mecén, baron Žiga Cojz. Prva, še neizdana, s katero se hočemo baviti podrobneje, datira iz leta 1805./06., torej iz dobe druge francoske okupacije, ki je ostala Kranjcem v jako neprijetnem spominu.¹ Pisana je v francoskem jeziku, v obliki dnevnika v mali osmerki, obsegajoča 22 strani. Na zunanji strani, v levem kotu zgoraj, je zapisan naslov knjižice takole: *Kriegs-Journal 1805 à 1806*. Knjižica sedaj ni vezana, a je morala biti svoj čas vsaj mapirana.

Drugo knjižico iste oblike, samo precej obširnejšo — obsega namreč 52 strani — in modro vezano ter pisano v nemškem jeziku je izdal Avg. Dimitz pod naslovom: „*Erinnerungen aus dem Kriegsjahre 1809.*“ (*Aus den Papieren des Freiherrn Sigmund Zois von Edelstein.*)² Nahajamo torej v teh listih beležke iz tretje francoske okupacije, in sicer iz leta 1809. Začel jih je pisati 20. majnika 1809., zadnja beležka je z dne 24. septembra istega leta. Na ovitku ima ta zvezek napis „*Giornale bellico 1809*“, notraj pa beremo na prvi strani zgoraj: „*1809 Marsjournal des feindlichen Angriffs auf Laibach*“. Pripomniti je ob tej priliki, da Dimitzova izdaja v „*Laibacher Wochenblattu*“ ni povsem popolna, ker je marsikaj izpustil, včasih ker se mu je zdelo, kakor sam pravi,³ nepotrebno, včasih pa tudi, ker rokopisa ni bilo več mogoče popolnoma jasno čitati.

Vsebina drugemu zvezku so kratke beležke o tedanjih vsakdanjih dogodkih, zlasti onih, ki se tičejo Ljubljane in okolice, stanje domače in francoske vojske, obnašanje francoskih vojakov in dostojanstvenikov napram Ljubljančanom i. t. d. Pogostoma pa izvemo tudi prav zanimive vesti iz Cojzovega privatnega življenja. In prav zaraditega sta tadva dnevnika velike vrednosti, ker nahajamo v njih čestokrat skromne opombe, ki pa so za nas tem bolj važne, ker se prav iz njih učimo Cojza še bolj spoštovati in občudovati, kot smo ga morebiti doslej.

V tem oziru nam je posebno dobrodošel prvi, francosko pisani zvezek iz leta 1805./06.

Tudi tukaj je Cojz zabeleževal večinoma le bolj zunanje dogodke, kajti tudi tedaj so bili časi nemirni, morda še bolj kot l. 1809, a navzlic temu je tuptam zapisal blagi mož marsikatero zanimivost iz svojega ožjega, zasebnega življenja. Najbolje bi seveda bilo, objaviti dnevnik celotno. A ker mi nedostaja za sedaj še potrebnih virov za vsestransko komentiranje teh zapiskov, drugič, ker je marsikaj zelo težko čitljivo ali se sploh ne da čitati in bi bila vsled tega takšna izdaja še vedno nepopolna, sem si postavil v tem članku ožje meje. Hočem namreč porabiti samo to, kar bo važno za podrobnejše spoznavanje Cojzove osebnosti.

Zapisnik datira, kakor sem že omenil, iz dobe druge francoske okupacije (1795—1806). Takrat so prišli Francozje čez Gorico in Postojno, kjer so plenili in hudo razsajali, dne 28. novembra v Ljubljano. „Na povelje Massenovo so Francozje plenili, praznili javne blagajnice, pobirali visoke denarne vsote in Kranjski naložili tri milijone kontribucije. Ker

¹ Conf. Dimitz *Geschichte Krains* IV., S. 263.

² Cf.: *Laibacher Wochenblatt* l. 1886, Nr. 315—320.

³ *ibid*: *Wir wollen das Tagebuch von 1809, welches vom 20. Mai bis 24. September reicht, mit Weglassung von allem nicht zur Sache gehörigen, hier mitteilen.*

pa te vsote niso mogli takoj plačati, so odvedli Francozje nekaj uglednejših Ljubljčanov kot tale. Dne 11. decembra je prišel Massena v Ljubljano in imenoval generala Molitora kot mestnega poveljnika. Po bitki pri Slavkovu na Moravskem so Francozje izpustili ujete tale, a Kranjci so morali prej plačati zahtevano vsoto kot kontribucijo. Cesarja Franc I. in Napoleon I. sta sklenila mir v Požunu, po katerem je prišlo Kranjsko zopet pod Avstrijo. Massena je zapustil 4. januarja l. 1806. Ljubljano, ko so mu še prej plačali 50.000 gld., slabo disciplinirano francosko vojaštvo pa je odrinilo šele 25. februarja. Ta druga francoska vlada je sicer trajala le nekaj nad tri mesce, a je ostala prebivalcem v neprijetnem spominu. (Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska, II., str. 157—158.)

Cozj je začel pisati ta dnevnik že 1. septembra; dne 20. istega mesca je prenehal, nadaljevati ga je pričel šele 13. oktobra. Zakaj ga ni pisal neprestano? Snovi v mu tistem času gotovo ni primanjkovalo. Pač pa lahko sklepamo iz tega, da je moral biti med tem časom zopet močneje bolan, tako da niti pisati ni mogel. Saj je znano, da je bolehal dolgih 22 let, od l. 1797. pa do svoje smrti l. 1819. Zlasti noge so mu bile popolnoma odrekle, tako da je bil večinoma navezan na postelj, ali kvečjemu na voz, ki ga je izumil sam in s pomočjo katerega se je prevažal iz ene sobe v drugo. Torej bolezen mu je branila, da ni mogel vsak dan zabeleževati, kar se mu je zdelo važno in spomina vredno. Tako je tudi pozneje večkrat kar naenkrat zastal z zapisovanjem, in šele čez nekaj dni, čez teden je iznova nadaljeval. Dne 23. januarja piše tako-le:

Jusqu' au 23. au lit avec la goute (piše tako večkrat, mesto goutte) á la main droite. Dans cet intervalle lu les essais de Montaigne, conversé avec le G(eneral) La Croix & adjutant.

Do 23. priklenjen na posteljo radi trganja po desni roki. V tem času sem bral eseje Montaignove¹ ter se pogovarjal z generalom La Croix in z njegovim adjutantom.

Svojo bolezen omenja večkrat, toda nikoli ga ne slišimo tožiti ali obupati v teh bridkih in usodepolnih dneh. Nič drugega nego kratka opomnja, kakor bi se hotel opravičiti, da ni mogel vsega izvršiti, kakor bi želeli drugi in on sam.

Tako beremo dne 28. decembra 1805.:

La goute passant de la main gauche á la droite.

Protin je zapustil levo roko ter se lotil desne.

Dalje:

29. 30. 31. jan. & 1^{ier} Fevrier, accès de goute au talon.

29., 30., 31. januarja in 1. februarja, močno trganje v peti.

2. Fevrier, forcé de lever pour pousser l'accès.

2. februarja sem bil primoran vstati, da preženem protin.

Tega dne je zabeležil v dnevniku še celo vrsto važnih in zanimivih dogodkov in notic, a opazimo lahko, koliko je moral trpeti ob tem, kajti pisava se ta dan precej razločuje od drugih dni. Saj je tudi umljivo. Ležati ni mogel, hoditi tudi ne, pri tem pa naj bi še pisal dnevnik!

Dne 3. februarja beremo zopet:

Au lit depuis hier & forcé de lever.

Od včeraj v postelji, a zopet sem moral vstati.

¹ Michel Montaigne (1533—1592) je bil eden največjih mislecev francoskih v 16. stoletju. Prvi dve knjigi njegovega znamenitega dela „Essais“ sta izšli l. 1580; tretja l. 1588.

Proti koncu februarja ga je iznova mučilo:

(22 × 24 fevrier) Je me trouve depuis 4 jours avec un fier accès de goutte après trois semaines de diarrhée (à 3 fois le jour).

(22. — 24. februarja) (Že 4 dni čutim silno trganje po udih, dočim sem imel prej tri tedne drisko (po trikrat na dan).

Tudi zapiski iz leta 1809. nam dostikrat pričajo, koliko muk in trpljenja je moral prestati Cojz vsed svoje neozdravljive bolezn. Tako piše dne 9. junija:

„Gestern Regen und Kühlung, wovon mich Schmerzen im Knie befielen, die mich heute das Bett zu hüten zwingen.“

Dne 30. istega mesca beremo:

„Gestern bin ich zum erstenmale aufgestanden und zum Fenster an die Kastellseite gefahren.“

To naj o tej točki zadostuje. Res čuditi se moramo, kako je mogel Cojz ob vsem tem ohraniti do konca svojega življenja to bistrost in žilavost duha, to neumorno agilnost, s katero je vzpodbujal druge k delu ter jim dajal tozadevne, vsestranske nasvete.

Njegov dom je ostal tudi v času vojske zavetišče muz in znanosti. Pri Cojzu se niso shajali samo domači pesniki in učenjaki (Linhart, Japelj, Kumerdej, Vodnik, Kopitar), ampak tudi višji francoski dostojanstveniki. Vsakdo si je štel v veliko čast, če je imel kdaj priliko občevati z baronom Cojzom. Saj pravi tudi Kopitar v svoji avtobiografiji, da šteje leta, ki jih je preživel v bližini ljubeznivega in ljubljenege (ebenso geliebten als lebenswürdigen) Žige Cojza, med najprijetnejša vsega svojega življenja.

Skoro dan za dnevom je bilo povabljenih — ali pa so se povabili kar sami — po 30—40 francoskih častnikov na obed.

Tako beremo v dnevniku od 1.—7. decembra:

Premier déjeuner à 8^h, detto à la fourchette à 10^h, grand dîner à 5^h, = 42 bouches.

Visite du divisionnaire d'Espagne, commandant de l'avant-garde = 2 jours incognito.

9. décembre.

Départ du général Merlin (ki je bival pri njem že od 29. novembra.

10. décembre.

Ordonnés 20—24 couverts pour le tableau.

Prvi zajtrk ob 8^h, mala južina ob 10^h, glavno kosilo ob 5^h = 42 ust.

Obisk divizionarja d' Espagne, poveljnika predstraže = 2 dni incognito.

9. decembra.

Odhod generala Merlina.

10. decembra.

Naročenih je 20—24 obedov.

Dne 11. decembra je prišel prvokrat Massena v Ljubljano. Cojz piše:

Première arrivée de Massena et Charpentier, chez l'archevêque.

Massena in Charpentier prideta prvič v Ljubljano, nastanita se pri nadškofu.

Vidimo torej, da je tudi Cojz, akoravno je ves čas bolehal, imel dosti sitnosti in posla z francoskim vojaštvom. A ne samo častniki in višji vojaški dostojanstveniki so se shajali pri njem, včasih so pripeljali s seboj mnogo spremstva in vso svojo služinčad. In za vse to je moral Cojz skrbeti, da so bili vedno vsi dobro nasičeni z jelom in pijačo. Dne 28. decembra ga je obiskal general D' Espagne; tedaj je zabeležil Cojz v svojem dnevniku 54 ust = „54 bouches“.

Prav istega dne je zapisal tudi še drugo zanimivo pripomnjo. Piše namreč takole:

Développement du proverbe: „qualis rex talis grex,“ le Mxx en cuisine — Le cuisinier près la fille de chambre.

Pregovor: „Kakšen gospod takšen hlapec“ se uresniči. Mxx v kuhinji. Kuhar pri sobarici.

Najbrže misli pod besedo „rex“ generala Massena, kojega imena si ni upal ali ni hotel popolnoma izpisati. Massena je bil znan kot lahkoživec in velik zapravljivec, kar se je pokazalo tudi v Ljubljani. Zgodovina nam pravi, kako slabo je za časa druge okupacije gospodaril Massena, še slabše pa njegovi podložniki in vobče francosko vojaštvo.

Bržkone je prišel istega dne Massena k Cojzu na obisk ter slučajno pogledal tudi v kuhinjo; pri tem pa je zasačil kuharja pri kaki ljubimski aferi s sobarico. Kakor je razvideti iz drugih mest, je moral biti tedanji Cojzov kuhar Francoz.

P. pl. Radics piše v knjigi „Allgemeine deutsche Biographie“, da Cojz ni bil prav nič prizadet po francoskih kontribucijah. Iz njegovih lastnih zapiskov pa pridemo do drugačnega zaključka.

Koliko sitnosti so mu povzočali že samo ti neprestani obiski! Včasih mu je bilo morda še celo ljubo, če ga je kdo obiskal, da je v zabavnih in učenjaških razgovorih pozabil svoje bolečine, ker pa so se ti ne posebno zaželeni obiski ponavljali dan na dan, mu je to sčasoma moralo vendarle že mala presedati in postajati neprijetno. Dne 11. decembra so mu rekvirirali njegovo goriško vino:

Mon vin noir de Gorice eu requisition.

Moje črno vino iz Gorice v rekviziciji.

Da je bil teh večnih posetov že sit, priča beležka z dne 17. in 18. decembra.

Départ du G. d'Espagne, avec la poste à 4 chev.

Le maison vidée à midi, restant un seul lieutenant qui a dîné avec la famille.

Mes domestiques — régalez de 4 écus — respirent.

J'y ai ajonté 9 écus pour que chacun individu en reçoive un — ad honores.

17. 18. Deux jours n'ont pas suffi à nettoyer les chambres, à laver le linge, à faire des provisions.

Odhod generala D' Espagne s štirimi konji.

Hiša je bila izpraznjena opoldne, ostal je samo en poročnik, ki obeduje z družino.

Moji posli — obdarovani s štirimi tolarji — se oddahnejo.

Dodal sem še devet tolarjev, da dobi vsak posel enega — ad honores.

17. 18. Dva dni nista zadostovala, da smo očistili sobe, izprali perilo ter se zopet preskrbeli z najpotrebnejšim.

Jedva pa si je služinčad malo oddahnila (respirent), se je že zopet pojavila cela vrsta novih častnikov. Že 19. istega meseca piše:

Anoncé le quartier pour le gen. Charpentier avec 8 aides de camp et officiers de l'Etat Major, parmi lesquels Petrusse et Hatus sont recommandés par Varlec (ki je bil še ostal dne 16. t. m.) comme bons et sociables.

Prijavljen za nastanitev general Charpentier z 8 pribočniki (adjuvant) in štabnimi častniki, med kojimi sta Petrusse in Hatus priporočena od Varleca kot dobra in priljudna.

Včasih je vsled neprestanih obiskov povabljenih in nepovabljenih francoskih dostojanstvenikov začelo nedostajati tudi v Cojzovem domu, ki je vendar imel vsega v izobilju, najpotrebnejših stvari, tako da je Cojz s tem nehote prišel v zadrego.

Dne 2. januarja zaznamuje tole:]

Manque de volaille, gibier poisson, oeufs, beurre; la table du Maréchal reste à la viande, du veau et saus pâtisserie.

Primanjkuje perutnine, divjačine, rib, jaje, in sirovega masla; maršal se mora zadovoljiti z mesom in teletino brez močnate jedi.

Torej to, kar trdi pl. Radics, ne odgovarja popolnoma resnici, kajti Cojz je takrat gotovo že težko in nestrpno pričakoval trenutka, da zapuste Francozje Ljubljano. Saj piše dne 4. februarja:

Je ne comprends pas toutes ces manies, ni le vrai principe après le quel on agit — Je crains que les Français nous attaquent encore une fois!!!

Ne morem razumeti vseh teh nemumnosti, niti pravega principa, po katerem se ravnaajo — Bojim se, da bi nas napadli Francozi še enkrat.

Gotovo ta bojazen ni izvirala zgolj iz patriotizma, ampak je bila povsem upravičena, če pomislimo, kako slabe izkušnje je bil doživel Cojz s francoskimi vojaki.

Baron Žiga Cojz je bil dober patriot; za blagor domovine se je trudil ves čas svojega življenja. Saj je daroval na tisoče občni koristi in v dobre namene. Tako tudi v času francoske okupacije ni pozabil svoje ljubljene domovine. Francozi so naložili Kranjski veliko kontribucijo, dva milijona frankov; ob tem je bila seveda vsa dežela močno prizadeta. Cojz je imel priložnosti dovolj, da se je skoraj vsak dan razgovarjal s tem ali onim dostojanstvenikom francoske vlade, in v raznovrstnih pogovorih je izkušal vplivati na to, da se zniža visoka kontribucija, kar se mu je deloma tudi posrečilo.

Take pogovore omenja večkrat, ne samo leta 1805./06., ampak tudi v dnevniku iz leta 1809. ;

Občeznano je, kako vsestransko izobražen je bil Cojz, zlasti temeljito se je bavil z naravoslovjem, kjer je bil dober strokovnjak. Na Gorenjskem, kjer je imel mnogo fužin, je prehodil vse hribe in doline. Če je prišel kak znamenit naravoslovec iz tujih krajev na Kranjsko ali v Ljubljano, ni čuda, da je bila njegova prva pot k baronu Cojzu.

Tako so tudi francoskim častnikom, ki so se posebej zanimali za to ali ono stroko, bile Cojzove zbirke prav dobrodošle.

Zanimiva je v tem oziru opomnja v dnevniku z dne 24. januarja, kjer pravi Cojz, da ga je obiskal neki francoski general samo zaradi tega, da bi videl njegovo sireno.¹

24. Le Général Firlet de l' Artillerie avec le col. Joy en visite, pour voir les Syrènes.

General Tirlet s polkovnikom Joy na obisku, da vidi moje sirene.

Še enkrat omenja pozneje sirene, katerih je imel celo zbirko, živih in mrtvih, in sicer beremo, dne 14. februarja 1806 to-le opombo:

¹ Kaj so bile sirene? Tudi v dnevniku iz leta 1809 jih omenja. 1. Juni . . . Heute ward die 4 1/2 jährige Syrene tot gefunden!!!

Dimitz meni, da je to neke vrste močeril (Grotenolm — proteus anguineus), ki se nahajajo samo po Kranjskem in na Krasu.

Départ du commissaire de guerre Siauve¹ au quel j'ai donné une Syrène en eau de vie; le dessin coloré d'animal par Dorfmeister, professeur au lycée.

Odhod vojnega poverjenika Siauve¹, kateremu sem dal eno sireno v žganju; kolorirano podobo te živali je izdelal Dorfmeister, profesor na liceju.

Cojzovega znanstvenega življenja in delovanja se tiče še ena opazka; ki jo beremo v dnevniku dne 14. januarja, kjer pravi Cojz med drugim tudi to-le:

Le capitaine Fruilhier a pris copie de ma trombe d'eau...

Stotnik Fruilhier je napravil posnetek mojega pihalnika...

Il va produire ma trombe en France.

Namerava ga uvesti tudi na Francoskem.

Kaj je hotel reči Cojz z besedo trombe d'eau? To je neke vrste pihalnik, s pomočjo katerega je mogoče spraviti veter v plavž. Ta instrument je torej Cojzova iznajdba. V dnevniku opisuje dalje njegovo praktično uporabljivost napram drugim sistemom.

Tako sem posnel iz dnevnika, kar se mi je zdelo porabno za osebno spoznavanje barona Cojza.

Ob stoletnici njegove smrti se bodo po Slovenskem gotovo pisali raznovrstni članki o življenju in delovanju našega preblagega mecena. Vpoštevati se bodeta morali tedaj tudi tedve neznatni knjižici, ki pa bosta gotovo dosti pripomogli k temu, da se izpopolni življenska slika barona Cojza.

Dr. Ivan Česnik:

Madona.

Legenda.

Tam doli v lepi Italiji se je godila ta legenda. Največji umetniki so živeli tedaj. Bili so spoštovani in češčeni, podpirali so jih mogočni meceni: papeži, Medicejci, doži. Človeške oči so se zavidno ozirale proti jugu, kjer so ležale v razvalinah slavne stavbe, amfiteatri, kopališča, templji, cesarske palače, kjer so med njimi pripogibale svoje zrele sadove k tlom oranže in citrone, kjer so se skrivale smokve in lavoro med razmetanimi marmornatimi stebri. Prenovljena Italija je vstala iz starih zidov z novimi šegami, a starimi strastmi. Humanistični duh ji je vtisnil svoj pečat na čelo. Boccaccio jo je učil razkošja, Macchiavelli kljubovanja in kraljevske mogočnosti, Giotto in Dante globoke vernosti, Michel Angelo in Rafael velike umetnosti.

Takrat je živel v večnem mestu Rimu mlad slikar Giovanni. V ubožni hiši kraj mesta je prebival, mislil in ustvarjal. Mati ga je vzgojila religiozno in mu preskrbela umetniško izobrazbo. Od ust si je odtrgala, lastno kri bi mu dala kot pelikan svojim mladim. In ko je umrla, mu je zapustila kožo in kopico dobrih naukov in svoj blagoslov. Kmalu po njeni

¹ Dimitz pravi o njem: Kriegskommissär Siauve, Mietglied der Académie celtique, Meister in der Kunst, römische Inschriften zu lesen, interessierte sich lebhaft für die Vorgeschichte und römische Periode unseres Laibach, auch der Umstand, daß die Académie celtique eben in diesem Jahre Baron Zois unter ihre Mietglieder aufnahm, dürfte auf den Verkehr mit Siauve zurück zu führen sein.

smrti je hudo obolel. Pripravil se je že na dolgo, dolgo pot v večnost. Po nikomur mu ni bilo težko, ker ni maral za svet, le zaradi umetnosti se mu je zdela neprijetna zadnja ura. Tako rad bi naslikal kaj velikega, lepega, nad čemer bi svet strmel. In obljubil je Madoni, da napravi njej na čast sliko, krasno sliko, če mu izprosi zdravje. In glejte, ozdravel je čez teden dni in hodil tam zunaj po polju in gledal Kampanijo in dela prvih umetnikov po cerkvah. Zamislil se je globoko v skrivnosti verskega življenja in resnic, da bi naslikal Madono. Ali naj slika, kako jo je obiskal angel Gabriel, ali kako stoji na zemeljski obli z Zveličarjem v naročju, nogo na kačji glavi, ali naj slika zaroko z Jožefom, ali beg v Egipt, ali njeno žalost na Kalvariji. Nemiren je bil, nezadovoljen sam s seboj. Kar je naredil čez dan, je strgal zvečer in vrgel na ogenj.

Obiskali so ga prijatelji, polni veselja, razposajenosti, polni načrtov in vere v bodočnost. Govorili so kakor vedno o njegovem talentu in ga vabili s seboj.

„Giovanni, zakaj vedno samotariš? Čemu zmerom tuhtaš in premišljuješ nepotrebne stvari? Le doma čepiš ali pa laziš po cerkvah in skrivnih potih. Nikdar nisi vesel. Poglej nas! Dobro vemo, da je življenje kratko. Zato pijemo vino in okušamo med v polni meri. In naše misli so prožne. Giovanni, mladost izgine kakor morska pena. Zaženejo se vanjo valovi, ni je več. Pij iz kupe življenja, Giovanni! Zdaj je zlati čas. Vzemi si za zgled Apela! Aleksander mu je ukazal slikati Kampaspo. Umetnikovo srce je zahrepenelo po njej, ker je bila lepa. Aleksander je zapazil njegovo željo in mu je podaril lepotic. Izberi si tudi ti Kampaspo! Novo življenje ti zavalovi v žilah — obraz se ti razjasni in čopič zadobi čudno prožnost v tvojih rokah.“

Zahrepenel je za hip po življenju, kakor so mu ga slikali — a kmalu je prepodil nadležne misli in se nasmehnil.

„Prijatelji, prijetne so vaše besede, a življenje, kakor ga vi živite, ni življenje. Nocoj se omamite, jutri spite, čemu živite! Za umetnost? Morda, a močna mora biti vaša duša pri večni omami, da umetnosti ne ponižate v blato in jo ostavite v njem. Jaz ljubim vrvenje in drvenje po rimskih ulicah, ljubim Kampanijo in tiho noč nad njo, ljubim jo in opazujem. In ko stojim v katedralah pred slikami velikih mojstrov in se zamislim vanje, se mi dviga srce v mogočnem hrepenenju, da bi mogel naslikati kaj tako lepega. Čutečo dušo mi je dal Stvarnik, a moči nimam za velika dela.“

„Z nami pojdi! V vinu dobiš moči za velika dela. Rokodestvo dobro znaš, talent imaš, ideje pridejo same.“

„Nikamor ne grem, dokler ne naslikam Madone. Ne da mi miru dokler ne izpolnim obljube, še v spanju mi ne da miru. Kvišku hočem med izvoljene duhove. Umetnost smatram za svoj poklic, svojo nalogo, ne za rokodelstvo. Sram me je, kar sem napravil v kruhoborski sili brez velikega poleta in navdušenja. Zdaj hočem dati svetu celo delo. Madono bom naslikal, kakor gre čez goro k teti Elizabeti, da ji ponese veselo naznanilo, da bo Mati božja.“

„Giovanni, le sanjari dalje! Felicissima notte! Glej, da bo slika izgotovljena, ko te zopet obiščemo.“

Ves teden je Giovanni mislil, kako bi naslikal Madono. Nemirno je hodil po ateljeju, rimskih ulicah in cerkvah. Mogočnega navdihnjenja ni bilo od zgoraj.

„Model moram dobiti.“

In hodil je po Rimu, po katedralah, po polju zunaj mesta. Ni ga našel.

Tedaj je šel neko popoldne v Sikstinsko kapelo, da bi ogledoval poslednjo sodbo. In tam je našel živo podobo Madone. Globoko zamišljena v molitev je klečala rimska plemkinja pred oltarjem. Take lepote še ni videl Giovanni v svojem življenju. Tiste črne, nežne oči, milina na obrazu in ustih, pravilen nos in ljubeč vrat, tisti mični stas, drobne roke in srebrna bela obleka. Kot začaran je stal Giovanni in gledal njeno obličje, ki je sijalo pobožnosti. Dolgo je zrl nanjo, in ko je odšla lahnih korakov, jasnih lic kot nadzemsko bitje, je vzkliknil veselja v duši.

„Našel sem model. Madona bo naslikana v tednu dni.“

Vtisnil si je v spomin vso njeno postavo, njene kretnje, njeno obleko in odhitel domov. In vzel je v roke čopič in paletu in slikal z zanosom, kakor še nikoli v življenju. Vstajala je na platnu Madona, lepa kot nevesta v Visoki pesmi. Čez goro je šla, da obiše teto Elizabeto.

Vsak dan je šel slikar v Sikstinsko kapelo in vselej je ob isti uri videl rimsko plemkinjo pred oltarjem. In vsakokrat se je vrnil domov z novim navdušenjem do dela in lepote.

„Krasna mora biti moja Madona, da bodo strmeli ljudje nad njo, da bodo s pobožnostjo poklekali pred njo.“

V osmih dneh jo je dogotovil in bil zadovoljen sam s seboj prvič v svojem življenju.

„Izpolnil sem obljubo Madoni.“

Zavriskal je, da so boječe poslušniki ptiči pred oknom na smokvah, poklekali pred Madono in ji pel zahvalnico.

Obiskali so ga prijatelji. Začudili so se in razveselili.

„Prijatelj Giovanni, to si ti naslikal? Ali je mogoče? Velika umetniška duša se je razodela svetu kot Bog očakom v starem testamentu.“

„Ne vriskajte in ne vpijte tako!“

„Kje si dobil model, kje misel?“

„Misel se je rodila v duši, a negotova, brez jasnih obrisov. Dolgo sem jo nosil s seboj, a nisem je mogel izročiti platnu. Kar sem naslikal, je bila slaba skica, ki sem jo raztrgal in vrgel na ogenj. Pred osmimi dnevi sem pa šel v Sikstinsko kapelo, da si ogledam ‚Poslednjo sodbo‘. In takrat sem videl plemenito signorino. Rečem vam, da je bila kakor nevesta v Visoki pesmi, čista, krotka, sramežljiva. Z njeno podobo v srcu sem šel domov in sem pričel z delom. Vsak dan sem hodil gledat signorino zatopljeno v molitev, vsak dan z večjim veseljem sem slikal. In danes sem dogotovil Madono. Ali jo vidite, kako lahno stopa čez goro, kot bi se njeni nogi ne dotikali zemlje. Ali vidite veselje v njenem obrazu? Svete misli jo prešinjajo, ker bo rešen človeški rod. Zdi se, da poje Bogu veličastno pesem: Magnificat anima mea. In angeli v nežnem spevu pojo z njo in ptiči in cvetke in redko drevje, vsa pokrajina.“

„Giovanni, danes si rojen drugič. Doslej te ni poznal svet, od zdaj te bo. In signorina te bo vesela, ko vidi svoj portret. Ali veš, kdo je?“

„Iskal sem Madono in ne signorine. Za njeno radost mi ni. Tudi ne vem, kdo in kaj je. Vselej jo je čakal pred cerkvijo voz in jo odpeljal bogvekam.“

Prijatelji so razglasili njegovo delo in njegovo slavo po mestu. Čez noč je postal neznamenit umetnik imeniten. V njegov atelje so prihajali visoki dostojanstveniki, slikarji in tuji.

In nekega dne stopi v atelje kdo? Rimska plemkinja, pobožna signorina iz Sikstinske kapele in njen oče, star grof s prijaznim dobrohotnim obrazom. Ogledovala sta sliko, in starčeve oči so primerjale Madono in hčerko Heleno.

„Ali ti ni Madona zelo podobna, draga Helena?“

„Menda vendar ne. To se vam le zdi, oče. Saj me ni še nikdar videl mladi slikar.“

„Kaj deš, dragica, če bi jaz dal delati večjo sliko za našo galerijo?“

„Stori to, papa! Mladi slikar ti bo gotovo vse življenje hvaležen.“

Starec je pohvalil slikarja Giovannija in naročil pri njem veliko sliko po vzorcu dogotovljene Madone. Komtesa Helena se mu je nasmehljala in ga sladko pogledala. Njegove oči so se v zadregi povesele in njegovo srce je zatrepetal, lica so zardela.

„V veliko čast mi bo, gospod grof.“

„Povejte mi mladi, oblagodarjeni umetnik, katera krasotica vam je služila za model pri slikanju Madone.“

Giovanni je prebledel in jecljaje priznal, da je opazoval signorino komteso v Sikstinski kapeli.

„Ali rabite tudi pri novi sliki model? Zdaj bi Vam ne bilo več treba hoditi v Sikstinsko kapelo.“

„Kaj pa vendar misliš, papa!“

„Rafaelu so bile prve plemkinje za model. Zakaj bi ti ne bila mlademu možu?“

„Gospod grof, jaz nisem Rafael. Ker signorini komtesi ni ljubo, bom delal po vzorcu. Trudil se bom, da boste z menoj zadovoljni.“

„Če bi me ravno potrebovali, se vdam v svojo usodo.“

Nasmehljala se je iznova, Giovanni je pa boječe odklonil njeno ponudbo.

„Ko dogotovite, nam pridete povedat, signor Giovanni.“

„Z največjim veseljem, gospod grof!“

Poklonil se je nalahno grofu in komtesi Heleni in ju spremil do vrat.

Novo življenje je od tistega dne zaplulo v njegovih žilah. Nekaj tako sladkega in skrivnostnega se je plelo v njegovi duši, česar še ni okusilo mlado neizkušeno srce. Odkar je stopila predenj komtesa Helena, je bil ves izpremenjen, kot bi bil začaran ali kot bi mu zarekle nimfe. Tako goreča čuvstva so vstajala v njegovih prsih. Ni se jih mogel otresti, saj so mu bila prijetna in sladka. Zakaj je odbil komtesino ponudbo? Ni si mogel odgovoriti na to vprašanje. Preveč je bil zmeden tisti trenutek. In morda je bilo prav, da ji je odklonil. Čopič mu ne bi hotel drsati po platnu, če bi stala ona pred njim. Sicer jo je pa videl vedno pred seboj s smehom na ustnicah, melodiozno govorico na jeziku, v lahnem srebrnobelem krilu. In slikal je z veseljem in zanosom, lica so žarela, oči so mu blesketale.

Življenje je vlival na platno, svojim čuvstvom je dajal duška. In ko je v mesecu dni dokončal sliko, jo je pogledal s ponosom. A čudno! Čim bolj jo je gledal, tem bolj je spoznaval, da ni naslikal Madone, ampak Heleno, in da ni naslikal angelev, ampak amorje. Madona je visela na steni, — ona mala slika, ki jo je delal s tako ljubeznijo in ji vdihnil tolikega duha in lepote.

Solnce je lilo zadnje žarke skozi okno v atelje. Vetrič se je nalahno igral s smokvami in žoltimi oranžami.

Slikar Giovanni je stal zamaknjen pred dokončanim delom.

„To ni Madona. A vendar je lepa. Tudi v njej je ljubezen, zmagonosna pesem prve ljubezni. Kako si lepa, Helena! Kako so lepe tvoje ustne, kako živo gledajo tvoje oči, kako fin, nežen je tvoj stas! Komtesa Helena, jaz te ljubim. Zdaj čutim, kaj je ljubezen, ki me povzdiguje do nebes. Ljubezen je lepota. Prerojen sem po tebi, signorina komtesa. Bog

me je oblagodaryl, izmed tisočev me je izbral, da slavim najlepšo cvetko v Rimu.“

Pokleknil je pred sliko, se zamislil in utrujen zaspal na tleh.

Zjutraj se je odpravil k grofu. Srce mu je trepetalo veselja, da bo videl njo, ki jo ljubi z vsem žarom mlade duše. Prišel je v palačo, veliko, lepo poslopje, sezidano iz rezanega kamna v renesančnem slogu. Na vratih so ga sprejeli sluge in peljali pred gospodarja. Grof se mu je nasmehnil in zahvaljeval za trud in ukazal služabniku, naj ga pelje h komtesi. Helena ga je nagovorila s svojim nežnim drobnim glaskom. Nobeno petje na sveti večer se ni zdelo slikarju tako melodiozno. Pogledal je njene črne oči in fine ustne, sveža bela lica, vzplala je kri v njegovih žilah, pokleknil je pred njo in ji poljubljal roko in ji priznal svojo strastno, vročo ljubezen.

„Dogotovil sem sliko, komtesa signorina. Radi vas sem jo delal z ljubeznijo in čuvstvom, najčistejšim ognjem svoje mlade duše. Komtesa signorina, očarali ste me s svojimi pogledi, zarekli ste mi s svojim smehom, da vas ljubim brez meje.“

Komtesa je stala pred njim presenečena in užaljena. Oči so bile črne kot noč in so jezno merile slikarja, lica so ji žarela v nevolji. Odtegnila mu je roko in pokazala na vrata.

„Proč, proč od tod! Ne dotikajte se mojih rok! Proč, proč!“

Kot kerub z ognjenim mečem se je zdela slikarju, ki je bled in brez življenja odšel domov.

„Zaprta mi je pot v raj, za vselej zaprta! Moje življenje nima več pomena,“ je mrmral po ulicah in zrl v tla.

Doma so ga pričakovali prijatelji. Žalosten in potrj je stopil v svoj atelje, brez besede in pozdrava, kot bi ne videl svojih znancev, sedel na posteljo in se razjokal.

„Kaj se je zgodilo? Zakaj jočeš? Govori!“

Dvignil je pogled na veliko sliko, v srcu mu je kipel srd do komtese. Skočil je k stojalu, v besnosti zgrabil napeto platno in ga pretrgal na dva kosa.

„Kaj počenjaš?“

Prijatelji so ga zgrabili in posadili na stol.

„Človek, ali noriš? Najlepše delo svojega življenja uničuješ.“

„Pustite me, pustite!“

„Vem, kaj ti je, Giovanni,“ je govoril suh majhen kipar. „Te dni so plusnili ob tvojo dušo valovi prve ljubezni. Komtesa Helena je vzela v zakup vse tvoje misli in danes te je zapodila od sebe. In zdaj boš jokal radi tega kot otrok, če mu vzame kdo igračo. Ne bodi otrok, Giovanni! Vsakdo nima sreče kot Rafael, da bi objemal prve plemiške lepoticke. A tudi Sanzio se je včasih zadovoljil z malo pekarico Fornarino. Fant, zadovolji se še ti s sladkimi poljubi deklet iz Kampanije! Njih ustnice so voljne kot žamet, njih oči so bolj črne kot oči komtese Helene. Giovanni, pojdi z nami! Dekleta, čas in vino te ozdravijo. Horac je svetoval: *Vino pellite curas!* Slušaj njegov nasvet in ne sanjaj, Giovanni, ne glej v zvezde in ne hodi po oblakih! Stopi na zemljo in veseli se mladosti! Pokesaš se, bridko se pokesaš, da si se zapiral v temno sobo, ko je sijalo solnce in vriskal mladi dan. Pojdi z nami!“

„Pojdem. Danes začenjam življenje, kakor ga živite vi. Stare cunje vržem proč in oblečem novega človeka.“

Odšli so v gostilno zunaj mesta. Tam „Pri zlatem vrelcu“ so posedli na vrtu med lavori in oranžami, jedli in pili in peli. Nekdo je prijel za harfo, drugi za kitaro. Prišla so dekleta iz Kampanije, vroče, sveže gart-

rože. Pričel se je ples in razposajeno veselje. Mladim umetnikom se je zdelo življenje kakor prve pomladne cvetke, ki jih duha vsakdo.

„Ali ni lepo?“ so vprašali prijatelji Giovannija.

„Haha, lepo je, lepo. Od prvega diha na tem zlatem svetu nisem bil tako vesel kot danes. V Olimpu se ni tako godilo bogovom. Prav ste mi govorili, da so ustna deklet iz Kampanije voljna kot žamet, njih objemi so prijetnejši nego objemi ponosnih komtes. Aleksander Veliki, zdaj te razumem, zakaj si pozabil na svojo nalogo, ko si si izbral vzhodno cvetlico, rožo rož, prelepo Roksano. Tedaj je šele pognalo življenje svoj cvet v tvojem srcu, kakor danes prvič v mojem. Prijatelji, res, prijetno je včasih znoreti.“

„To so besede, vredne umetnika,“ so pritrjevali prijatelji in se smejali.

Zvezde so ugašale, ko je Giovanni prišel domov, se zleknil na posteljo in zaspal.

Cel mesec je živel v razposajenem veselju in zadovoljnosti z mladimi umetniki.

Tedaj se je vzbudil nekega jutra in zastudil se je samemu sebi.

Skoz okno je sijalo solnce, in drobni praški so plesali po mali sliki Madone. Giovanni jim je sledil in zdelo se mu je, da ga gleda Madona z žalostnimi očmi. Na tleh je ležala Helenina slika na dveh kosih platna. Komtesa je vstala pred njim ponosna in ga merila z jeznim pogledom.

„Proč, proč! Ne dotikajte se mojih rok! Proč od tod!“

Giovanni je skočil iz postelje, prijel za platno in ga raztrgal na drobne kosce. A še kosi so vpili nad njim: „Proč, proč!“ in se mu režali v obraz.

Sedel je na stol, del glavo med dlani in se zamislil v svoje življenje. Grozno ga je peklo v duši, in Madona ga je neprestano zrla z žalostnimi pogledi.

Ves dan je tako sedel in ni vedel, kaj se godi okrog njega. Od duševnih bolesi ga je jela tresti mrzlica.

Prešli so dnevi, prešli tedni: slikar Giovanni je ležal v ateljeju na postelji, prijatelji so ga obiskovali in stregli in tolažili. Duhovnik je prinesel sv. popotnico, govoril o grehu in odpuščanju, o miru in sreči in spravi s Kristom.

Giovanniju se je zazdelo naenkrat vse ničevo. Kot solnce izza oblakov jasno poljano je pregledal življenje. Ničemurnost in prevare od rojstva! Tudi umetnost je prevara, ki nas zaslepi kot čarovnica, da ne vidimo luči. Tudi Giovannija je zaslepila, da je grešil proti Madoni. Njo bi moral slikati, pa je naslikal komteso Heleno. Kje najde mir za razburljivo srce? Kje vpokoji svoje veliko hrepenenje? Kje zadosti Madoni za žaljenje?

Tiste dni se mu je rodila misel na samostan.

„Tja pojdem. Tam zadobim mir, ki mi ga svet ne more dati, tam se pokorim za greh.“

Duhovnik ga je utrdil v tem sklepu. In ko je ozdravel, je vzel s seboj Madono s stene, zapustil atelje in odšel v samoto.

Samostanski očetje so ga sprejeli z veseljem in spoštovanjem medse.

Ob solnčnem vzhodu ali zahodu je zrl iz odprte celice čez večno mesto, na kupole cerkva, kolosej, na žolte oranže in smokve in palme na samostanskem vrtu in na tiho Kampanijo. Tja do snežnih gora je plaval njegov pogled, kjer se je nebo dotikalo zemlje. Ptiči so peli pod njegovim oknom. Mir je vladal kroginkrog, in v njegovi duši je sijala lepota.

Toda to je trajalo le malo časa. Življenje traja leta in leta in samostanska vrata so zaprta za večno. V prsih se je dvignilo pogosto hrepe-

nenje, večje kakor v preteklih dneh, vstajale so podobe. Komtesa Helena je vstopila pri vratih in se mu nasmehnila s tistimi nežnimi, finimi lici in mu stegala roke v pozdrav. Na steni je rastla slika, velika in mogočna, kakor jo je naslikal v svoji prvi ljubezni z največjim čarom mlade duše.

„Reši me, o Gospod!“ je vzdihoval Giovanni in poklekal pred malo sliko Madone in molil in se bičal. „Madona, prosí zame! Milost me je doletela, da sem se ločil od sveta in postal tvoj hlapec. Usliši me!“

In mir je kapljal v njegovo dušo.

Zgodilo se je, da je neko noč sanjal o svojih prijateljih. „Pri zlatem vrelcu“ je sedel med njimi. Smejali so se mu in ga dražili.

„Haha, prijatelj, ali si zadovoljen v kuti? Ali te znabiti boža sreča, a? Ali te nič ne peče vest, ker ti je Bog dal pet talentov in si šel in si vse zakopal? Sram te bodi! Sanjač si, kot si bil nekdanj. Prav imaš Giovanni. Vse je sen. Večnosti ni, vse je prevara. Le to je resnica, kar držiš v roki.“

„Varalice, molčite! Saj ne poznate svetega miru v samoti.“

„Ti ga uživaš, haha!“

Prebudil se je, in grozna žalost se je polastila njegove duše in tema je vladala kroginkrog. Kaj je sanjal? Kaj so govorili prijatelji? Vse je sen! Ko bi bilo res! Ko bi bil ves svet le prevara kot lepota jutranje zarje ali modrina neba. In večnost! Kaj je večnost? Daljno neizmerno morje, ki nas vabi in kliče, in če se zgrnejo nad nami valovi — izginemo za vekomaj.

Vstal je in pokleknil, da bi molil, a ni mu prišla beseda iz ust. Vzel je bič in se tepel po suhem telesu. Nobene tolažbe ni bilo v razdvojenem srcu, le tema, strašna tema je vladala v njem.

„Življenje sem zapravil, poklic sem zgrešil! Bog mi je podaril toliko lepote v dušo in jaz sem šel, se zaprl v samoto in vrgel vse talente od sebe. In zdaj izgubim še vero! Madona, usmili se me! Madona, daj mi moči in vrni mi vero! Reši me! Odpusti mi, ker sem te žalil!“

Jokal je in se bičal. Madona je pa stopila s slike na steni k njemu in ga je gladila in tolažila.

„Vstani, Giovanni, in se počij! Ko pride dan, izginejo težke misli, in milost Gospodova se razlije nate.“

Kot balzam so hladile te besede njegovo trpečo dušo. Umirjen je legel in zaspal.

Leta in leta so se ponavljale take trudne noči, leta in leta se je bojevala duša in prosila smrti. In ko je prišla božja dekla in je zatisnil Giovanni za večno oči, so ga oblekli patri v kuto, kapuco so mu potegnili na glavo, Madono deli na prsi in ga položili v zemljo, prinešeno iz svete dežele. Čez dolgo, dolgo so odprli grobnico in našli telo strohnjeno; Madona pa je bila nepokvarjena, lepa in sveža kakor tedaj, ko so jo položili na slikarjeve prsi. Odnegli so jo v samostansko cerkev in obesili v zlatem okvirju na oltar. Ljudstvo hodi k njej od blizu in daleč in moli za srčni mir. In vsak, kdor jo prosí, je uslišan.

Alojzij Remec:

15. VI. 1911.

(Prolog na slavnostnem večeru „Zarjine“ desetletnice.)

Slavnostni dan! Na krilih zanosa in slavja
mnoga vas misel, mnoga beseda pozdravlja,
jaz pa vas peljem v daljne, tihe vasice,
kličem v domovje vas, kjer so vam rojenice
ob zibelki zapele, da pojdete v svet
iskat resnice, modrosti prečudežni cvet.

Težko slovo od domače, rodne je koče,
oče te gleda resno in mati se joče —
tebi pa, fant, ne morejo solze v oči,
svet in življenje, bodočnost pred tabo leži
kakor meglá, vsa težka, ledena in siva —
Bog sam vedi, kaj mrak njen pod sabo zakriva!...

Šel si v svet... V tvoji duši je žeja gorela,
žeja resnice in sanj, pokoja in dela.
Mnoge roké so ponujale biserne kupe,
da ti utešijo žejo, izpolnijo upe,
da te privedejo k ciljem visokim življenja,
k ciljem, ki z njimi modrost začenja in jenja.
Pa si li vedel, kaj v blesku teh bisernih kup
skriva se zate: zdravi napoj ali strup?
Nisi vedel... Le višja nadzemeljska sila
tvoje roké je k pravi kupi vodila,
tvoje roké, da po vere napoju so segle...

In razgubile so se raz dušo ti megle,
kar ti je bilo v mrak njih težki zavito,
ti je postalo kot dan pomladanski očito.

Ugledal si dom; čez trate in polja domača,
šel je pogled ti in srečal tam je orača,
ki je v brazde trud svoj in delo sejal,

da je tebi moč, življenje dal.
Videl si ga in spoznal: to tvoj je rod,
videl si vstajati mu krvnike povsod,
tuje, domače — a nisi zanj trepetal,
čutil si v sebi in v njem bodočnosti kal.

Videl si mesta, ponosna in kamenita,
tam so se stegala kakor zver nenasita,
žejna krvi, tekoče po žilah težaka,
ki seje moč med stroje od zore do mraka.
Videl še več si — : pohotni, demonski pogled,
ki se vsesal v dekleta deviški je cvet.
Nisi se bal; v težaku si brata spoznal,
sestro v dekletu, najlepši dar rodnih tal —
njemu in njej moč isti napoj je bil dal.

Šel si dalje, spoznal si daljno tujino,
v njej s poetom našim — domovino...
Ne, še več: iz tesnih domačih vezi,
videl si, da Slovanstva obroč se kali...

Slavnostni dan! Na krilih zanosa in slavja
mnoga vas misel, mnoga beseda pozdravlja,
jaz pa prek doma, domačih gor in ravni
kličem na daljni, široki razgled vam oči
in vas pozdravljam v solnčnem znamenju križa,
v zarji bodočnosti, ki se iz njega nam bliža.

Vinko Vodopivec:

Zarja.

A. Remeč.

Krepko
mf

I. } ten.
II. }

Iz dalj, iz no - či in vi - har - ja, pri-

I. } bas
II. }

mf *f*

jez - dil ju - nak na ra - van, pred njim vzplame - ne - la je

mf

f *p* *p*

zar - ja, jas - ni - la ju - tra - nja se stran. S te-

f *p* *p*

poco a poco accelerando e crescendo

boj, ti ju - nak na - ših dni, ble - ste - čih, po - gumnih o-

mf

s te - boj, s te - boj, *ritardando*

či, s te - boj, s teboj, s te - boj, s teboj, s te - boj smo

meno mosso

mi! Mi no - če - mo ža - lost - nih zvezd, mi

crescendo *accelerando*

no - če - mo mrač - nih cest, mi ho - če - mo solnca ža -

ritardando

re - če - ga in dne na pot jas - no vo - de - če - ga. Na

Andante religioso

šči - tu ju - na - ku križ se ble - šči, in v sr - cu mu

ben marcato

ve - ra in up go - ri, lju - be - zen pa meč mu je pla - me -

poco piu mosso con slancio ben tenute ritardando assai

neč. S te - boj, s teboj, ju - nak, ju - nak ti ža - reč!

